

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTOLT BRECHT
BÚZÁS HUBA
CSORBA GYÖZÖ
FÁBIÁN ISTVÁN
GELENCSEI GÉZA
GYENIS JÓZSEF
HARCOS OTTO
JÓNÁS LÁSZLÓ
KOLTA FERENC
KULISCH MÁRIA
LÁSZLÓ IBOLYA
LAZÁR TIBOR
LUKÁCS MIKLÓS
MARSAI LÁSZLÓ
MENYHÁRD ALFRÉD
MOLNÁR BÉLA
NÉMETH TIBOR GYÖRGY
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PUSZTAI JÓZSEF
RÓZSA ANDRÁS
SERES JÓZSEF
SIK MIHÁLY
SIMON EMIL
STETKA ÉVA
SÜKÖSD MIHÁLY
SZALAI JÁNOS
SZINNYEI JÜLIA
SZÖLLÖSY KÁLMÁN
TAKÁTS GYULA
TELLER GYULA
VÁRKONYI NÁNDOR
VUCSKICS LAJOS

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata. Megjelenik kéthavonta. II. évf. 5. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takáts Gyula,
Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák:
csütörtökön 17—19 óráig.

Evi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszám: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál
(Budapest, V. József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszám: 61 063.

Közületi előfizetési csekkszám: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál
vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Takáts Gyula: A pásztor (elbeszélés)	— — — — —	1
Pákolitz István: Versek	— — — — —	6
Szalai János: Lápsziget (elbeszélés)	— — — — —	8
Arató Károly: Kinn a parton (vers)	— — — — —	13
Stetka Éva: Versek	— — — — —	14
Szinnyey Júlia: Rózsa Mihály második házassága (regényrészlet)	— — — — —	15
Menyhárd Alfréd: Versek	— — — — —	21
Simon Emil: Lónyírók (elbeszélés)	— — — — —	22
László Ibolya: Versek	— — — — —	28
Menyhárd Alfréd: Kívánság (vers)	— — — — —	29
Kulisch Mária: Agnes — Palkó (elbeszélés)	— — — — —	30
Arató Károly: Most van ideje... (vers)	— — — — —	35
Bertolt Brecht: Versek (Csorba Győző fordítása)	— — — — —	36
Gyenis József: Imre (elbeszélés)	— — — — —	39
Jónás László: Versek a Zsuzsi-ciklusból	— — — — —	45
Gelencsér Géza: Az ember tragédiája filozófiai problémái (második közlemény)	— — — — —	47
Pál József: Versek	— — — — —	55
Sükösd Mihály: Olomketrec (elbeszélés)	— — — — —	57

MAGYAR ÍRÓK ÚJ REGÉNYEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

BÁRÁNY TAMÁS:	<i>Úzött vad</i>
BOLDIZSÁR IVÁN:	<i>Születésnap</i>
DEMETER IMRE:	<i>Rivalda</i>
ERDŐS LÁSZLÓ:	<i>Sziszifusz</i>
FÉJA GÉZA:	<i>Bölcsődal</i>
FÜST MILÁN:	<i>Kisregények</i>
HAMVAS H. SÁNDOR:	<i>Éjszakában</i>
JANKOVICH FERENC:	<i>Téli szivárvány</i>
JÁK SÁNDOR:	<i>Emberek a máglyán</i>
MESTERHÁZI LAJOS:	<i>Pokoljárás</i>
F. RÁCZ KÁLMÁN:	<i>Utolsó alkalom</i>
REMENYIK ZSIGMOND:	<i>Bolhacirkusz</i>
ROMÁN GYÖRGY:	<i>Szürke ház</i>
SÁSDI SÁNDOR:	<i>Elhagyott szerető</i>
SZENTKÜTHY MIKLÓS:	<i>Burgundi krónika</i>
THURY ZSUZSA:	<i>A jó fiú</i>
TÖRÖK SÁNDOR:	<i>Vidéken volt primadonna</i>
VERES PÉTER:	<i>János és Julcsa</i>

FIATALOK

<i>Rózsa András</i> : Falusi vendég (vers) — — — — —	73
<i>Búzás Huba</i> : Szénagyűjtők (vers) — — — — —	74
<i>Lukács Miklós</i> : Nyári zápor (vers) — — — — —	74
<i>Sík Mihály</i> : Akvarell (vers) — — — — —	74
<i>Vucskics Lajos</i> : Tányérosok (elbeszélés) — — — — —	75
<i>Lázár Tibor</i> : Mezőn, vihar után (vers) — — — — —	80
<i>Molnár Béla</i> : Tanító vagy és édesanya... (vers) — — — — —	81

DOKUMENTUM

<i>Kolta Ferenc</i> : Adatok három Kazinczy-unoka sorsáról — — — — —	82
--	----

VITA

<i>Marsall László—Tellér Gyula</i> : Formai vizsgálatok a modern költészet területén	84
--	----

JEGYZET

<i>Fábián István</i> : Könyvek között — — — — —	94
<i>Pusztai József</i> : A Hold-utazás a legújabb költészetben — — — — —	98

SZEMLE

<i>Bárdosi Németh János</i> : Simon István: A Jangce vitorlái — — — — —	105
<i>Németh Tibor György</i> : Kőszegi Imre: Szívet cserélni — — — — —	107
<i>Szöllősy Kálmán</i> : Fekete István: Téli berek — — — — —	109
<i>Várkonyi Nándor</i> : A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1959. — — — — —	111
<i>Harcos Ottó</i> : Nikelszky Géza: a Zsolnay-gyár művészete — — — — —	116
<i>Seres József</i> : Bóka László: Alázatosan jelentem — — — — —	117

KÉPEK

A címlapon: <i>Ilincz Gyula</i> : Batsányi János: A franciaországi változásokra	
<i>Fürtös György</i> : Tűnődő — — — — —	72
A műmellékleten:	
<i>Reich Károly</i> : Babits Mihály: Cigánydal	
<i>Szentiványi Lajos</i> : Vajda János: Húsz év múlva	
<i>Platthy György</i> : Gépíró	
<i>Platthy György</i> : Ruhaszárító	

Takáts Gyula

A pásztor

A juhással a gyógyszerertárban találkoztam. Már a csengős ajtó előtt levette a kucsmáját. Lassan, alaposan törülgette sáros bakancsát a rácson. Olyan ki-mérten dolgozott, akkora alapossággal, mint a berken szokott, ahol áll az idő. Keskeny válla mögött, — amint így vesződött a szűk patika ajtóban —, a mű-úton száguldó teherautók sora hömpölygött a menekülőkkel. Gépkocsi, gépkocsi után. A kiürítési parancs áldozatai ott kuporogtak a magasra tornyozott kocsik tetején. Az asszonyok megtörtén gubbasztottak batyúikon.

Amikor belépett, az ablak ragyogó keretében szekerek sora jelent meg. A szalmán pokróccal takart csonkolt katonákat zötykölt a kikopott, szennyes beton. Elkinzott tekintetük reménytelen meredt a gyógyszerertár vörös kereszt-jére. Kegyetlenül tovább rázták őket a szekerek.

A juhász megállt az ezüstösen csillogó mérleg előtt. Fejét félrefordítva állt, mert egyik szemét mindig a nyáján tartotta, amely most ott bégetett az állomás fehér cementkerítése mögé rekesztve, a raktár mögött.

Aztán megszólalt:

— Disztolt kérek... Teccik tudni birkáknak valót. Métély ellen...

A gyógyszerész meglepetten nézett rá. Zavarában, csak turkált a szekrényben az orvosságok között. Fejbekólintotta a kérés. Hirtelenében nem tudta, hová tegye... Most, amikor mindenki a bőrét menti és az ablakok vacogva citeráznak a dübörgő fejvesztett menekülésben, itt áll előtte egy sovány, sárga arcú ember és a juhaira gondol.

A gyógyszerész szokatlan mozdulattal törölte meg a homlokát, mintha ál-mot akarna elhessenteni. Ránézett a juhászra. Az türelmesen nézett vissza, de a hangja nyugtalan volt.

— Disztol csak van, gyógyszerész úr? Máskor is innen szoktam vinni...

A gyógyszerész lehajolt. Keze egyszerre, beidegzett mozdulattal nyúlt a megszokott helyre és a tárára tette a dobozt. A juhász megismerte. Kitisztult a szeme. Értényült. Volt valami olyan a mozdulatában, ahogy tartotta a kékrózsaszín dobozt, mint mikor pelyhes madarat vesz kezébe a mezei ember.

— Még kérek kettőt. Szükség lehet rá... Lehet, hogy nem tudok jönni... Ki tudja, mi lesz? Előre is kell gondolni az embernek...

Kinyitotta bőr-tarisznyáját. Beletette a három dobozt. Zsebéből előkotorászta a pénzt. Lassan, kétszer is utána nézve számolni kezdte az ovális üveg-lapra. A gyógyszerész csak nézte. Nem nyúlt a pénz után. A nyáj ott állt a kerítés mögött és egyre bégetett.

— Megyek ... Megyek ... — nyúlt a kilincs után a juhász.

— Hová hajtja őket? — kérdezte a gyógyszerész.

A juhász megfordult, ránézett és így szólt:

— Csak előre, aztán meg vissza, mert patikáros úr én innen ki nem hajtom őket ... Húsz éve legeltetem ezt a berket. Ismerem, mint a tenyeremet. Megélt belőle a nyáj, meg én is. Ebből nem eszik senki — mutatott a birkákra. — Isten vele ...

Lement a lépcsőn. A műút szélén meg kellett állnia. Kezükben csóraggal, fegyveres katonák hajtottak épp egy csordát. A tehenek fáradtan bólogtak és a katonák még fáradtabban tolták magukat súlyos furkóikkal az állatok után. Az apró, szikár juhász várt az útszélen, amíg elvonulnak. Utánuk se nézett. Mikor széthúzódott a sor, átvágott az úton. A tulsó oldalon lehajolt, megsíjazta bőr lábszárvédőjét, melyet még az első háborúból hozott. Odaballagott a cement-kerítéshez. Pipára gyújtott és nézte a nyáját.

A gyógyszerész az ablakon át figyelte. Magában ezt motyogta:

— Pedig nem is az ő nyája.

A kutya a sinek szélén ült a nyáj tulsó oldalán. Figyelmesen kapkodta fejét. A hosszú sínár végtelenbenyúló két vége között. Már elfüstölgött az utolsó vonat. Hiába örködött.

Az állomásépület kihalt volt. A tó ködös és a hatalmas nyárfasort decemberi nyirkos szél sóhajtoztatta. Csupán a kikötőben dolgoztak. A hadikórház szekeréről rakták uszályokra a csonkoltakat. A hordágyakon sápadt, elkínzottarcú emberroncokat cipeltek egészséges katonák. Az egyik felordított. Éles, rekedt kiáltása belehasított a levegőbe.

— Hagyjatok! ... Tegyetek le!

Hangjától megborzongtak a fák és az emberek.

— Csendesen bajtárs, csillapodjon — csitította az egészséges legény.

— Nem megyek! Nem! Tegyetek le. — Üvöltött egyre.

A sirályok éles kiáltással emelkedtek fel a vízről. A nyomorék katona mankójával végigvágott a szanitéc fején. A hordágy földre zuhant. A sercegő kavicokra gurult a hadirokkant ... Egy sirály a magasból éles csobbanással vágott a vízre. Csórében megvillant apró áldozata. Megtermett tiszt ugrott a hordágyhoz és úgy ordított, hogy a vér elöntötte arcát. A villogószemű ápoló földre dobta a nyomorék kezéből kicsavart mankót. Újra hordágyra tették a katonát és felvitték az uszályra. A kavarodást kihasználva két gazda a lovai közé vágott és eliszkoltak a kikötőből. A többiek irigykedve néztek utánuk. Szekerestől, lovas-tól főlhajtották valamennyit az uszályra.

Mikor megszólalt a hajókürt, a juhász kinyitotta a kerítés ajtaját, mint a karámkaput és elindult a nyájjal. Arra ment, amerre a többi. A hegy alatt egész a tóhoz tapadt a keskeny út. Kénytelen volt besorakozni az áradatba. Mikor elhagyták a meredek partot, újra kiszélesült a táj. Akkor lehajtotta a nyáját a berekszélebe. Senkinek sem tűnt föl. Még örültek is, hogy megnyitotta az utat. Így terelgete birkáit lassan az út mellett nyugat felé. Ahogy alkonyodott, megrikkult a kocsik, kerékpárok áradása. Csak az autók sora zúgott egyre. Letompított fényük ott szítált a nyirkos szürkületben.

Amikor elhagyta a telep utolsó villáját, a juhász körülnézett. Aztán a nyáját a vízházig vitte és a szürkületben leterelte az övcsatorna magas partja alá. Egy kilométernyire délre elérte az újtelepítésű erdőcskét. Belehajtotta a nyáját. A szélvédett, vizes avarban összebujtak a birkák. A juhász kiállt a töltésre. Hall-

gatózott, majd maga is a kérődző állatok közé kuporodott. A gyapjú édeskés gőze összekeveredett a mocsár párájával. A sötét, fénytelen lápban ez az émelýgőszagú, szétterülő szuszogás jelentette az életet. Itt várta be a sűrű éjszakát.

Alig ritkult a sötét, a juhász fölkel. Kuttyája végigszaladt az erdőcskében és utána a zizegő sustorgásban bégető visszhang kelt. A töltés alatt elindultak újra. Mire virradozni kezdett, elérték az övcsatorna első bekötőárkát. A berek nádtengerében fölcillant a csatornahálózat óriás ólomfényű rácsozata. Az árokban mozdulatlanul pihent a víz. A nyáj megtorpant a csatorna derékszögében. A hídról valaki leszedte a pallót. Csak a gerendák feszültek a két part közé. A kutya vinnyogva szaladgált a töltésen. Fejét idegesen kapkodva, farkával a földet verve leült a gazdája előtt, mintha azt kérdezte volna:

— Mit tegyünk?

A juhász átment a gerendán. A tulsó parton fölállt a töltés tetejére. Füttyentett és a levegőbe kanyarított a botjával. Kuttyája hátbakapta a nyáját és nekiszorította az ároknak. A birkák rémülten menekültek a csatornaszélen. A hajnal megtelt kétségbeesett bégetéssel és a juhász biztató úszításával. A nyáj széjjel futott. Akkor a juhász maga is visszament és most már ketten ugratták, csapták a birkát az ároknak. Fröcskölt a víz, zizegett, sercegett a bivalysás, zengett a rémült bégetés, de átjutott a nyáj java a vizen. Csak a fiatal bárányok rogytak térdre rémületükben. Akkor abbahagyták a munkát. A csatornasarokba terelték a reszkető állatokat. A kutya, mint a zsandár, úgy állta el a kiutat. A juhász egyenkint kampózta el őket. Egyenkint vitte át ölben a nagyfejű, könnyű bárányokat. A tizedik fordulónál kiviggyant a nap. A bűdös árok megtelt ragyogással és a pásztor árnyéka megnőtt a vizen. Mikor az utolsó bárányt letette, tompa dörrenés rázta meg a levegőt. A kutya szűkülve hasa alá kapta a farkát. A szivattyú háznál levegőbe repült a zsilip. A tó vize betört az övcsatorna árkába.

— Bogár, te — füttyentett a juhász és sürgetve hajtották a nyáját mind gyorsabban dél felé. A kutya nyugtalanul folyton a gazdája sarkában volt.

— Ne félj már, te buta, te ... Nem hallottad? Most iszkolnak ... Már békén lehetsz ...

A fekete állat hálásan táncolta körül az embert, mintha megértette volna minden szavát.

A juhász akkor a csatornára nézett. A vízre. Tudta jól, hamarosan megfordul a folyás iránya. Mögötte, messze egy csónak tűnt föl. Egypár evezővel iparkodott valaki a nyáj után. Egy óra múlva el is érte. Épp a cifrai sziget gémeskútjával egy vonalban. A Bozót Társaság csatornaőre volt. Az árokra és a halászokra vigyázott eddig. Ismerték egymást.

— Haza? — kiáltott föl a csónakbanülő.

— Oda, oda — bandukolt a töltésen a juhász és előtte a nyája.

— Maga? — nézett a vízre.

— A felső zsiliphöz parancsoltak.

— Aztán muszáj?

— Muszáj a fenét! De így könnyebben érem a falut.

— Elmentek?

— El. Nekem meg ideadták ezeket ... Ordítottak, magyaráztak, de a russeb érti a nyelvüket. Gondolom, mit akartak ... Nem kell? — nyújtott egy köteg kézigránátot a juhász felé.

— Kenyere nincs? — nézett a füzéren keresztül a juhász, mint aki nem is látja a gránátokat.

— Elfogyott. Csak holnapra érhetek haza...

— Adnék, de nekem sincs.

— Akkor jó lesz ez is. — A juhász lement a csatornatöltésről és kibontott két gránátot a kötegből. Kinyitotta a bőrtarisznyáját és odaszíjazta az orvosság fölé.

A csatornán és a töltésen így haladt egymás mellett a két berki ember.

Előttük sustorgott a decemberi nádas. Ez volt a hazájuk. Mögöttük az áradó víz, előttük mocsár, melyet pár hét és elönt a víz. A második bekötő ároknál elbúcsúztak egymástól. Kezet sem tudtak fogni.

A juhász a csisztói gulyahálás irányába vette az útját. A nyáját még egy helyen átverte az árkon. Délutánra megérkezett a kihalt nyári szállásra. A birkákat betelerelte a mohától kiveret nádzsupp alá. Bement a kormos pásztorszobába. Tarisznyáját fölakasztotta a szegre és kivette belőle a két gránátot. A sás között elindult a gödör felé. A vizet körüljárta. A fűzfa alatt, ahol a legmélyebbnek gondolta, belevágta az egyiket. Nagyot buffant. A szennyes mocsár magasan felcsapott, aztán a kavargó vízről fűzfavesszővel kipiszkálta a kóválygó halakat. Parázs fölött ropogósra sütötte őket és mélyen elaludt.

Harmadnapra érkezett meg oda, ahonnan elindult.

A berki háton akkor már dübörögve zengett a csata. A gazdátlan puszta lassan menekülőkkal telt meg. A szétnyúzott kastély termeiben szőnyegen, ágyban, asztalokon; az istállókban langyos szalmán; a magtárakban teli zsákokon egymás hegyin-hátán feküdtek már az emberek. Aztán innen is kihajtották a népet a havas mezőkre. A bereki gazdaságok jószágállományának frontmögötti gyűjtőhelye lett a puszta.

Itt találkoztam másodszor a juhással. A pajtaszögletnek támaszkodva állt. Kucsma, bekecs, tarisznya rajta, mintha útra készülődne. Csak épp a nyáj hiányzott. Szeme fürkészve járt a nagy gazdasági udvarban. Galamb sem szállhatott el a tudta nélkül. A verebek útját is számon tartotta.

— Mi újság?

Csak nézett. Hideg, kék ég ragyogott a jégvártyás földek között. Hallgatása mély volt. Nyugodtnak látszott, de bajusza alól kicsapó pára gőze a fedővel lezorított, fortyogó üstre emlékeztetett.

— A nyáj?

— Megvan... — és a bereteszelt pajtaajtóra nézett.

A deres deszkák mögül bégetés hallatszott. Jó ideig hallgatta még a birkák panaszkodó hangját, aztán így folytatta.

— Egy szálíg visszahoztam. Egy bárány sem hiányzik...

Úgy beszélt, mintha számadást tenne. Hirtelen elhallgatott. Rámmeredt, majd a távoli lenszőke nádasok felé nézett. Onnan az égre kapta a szemét. Jegesen felcsillanó pont jelent meg azon. Motor dűnyögése erősödött föl a fagyos levegőben. A zöldes, karcsú gép kirajzolódott az égen és nyílegyenesen suhant a puszta felé. Alatta kocsí közeledett. A gép levágott. A fűtülő suhanásból éles gépfegyverkattogás csapott ki, aztán fülsiketítő motorzúgás bögött végig a puszta fölött. A nagy, sárga magtár és istálló falak üvöltve verték vissza a fülhasogató, vonító motorzúgást. A dörgő visszhang elnyomta az állatok bögését. Szempillantás volt az egész. A gép megfordult és alacsonyról egymástérő vad dörrenésekkel rakta le bombáit az istállókra. A füsttel, törmelékkel gomolygó levegőben a ge-

rendák örvénylő bukfenceket vágtak. Recsegő villanások löveltek a magasba. A fák gyökerükig megrázkódtak, aztán koronáikkal suhogva separték végig a hánykolódó földet. Tajtékzó lovak ugrottak elő a romok közül. Egy véres, megvakult tehén a kútnak rohant. Szétrepedt szarvakkal rogyott a füstös téglák közé. Húscafatok, fekete cserepek repkedtek a levegőben. Emberi és állati üvöltéssel telt meg a puszta.

Egy sápadt katona eszelősen géppisztolyából össze-vissza lődözött a magasba. A másik tajtékzó dühvel rohant az előbujó embereknek. Tántorgó, sánta birkák bégettek a pajta mögött. Az egyikből véres bárányok hullottak a hóba. A birka reszkette állt, aztán elvágódott. Rángatódzva patáival a bárányait taposta.

A juhász megdermedve állt a törmeléktől szennyes havon. Botját magasba lendítette és úgy rázta az égre, mint a jeges pusztában átkozódó próféta, aztán berohant a pajta romjai közé. Ott hevert a keresztül kasul szabdalt nyáj... Elvágódott egy gödörben. Kifordult lábára zuhant. Feltápáskodott. Belerúgott. Csörömpölve repültek szét az elásott ezüst evőeszközök. A fenyőfa alatt a katona még egyre ordított. Nagy hentesek rohantak keresztül az udvaron és kezükben villogott a kifent, hosszú kés.

A juhász a pajta mögött összeszedte a maradék birkát. Kutyája néma volt. A negyven állat reszkette állt, aztán az épületrom mögött elindult a maradék nyáj a havas mezőnek... Előttük az úton sötét, véres kupac feküdt. Két ló. Mögöttük szekér. A szalmán egy három éves fiú sírdogált. Vörös kezével az anyja szoknyáját rángatta. Az asszony két lába a magasba meredt, ahogy lebukott az ülésről. A nyáj megállt a kocsi körül. A juhász lehajolt és megnézte a kocsi tábláját, aztán a karjára vette a gyereket. Körülnézett. Körülötte a havas berek és mező. Sehol egy ház. Csak a puszta szétvágott épületei néztek utánuk, s a fagyott hóban a pásztor lábnyomai csillogtak.

Pákolitz István: Versek

Könyörgés szép halálért

Isten, Sors, vagy mit tudom én mi:
az a jó, hogy el kell itt égni,
csak ne csúffal és ne hiába
menjek vigasztalan világba;
vigasztaljon, hogy amit tettem,
nem tehette senki helyettem;
(bár keresztbe egy szalmaszálat,
bár egy téglát a ház falába,
bár egyetlen ásónyom földet
melytől a kert szebben kizöldellt;
bár egy mosolyt egy köszönényit,
melyben a szebb emberség fénylik;
néhány verset, ami száz másik
szívbe hullva majd kicsírázik;
vagy ha útra mozdult a lábam:
azért, hogy szélesebbre tárjam)
csak a miért és nem a mennyi,
szólni mindig és írni: tenni —
Isten, Sors, vagy mit tudom én mi:
az a jó, hogy el kell itt égni;
szép elmúlás legyen a végem:
még a halál is tettenérjen!

Kellettő

Nylon blúzodat átsüti a melled,
jobban parázslík, mintha meztelen;
szegény varázsló, higgyed, hogy fölenged
metsző-hidegre-hűlt tekintetem;
ahogy leülsz, tüzet lobbant a szoknyád,
kivillan combod, márvány műremek;
pazar csípőd vadul pőrére bontják
kiváncsi-éhes férfiú szemek;
de ha kinyúlna mégis a kezem
letépni tested álcás rongyait,
s szótlan-parancsra, engedelmesen
borulnék rád a fulladásomig:
biggyesztenéd kimázolt lila ajkad,
s te sértődnél meg, hogy nem ezt akartad!

Imhol, ösvényemre

*Imhol, ösvényemre vetődtél,
midőn fogyatkoznak nyári napjaim
s kimért időm csontomig bevéste
jól olvasható hieroglifjeit;
pasztel-kékbe oldott, messzenéző
tekintetem nem tükrözi már vissza
csillagszóró pillantásodat;
kuszált fészek a szemem szarkalábja,
nem üthet benne tavaszi tanyát
dalos lelked rigója —*

*Imhol, ösvényemre vetődtél,
melynek pályája kilengéstelen,
magános, de nem társtalan,
s még társtalan se lenne elhagyott,
mert emberi dolgok körül kering
és — mint a kör — visszatér önmagába —*

*Imhol, ösvényemre vetődtél,
s még árnyadnak is búcsút intve megáldalak,
akárha féltett húgomat,
mert semmit se nyerhetek
és mindent elveszíthetnél
ebben a bölcsességnélküli szerelemben!
Ne kényszerítsd rám fellobbanó,
nagyon-fiatal szíved nyűgét;
ne vigy engem a kísértésbe,
de szabadíts meg magadtól:
a legédesebb és legkeserűbb
a legigazabb és leghazugabb
a legörökebb és legmulandóbb
a leggyönyörűbb és leggyötrőbb
gonosztól, ámen.*

Szalai János

Lápsziget

A levegőjárás, mint láthatatlan birkapásztor egybe terelte a bárányleveleket. A falevelek remegtek, mintha a közelgő vihartól félnének. Kovács Sándor a szaladgáló felhőket nézegette, tenyeréből ellenzót formált, hogy jobban láthassa: merre mennek, mert ha délkelet irányából, onnan a falu alól jönnek, akkor mindig baj szokott lenni.

— Az istenit! — szaladt ki a száján. — Már a szagát is érezni.

Friss, esőelőtti szagot kergetett a szél. Egyszerre lehűlt a levegő.

— Még jég is lesz — állapította meg Kovács, miközben rávágott a karámban álldogáló tehenre. — Mit bámulsz! Miért nem járkálsz!?

Maga sem tudta miért ütött a jószágra, meg arról sem igen volt tudomása, hogy valóságos előadást tartott a Zsömlének arról, hogy a karámbot azért találták ki, hogy abban mászkáljon a tehen, hogy mozogjon, meg hogy friss levegőt szívjon. Egyet tudott: mérges, törni-zúzni tudna egy idő óta. Kint van a gabona a földön: eső veri, most meg majd jég is jön rá, oda az egész évi munka, tehetetlen a készülő viharral szemben.

— Sándor! Sándor! Gyere már! — hallotta anyósa kissé remegő hangját. Rettenetesen útálta ezt a hangot, amely, ha félt az öregasszony, olyannak tűnt, mint egy beteg kutya nyüszítése, ha meg paprikás kedvében volt, akkor meg egy veszett kutya vonításához hasonlított.

— Megyek már az istenit, megyek már, csak ne óbégasson, mint a pende-lyes gyerek!

Elindult. Kezében botot lóbálva ment lefelé a kertből. Alig tett néhány lépést: megállt. Fülelt. Mintha gongütést hallott volna. Nem tévedett, mert a gongütés után rekedten, torzul már a kisbíró, a Varga Jani hangját is hallotta.

— Figyelem, figyelem! — harsogott a hangszóró, amit villanykisbírónak is szoktak nevezni a falubeliek. — Az Aranymező Termelőszövetkezet értesíti tagjait, hogy ma este a kultúrházban közgyűlést tart. A közgyűlésen minden tag megjelenését elvárja a vezetőség! Figyelem, figyelem... — ismételte a villanykisbíró.

Kovács Sándor előre hajolt, mintha hátba vágták volna. Pedig a mellét találta el a bejelentés. Úgy súlyosodott a mellére valami, mintha meg akarná fojtani, mintha a lelket akarná kiszorítani belőle.

— Hallotta?! — kiabált oda anyósának.

— Hallottam hát! Gyülekezőt fújnak a közönsben. Így megy ez mindig, nem újság!

Macska dörgölődött Kovács lábához.

— Sicc az anyád istenit! — s hogy gyorsítsa a macska iszkolását, belerúgott az állatba.

— Miért bántod azt az állatot? Mi bajod vele? Nem sül ki a szemed, az állatot bántani...? — pergett az öregasszony nyelve, mint valami kereplő a szőlőben. — Inkább húzz vizet és itasd meg a lovakat, nem ám a macskát bántani. Gyere ide cicuskám, na ne félj, én nem bántalak. Cicika, cicika...

Kovács köpött egyet, majd morogva a kút felé ment.

— Boszorkány! — sziszegte a foga között és szabadjára engedve a kút kerekét, nagy robajjal leengedte a vödört.

A víz apró darabokra tört, a vödör, mint ügyes kacsza víz alá bukott és magával rántotta Kovács borostás, zsíroskalapos tükörképét is rángatózó bajuszával együtt.

— Gyűléseznek! — és vadul, mintha csak biztatná magát: — gyorsabban, gyorsabban — pörgette a kútkereket.

Nagyné, született Perlaki Ilona, akit Kovács anyósnak mondott a hátamögött és anyámnak a szemébe, ott szöszmötölt valamivel a tornácon és onnan figyelte: mit művel a veje. Tudta, nagyon jól tudta: nem ok nélküli dolog az, amit Kovács csinál.

— Mi lelt?! Na, szólj már te... — a végét, azt, hogy „te koszos”, már nem merte megkockáztatni a vénasszony, de Kovács így is hallani vélte.

Nem szólt, csak fülig vörös arca, le-fel ugráló ádámcsutkája árulkodott arról: legszívesebben neki menne az öregasszonynak és széttépné, mint kutya a rongyot.

A vénasszony káricált, mint öreg tojásvesztette tyúk, Kovács meg dúlt-fúlt mérgében. Az öregasszonyra haragudott, pedig más bántotta. A seb sokkal régebbi keletű, vérzett eddig is, de most ez a rikácsoló hangszóró még jobban felszakította. Kovács tudta, mindig jobban tudta: hiába csinál akármit, ezen csak egyféleképpen tud változtatni. Látszólag türelmesen állt a lovak előtt, és figyelte, mikor jön már az a jellegzetes szürcsölő hang, amely azt jelzi — kifogyott a víz a vödörből. A lovak ittak, Kovács nagy zirgással-zörgéssel a sarokba vágta a vödöröket és leült a priccsre, amelyen akkor szokott aludni, ha összeveszik a feleségével, vagy a gyerekekkel. Ez pedig gyakran megesik. Tégnap éjjel is itt aludt. A Jutka, a nagyobbik lánya akárhogy marasztalta, csak elment lányok közé. Rendben van, azelőtt eljárt, de most mi az istent keres azok között, akik más utat választottak, mint ők! Ő is elmehetne, de nem megy sehová, se moziba, se kocsmába, de még a templomba se, mert ott is csak a tsz-tagok énekelnek erősebben. Ők vannak többségben, hisz az egész falu, Kovács kivételével a szövetkezeti utat járja. Egyszerűen remete életet él. Bújik az emberek elől. Tudja, érzi, mindenütt őt figyelik. Amióta tsz-község lett a faluja, nem beszélt ő mással, mint az öreg Pista bácsival. Panaszzkodott, hogy kevés a gép.

— Tudtam én! — jegyezte meg ekkor Kovács.

Azonban Pista bácsi is gyorsan kapcsolt. Nem azért öszült meg tisztességben, nem azért járt a folyó partjára sokszor órákig figyelni a dugót, hogy ne tudja: melyik hal mire kap. Kovács kapott és ekkor Pista bácsi megrántotta a zsineget:

— De azért mégsem dolgozunk annyit, mint te.

A horog beakadt és Kovács tehetetlenül vergődött Pista bácsi lába előtt, levegő után kapkodott, mint a partra vetett hal. Erejéből csak arra futotta:

— Én is járok a magam úján, maga is járjon a maga útján. Nem kell nekem senki útbaigazítónak, prókátornak... — és ezzel kiszakította magát, de a seb ott maradt benne, és egyre jobban égetett, lüktetett.

Még hogy állatnak való munka az, amit mi végzünk, meghogy hiába is vountunk remeteségbe, akár földig is növeszthetjük a szakállunkat, akkor sem lehet elbújni a fejlődés elől — ismételte magában Kovács az ágyon ülve azt, amit Pista bácsi mondott neki. — Mit törődnek ezek énvelem. Azt gondolják, ha már ők beleestek a csapdába, akkor essem én is utánuk, adjam oda a földem, a jószágom, mindenem, még talán az ágyamat is a közösnek. Hát ezt nem. Ebből semmi sem lesz, még ha ezerszer is példázódnak nekem arról, hogy hiába gyűjtök én petróleum lámpát, a villany azért mégis létezik, még akkor is, ha én petróleummal világítok.

Arcára girbe-görbe vonalakat szántottak a ráncok, szeme villogott, ha nem ég a villany, talán még világított is volna, mint a rókaé, homlokán veríték győzött, és amikor egy rántással félrelökte mérgében a pokrócot az ágyon, úgy érezte, fel kell állnia.

Felállt, le-fel sétált az istállóban, bakancsa egyhangú kopogását figyelte, és arra eszmélt, már nem is hallja a bakancs kopogását, csak azt a zenének tűnő szénaropogtatást, ami a lovak felől jött. Egy pillanat alatt a lovak között termett. Először a Szellő, aztán a Muki nyakát ölelte meg, s ezt duruzsolta a lovak fülébe:

— Nem, nem hagylak benneteket! Nem hagylak a vágóhídra vinni benneteket! Ugye ti sem akartok oda kerülni?

Muki megrázta a fejét.

— Ugye, nem akarsz oda kerülni?! Érsz te még annyit, mint akármilyen traktor!

A traktor szóra, amit még kiejteni is félt, összereszt. Arra a napra gondolt, amikor keresztbe kezdték szántani a határt. Keresztbe! Ő csak messziről nézte: a traktor keresztül tapos a régi mezsgyéken és mögötte csak felforgatott föld. Eltűntek a régi határok, amit már az öregapja korában sem volt szabad másnak átlépni, mint a tulajdonosnak. Az ő földje ott van a határ szélén, az istenhátamögött. Itt adták ki neki, mert azt mondták: a határban mi vagyunk többen, nem darabolhatjuk el a földet, megértheti hát... Nem szólt ellene, pedig kétszer, háromszor is megkérdezték: megelégszik-e vele. Nem szólt, csak bólintott, pedig, hogy kikívánczolt belőle, hogy ami az övé volt, az az övé, ahhoz senkinek semmi köze. Még az Aranymezőnek sem. Bár tudta, hogy a föld, amit kapott, nem a legjobb, de nem is a legrosszabb, mégis, amikor kiment szántani, úgy érezte magát a saját földjén, mint a kutya, akinek félreeső helyre dobták a vackát, hogy minél ritkábban láthassák. Gyakran gondolt arra is: jól van ez így, hogy ide raktak, erre legalább kevesen járnak, de amikor itt is bufogni kezdtek a traktorok, akkor ismét fejébe szállt a vér. Szédülés fogta el a szaladgáló traktorok láttán, és mintha csak versenyre akarna kelni velük, ostorsuhintással, hangos szóval biztatta a lovakat. Tudta, hogy nem képesek a versenyre, de a paraszti gőg, a mindennel szembeszállni akaró tudat hajszolta, üttette vele a lovakat.

Ilyen kusza, ismétlődő gondolatok gyötörték, amikor ismét a nevét hallotta. Ezúttal azonban nem az anyósa, hanem a felesége szájából.

— Megyek már, mindjárt megyek! — kiáltotta vissza és kitámolygott az istállóból.

— Apríts már egy kis fát, hogy vacsorát főzhessek! — kérte az asszony.

Kicsit zsörtölődve elindult a favágító felé. Kihúzott a rakásból egy botfát, rátette a göcsre és minden mérgét beleadva a suhintásba, lecsapott a baltával. A fa néhányat pördülve repült a levegőben. Ismét suhintani akart, amikor megszólalt a hangszóró.

— Figyelem! Figyelem! — hallotta a kisbíró hangját. A hang is, a szöveg is ugyanaz volt, mint az előbb. Kovács lecsapott a baltával. Mottollaként járt a karja. Mint egy megvadult gép, ami fölött elvesztette az ember az uralmát, aprította a fát.

— Elmegyek! — határozta el, és ettől sem a felesége, sem az anyósa nem tudta eltéríteni. Úgy, ahogy volt, hetes szakállal, izzadt, piszkos ingben kiment az utcára, átvágott a túlsó sorra, és a kocsmá felé tartott.

A kocsmában három ember üldögélt. Nagy Vince, akinek hatalmas bajsza miatt a Kajla nevet adta a falu, Horváth Nándor, meg a Tóbiás Ferenc. Mindhárman az Aranymezőben vannak. Egy fröccs mellett üldögélnek és beszélgetnek. Amikor meglátják Kovácsot, Kajla Nagy mindjárt odakiált neki:

— Hát te is előkerültél?

Kovács megütközik a hangon, és maga sem tudja hogyan, de kifut száján a kérdés:

— Miért kérded ezt?

— Mert azt mondták: elköltöztél a faluból!

— Nem költöztem én, de nem is költözöm — vágott vissza Kovács, és a kocsmáros felé fordul: — Kérek két fröccsöt!

A kocsmáros körülnéz, de csak egy embert lát, Kovácsot.

— Kettőt?!

— Kettőt hát! — csattan Kovács hangja. — Én nem tudok egy nyomorult fröccs mellett üldögélni. Miért ne igyak kettőt is egyszerre, ha futja a pénzem-ből.

A kocsmáros rándít a vállán és tölt. A három iszogató ember összenéz, de elengedik a sértést. Úgy tesznek, mintha nem is hallanák.

— Gyere már ide hozzánk! — int Kovácsnak Kajla Nagy.

— Jó lesz nekem itt is — mutat a söntés melletti asztalra Kovács.

— Talán rühelsz velünk egy asztalhoz ülni? — kel fel Kajla Nagy.

Kovács látja, hogy villognak a szemek és enged a szónak. Leül közéjük. Ül és nézi őket. Nem szól, csak fülel, hogy azok mit beszélnek. Valamikor ő is beszédesebb volt, ivócimborái voltak ezek az emberek, de amióta az Aranymező megalakult, mindennek vége lett. Ő kitartott, ő nem hagyta magát megagitálni, pedig jártak nála is. De ezek bedőltek az első szóra, hogy így a fejlődés, meg úgy a fejlődés...

— Hát az úgy volt — vette át a szót Kajla Nagy —, hogy amikor katona voltam, egyszer kiküldtek járőrbe. Lüdztek innen is, meg onnan is, de mi már rá sem hederítettünk. Megszoktuk. Hogy, hogy nem, egyszercsak eltévedtünk. Mondom a cimborámnak, a Kehi Varga Pistának, aki behemót nagy ember vót: Te komám eltévedtünk. Ugyan — mondta ő nagy bölcsen. Csak menjünk erre visszafelé, én tudom az utat. Mentünk már vagy egy fertály órája, de csak nem találtunk vissza. Egyszercsak süllyedni kezdett alattunk a talaj. Először csak bokáig, aztán tovább, mert amint ijedtünkben kiugrottunk az egyik lábnyomból, a másikban még mélyebbre süllyedtünk. Az volt a szerencsénk, hogy még volt egy ág, amibe belekapaszzkodhattunk. Kivert bennünket a halálveríték. Aztán amikor jó két óra késéssel jelentettük a parancsnoknak, hogy megjöttünk, az

nemhogy sajnált bennünket, hanem még azt mondta: „Jegyezzék meg, mindig csak előre kell menni, nem hátra!” — és kiküldött bennünket az első vonalba.

Kajla Nagy kihúzta magát és magabiztosan odabiggyesztette a történet végére:

— Azóta én mindig előre megyek. Soha hátra. Most is előreléptem, mert mögöttem, úgy éreztem, lápsziget van, amibe előbb-utóbb belefutok.

Kovács agya lázasan dolgozott. Tudta, hogy mire megy a játék. A célzás neki szólt. Még hogy az ő gazdasága, amit az öregapja, meg az apja összekuporgatott, lápsziget?!

— Ne példálózatok, hanem mondjátok meg nyíltan, amit gondoltok, ha már ti is felcsaptatok agitátornak. Mondjátok — lápsziget a Kovács birtoka és pontum.

— Ezt nem mondjuk!

— Aztán miért? — csattant a kérdés.

— Mert még nem az. De az lehet, és elsüllyedhetsz benne egyedül.

Hallgattak egy verset. Lassan sötétedni kezdett, az utcán kigyúltak a villanyok. A kocsmában is felkattintották, és a kis huszonötös égő sejtelmes fényt szórt az asztalokra, az emberek arcára.

— Azért jobb, mint a petróleumlámpa. Nem bűdös és még jobban is világít — jegyezte meg Tóbiás Ferenc.

Kajla Nagy Tóbiás megjegyzéséhez farolt:

— És mégis vannak, akik még most is petróleumot égetnek. Azt gondolják, ha ők petróleummal világítanak, akkor nincs is villany. Pedig van, mindig több van.

— Hagyjátok, értem én már ezt a példabeszédet. Látom, már ti is betanultatok. Mondjátok azt, ha már itt tartunk: széllel szembe nem lehet pisálni és kész.

— Ami azt illeti, ezt is mondhatjuk — válaszolt Kajla Nagy.

— Minek veszekedtek — szólt közbe Horváth Nándor, aki eddig nagyokat hallgatott.

— Nem veszekszünk mi.

— Nem az istent. Folyton csak srófoljátok egymást.

— Miért, mert elmondjuk a véleményünket? Mondd meg te is — így Kajla Nagy.

Horváth a fejét vakarta, látszott rajta, hogy alaposan megrágja a gondolatot, mielőtt kimondaná.

— Mit mondjak? Néha sírunk, de azért szórjuk a földet a múltba. Mert úgy van az, hogy az ember sem élhet örökké. Elpusztul előbb-utóbb. Elsíratjuk, elhantoljuk, aztán megy tovább az élet. Előre — tette hozzá. — Előre bizony, mert ha, mondjuk, most az öregapám felébredne, hát rá se ismerne a falujára. Mi volt akkor és mi van most? Össze se lehet hasonlítani. De induljunk már a kultúrba, kezdődik a gyűlés — állt fel helyéről Horváth.

A többiek is felkászálódtak.

— Viszontlátásra Sándor! — búcsúztak Kovácstól.

Kovács egyedül maradt a készülődő kocsmárossal. Ő is az Aranymező tagja. A kocsmát lezárják, és Kovács mehet haza. A feje most még jobban zúgott, mint odahaza. Egyedül érezte magát. Felbolygatta a hangszóró, a kisbíró hangja és az iménti beszélgetés. Még hogy az ő gazdasága lápsziget, meg hogy halott, amire földet kell szórni és elfelejteni?

— Ne haragudjon, de nekem is mennem kell! — szólt a kocsmáros Kovácsnak.

— Menjen csak. Dobja ki a vendéget! — állt fel Kovács és távozott.

A falu csendes volt. Valahol téhen böögött, aztán lassan cseperkészni kezdett az eső.

— Éjjel esik, elmarad a vihar, meg a jég is! — állapította meg magában Kovács, és meggyorsította lépteit. Mintha most is hallaná a kisbíró rekedtes hangját: „Figyelem! Figyelem! Az Aranymező Termelőszövetkezet értesíti a tagjait, hogy ma este a kultúrházban közgyűlést tart. A közgyűlésen minden tag megjelenését elvárja a vezetőség!”

A kultúrház előtt megtorpant. Belesett az ablakon. Ott ültek a falubeliek mind. Az elnök, az öreg Vértesi Gergely beszélt. — Az elnökük az tud, meg kell hagyni. Egyéni korában is a legjobb gazda volt! — állapította meg Kovács.

A fák nagyokat sóhajtottak a szélről, Kovács az ablakon keresztül látta, hogy felemelkedik egy, kettő, három kéz, — szót kérnek az emberek. Arra gondolt:

— Miért ne mehetnék be én is? Miért ne kérhetnék szót én is? — Óvatosan megindult a bejárat felé.

Arató Károly

Kinn a parton

*Kinn ülök a parton, a zaj szűrten ér fülemig,
fecskerajok a légben, horgászkiént fülelek itt.
Szűnyogok hada fejemen átszap, zúg, háborog,
fenn zümmög a magas ég, lábamnál a víz locsog.*

*Kering, játszik velem a táj: közel jön — eltűnik,
a csöndben néha egy emlék fellobban s elsüvit.
Csak a folyam bűg, medriti mélyét: békés s konok,
homokföveny szemben, a part fehéren imbolyog.*

*Szelíd káprázatok játéka — kigyullad a nyár!
Ha behúnyom szemem: a kedves itt ül s újra vár.
Hallom, hogy surrannak a mélyben tömzsi kis halak —
víz gyűrűz: benne zablátlan erők lappanganak.*

*Remeg a zöld ég kezemben — felszikkázik egy év,
mint lágy tenyészet, feketén nyüzsgő a lenti rév.
Szétrobban, késként dobálja sugarait a nap:
halkan csengenek, riasztják nevetve torkomat.*

*Rezgő botomat szorítom — mozdulni nem merek:
isteneim itt ezek a vasizmú emberek!
Hegyekből ballagnak alá, lépdelnek súlyosan,
mindnek az ország vállain, mindnek nagy gondja van.*

*Nézem, ahogy mennek s ős fák fedeznek szóttanul —
egy pihés verssorom röpdös, szállani most tanul.
Merengek a parton, már a messziség háborog:
fenn dörren a magas ég, lábamnál a víz locsog.*

Stetka Éva: Versek

Kancsó

Üvegkancsóm kerek világom
Napizzó délután
A víz süt át a fákon a nappor kékje száll
Fehér a nap pora a szemek kék vízében

Az évek hályogát lemetszi sűrű felhők
Takarják fejemet kinyújtott kosaradban
Véres vonal se jelzi nyakam de illatosan
Felhő-levél alól jácint köti be szájam

A nyár felhője sűrű a víz a kancsó zápor
A déli fordulók üveges ragyogása
Hirtelen a világra villan aztán sokára
Pengeti pengeti törött darabjait

Boldogság

Ne engedj el magadtól
Ölelj szorosan át.
Ezernyi kotta hangol,
Figyeld a nap dalát.
Ezüst rigók kiáltnak,
Vöröstorkú madár.
Örök ez a vasárnap,
Akár a nyári sár.

Akár a víz, a tenger,
S a nagy papírhajók.
Játszunk-e szerelemmel
Ha kimondtad a szót?
Lássunk-e még csodákat,
Valódit, foghatót?
Akár a víz, a tenger...
Mondd, jól esik a csók?

Üde tavaszi ősz van,
Az egész föld beteg.
Lábbadozik az erdő,
Ringasd el gyermeked.
Ölelj lágyan szívedre,
Aztán föltámadok.
Napsugaras az este,
Az éjszaka nagyobb.

Nagy napok vándorolnak,
Erős-e még hited?
Ha kikötött a csónak
Üsznek-e a szelek?
S ha elfárad a szél is
Szívedre borulok.
Elalszom kedves én is,
Hajtsd ide homlokod.

Szinnyey Júlia

Rózsa Mihály második házassága*

Rózsa Mihály alacsony termetű, szikkadt, őszeshajú emberke. Aki nem tudja hány éves, hetvennek nézné. Holott még az ötvenkilencet sem töltötte be. Fogai kihulltak, nem csináltatja meg, mert irtózik a protézistől. Negyedévenként nyíratkozik. Keskeny, ravasz szeme néha fellobban, figyelmeztetés ez: „Nem jártok túl az eszemen!” Agyafúrt kópénak tartják.

Huszonnyolc éve dolgozik a keményítőgyárban. Ahogy ő maga mondja: „Ez a bódé nem is volt még gyár, amikor én már könyveltem neki”. Fiatal korában szorgalma, munkabírása határtalan volt. Kitűnő szakember hírében állt.

Az utóbbi időben szelleme meggyengült. Feledékeny, nem találja a szavakat, beszédjébe egyre több „izé”-t és „hogyszívják”-ot kever. Néha alig lehet megérteni.

A házaspár élete egyhangú. Az asszony, szinte szabályos időközökben „kiruccan”, kívánja a természete. Harmincöt éves. Rózsa Mihály, így esténként, az állólámpa szelíd fénykörében, múltjának emlékei között kutat. Mert hej, micsoda legény is volt ő valamikor!...

— Ha nekem a régi katonapajtásom, az izé azt mondta — meséli Eszternek —, hogy menjünk el a hogyszívjákba, és mulassunk egy nagyot, nem kellett engem izé, biztatni!... Csak intettem a pincérnek, tudta a golyvás... mert az volt, golyvás... hogy a hogyszívjakot akarom, mindenki ismert, velem nem lehetett ízélni!...

Eszter türelmesen bólogat.

— Nagy vagány voltál, te öreg — ásít, ujjai végével ütögeti száját.

— Jól mondd, pontosan úgy van, nagy hogyszívják voltam én annak idején! — Szeme megcsillan, beletúr ősz hajába. — Egyszer olyan micsodát rendeztünk... Ezt hallgasd meg! — Szétdobálja karjait, izeg-mozog, emlékei fel-tüzelik.

Az asszony sóhajt. Ha belemelegszik az öreg, nehezen ér a mese végére. Nem zavarja, hagyja, hadd beszéljen. Oda sem figyel zagyválására, nem érdemes.

Egyre jobban bosszantja férje szenilitása. Ha tovább hülyül, az lesz a vége, hogy az irodában leváltják. Kisebb fizetés... És akkor mi lesz?

Eszter úgy gondolja, hogy sokáig már nem húzhatja. A gyárban sem olyan ostoba mindenki, hogy ne lássák hibbantságát. Munkáját aligha tudja rendesen

* Regényrészlet

elvégezni, és ez a szüntelen fecsegés... Minden kihullik az agyából, mint valami elrongyolt zsákból. Eszter barátnői előtt nem titkolja véleményét: „Az öreg készen van”.

Rózsa visszatérő álma: a nyugdíj. Még egy esztendő, — mondogatja. Hej, az lesz ám csak a szép élet!... Ezerháromszáz, ezernégyszáz forintra számít, jó prémium van mostanában. Minden hónapban megkapja majd a pénzt, a kisujját sem kell mozdítani érte. Akkor valóban már csak a kedves Kossuth cigarettája marad, és a csendes kérődzés a múltakon. És még valami, — de arról nem beszél.

Eszter ideges, ha az öreg a nyugdíjat szóba hozza. Már pedig abból nem lesz semmi! — fogadkozik. Neki aztán ne üljön egész áldott nap a nyakán!... Más is dolgozik, még hetven éves korában is, senkinek nem muszáj nyugdíjba menni, ha egyszer nem akar.

— Jó erőben vagy te még — biztatja. — Amíg járni tudsz, csak menj át a gyárba. Mi az? Két lépés. Ne hagyj magaddal kitolni.

Keresztbevetett lábát előre-hátra lendíti. Pillantása ellenségesen síklik végig az öregén.

— Remélem, nincs valami baj az irodában?

Arca, mint a ragadozóé.

Rózsa vidáman hunyorog.

— Ne félj, megmondtam én, amikor ízéltek velem, hogy az egész micsoda a kisujjamban van!... Többet tudok, mint azok a fiatal izék, akik most végeztek el a hogyishívjakot. Elvégre az egész életemet azzal töltöttem...

Rózsa Mihálynak férjezett lányai, unokái voltak már, amikor másodszor is megnősült. Fiatal korában könnyen viselte az özvegyiséget. Amint azonban öregedni kezdett, vágyódott családjá után. Vasárnaponként meglátogatta valamelyik lányát. De mivel csak ketten voltak, s egy hónapban négy, öt ünnep is esett, nem tudott mit csinálni szabad napjain.

Lányaitól havonta csupán egyszer kapott meghívást. Anélkül a világért sem tolagodott volna oda. Asszonylányai elégszer mondogatták: nehéz az élet, sok a gyerek, bizony, manapság nem telik vendégeskedésre.

Soha nem ment üres kézzel. Játék az unokáknak, valami csekély ajándék a vejének, hozzájárulásként az ünnepi ebédhez tisztított liba, s az elmaradhatatlan virágcsokor.

— Ez a tiéd, menyecske, ne mondd, hogy az apád nem gavallér!

Sugárzó képpel állított be, felpakolva, mint egy mikulás. Kisebbik lánya megengedte, hogy a vasárnap délelőttöt is ott tölthesse. Kilencor már nyomta a csengőt.

Az idősebbik, szigorúan csak ebédre hívta. Azoknál az öreg mindig valami „délutáni programot” hazudott, s alighogy megtörölte a száját, már iszkolt is. Soha nem tartóztatták.

Rendszeresen segítette lányait, pöffeszkedett, mit neki pár száz forint ide, vagy oda. Meg sem kottyán akkora fizetés mellett, s osztogatta a pénzét. Nem volt kicsinyes, szemrebbenés nélkül hozzátoldott valóságos keresetéhez. Akkora prémiumokról beszélt, hogy azok irigyen eltátották a szájukat.

Nem volt nagyobb öröme, mint amikor egyik, vagy másik lánya ámuldozott, dicsérte.

— Hiába, édesapa még most is megkeres annyit, mint egy fiatal!

— Ha nem többet — mondta kérkedve az öreg.

Elsején, ha pénzt is vitt, keményebben nyomta meg a csengő gombját. Már az előszobában a zsebére ütött, és ravaszul kacsintott. „No, mennyi kell?” Megtörtént, hogy a lánya többet kért, mint amennyit előre kikészített. Annál nagyobb baj csak sohase legyen, — s összekotorta a hiányzó összeget. Nemegyszer teljesen kiürítette a pénztárcáját.

— De hiszen most édesapának nem marad semmi!...

Vigan legyintett, hunyorgott, még csettintett is nyelvével.

— Van nekem otthon, nyugodt lehetsz! Ajaj, még több is, mint kellene.

A gyárban az üzemi konyhán ebédelt. Előfordult nemegyszer, hogy annyija sem maradt, amivel a jegyeket megvásárolhatta volna. De oda se neki. Egy kis „diéta” nem árt. Különb is, abban a korban volt már, amikor a szervezet nem sokat kíván. Kis lángú mécesbe cseppnyi olaj is elég.

Olyankor otthon étkezett, a készételt háromszorra osztotta be. Hatalmas kenyeret szelt hozzá, pukkanásig jóllakott. Nem is kellett volna annyit ennie. Szidta magát, megint túlzásba vitte a zabálást.

A gyárban rendszeren ő volt az első, aki a fűjásra felpattant és sietett az ebédlőbe. Tréfálkozott a szakácsnővel, a kiszolgálóasszonyokkal, néha „repetát” kért. Olyankor aztán nem vacsorázott. Minek is? Nem jó a gyomrot túlterhelni, s a beleknek sok munkát adni.

Ruhára, cipőre évek óta nem költött. Ami neki van, az már kitart élete végéig. Kopottan járt, kirongyolódott nadrágban, feslett ingekben. Ha az irodában valaki a két lányára célzott, hevesen védelmükre kelt. Azt gondolják, nem csinálnák meg, ha kérné őket?! Szíves örömet! Múltkor is kérdezték tőle: „Édes-apa, nincs valami javítanivaló?” Különb is, legyintett bosszúsan, szót sem érdemel az egész. Hiszen ez az ing ócska rongy, véletlenségből húzta fel. El is dobja, nem érdemes foltoztatni.

Délután, amint hazament, tűt, cérnát fogott és összeöltögette a szakadást. Hogyne, majd a lányait terheli vele! Úgyis panaszkodnak szegények, hogy a gyerekek mennyi munkát adnak. És férjük is van, azokat is ki kell szolgálni, főzni, mosni, javítani rájuk.

Éveken keresztül titokban azt remélte, hogy lányai közül valamelyik majd magához fogadja. Odaadta volna a fizetését az utolsó forintig. A cigarettáról is lemondhat, — gondolta. A Kossuthról! Az volt a kedvence. „Ebben a bűdös cigarettában még az is jó, ami rossz. Akárhogyan rágyújtok, egyszerre otthon érzem magam”. Ravaszul arra számított: vejei azért időnként megkínálják majd. És na nem, akkor is. Ügyeskedve mindig ráterelte a beszélgetést, célozgatott erősen. De a lányai, úgy látszik, nem értették meg.

Annál sokkal önérzetesebb volt, semhogy nyíltan felajánlja magát. Várt türelmesen. Közben titokban ki is nézte mindegyiknél, hol állhatna az ágya, szekrénye. Nem sok helyet foglalt volna el a két bútordarab. A többit eladja, vagy csináljanak vele, amit akarnak.

Kisebbségi asszony-lányánál akkora volt a fürdőszoba, — azelőtt cselédszobának használták, — hogy oda minden nehézség nélkül beköltözhetett volna. Hónapokig álmodozott erről. Végül is nem bírt magával és szóvátette. A fiatalasszony elpirult.

— Hova gondol, édesapa, hiszen a vécé is ott van!...

— Igaz, igaz, erre nem is gondoltam — hazudta. Nem vallotta be, hogy az egy cseppet sem zavarná.

Mikor legközelebb hivatalos volt hozzájuk, látta, hogy két nagy szekrényt állítottak a mosdókagyló és a kád közé. Lánya fontoskodva magyarázta:

— Le kellett hoznunk a padlásról, mert már nem tudjuk hol tartani a ruhákat.

Az öregember helyeselte, nagyon okosan tették.

Azon az estén kedvetlenül bandukolt hazafelé. Autóbuszra nem volt pénze, — utolsó forintjait „elfagyzták” az unokák. Gyalog ment végig a hosszú Mohácsi úton. Átkozta buta fejét, nem kellett volna megemlítenie, hogy szeretne beköltözni a fürdőszobába. Most a lánya talán meg is neheztelt rá. Nyilván azért hozta le a padlásról a szekrényeket, hogy tudtára adja, náluk nincs hely. Persze, hogy is lenne? Három gyereke van, s az ura olyan ember, aki megköveteli a kényelmet.

Kilenc óra elmúlt, mire hazaért. Még útközben, a vámnál találkozott a személyvonattal, mely a pályaház felé pöfögött. Na, hiszen mindegy. Nem volt kedve bemenni a szobába, a konyhában üldögélt. Úgy gondolta, ma már nem eszik semmit, hiszen nyakig jóllakott a lányánál. Mégis, búfelejtőnek odatette a gázlángra a teafőzőt. Elővette a félkilós zacskóban tartogatott kristálycukrot, — egyszerre soha nem vásárolt többet. Kávéskanállal tányérba meregette, ahány nap, annyszor két kanál.

Igenám, de nem futotta. Sok nap volt még vissza a hónapból. Már meg is bánta könnyelműségét: teát inni! A víz felforrt, duruzsolt, majd mérgesen felfellökte a kanna fedelét. Nincs más hátra, be kell főzni. A cukrot ismét átkanalazta, s az újabb eredmény: másfél kanál naponta. Egészen megnyugodott.

Nem sokkal ezután történt, hogy az üzemorvos mindenkit megvizsgált a gyárban, s tizenhat embert mandulaműtetre utalt. Rózsa Mihály is köztük volt. A gennyes góc az egész szervezetre hátrányos, magyarázta a fiatal orvos. Nos, miért ne? Még ő biztatta a száztízkilós raktárost, Limait.

— Öt perc alatt túl leszünk rajta, meglássa. Az egész nem több, mint egy foghúzás.

Mégis több lett. Kitátott szájjal valóban úgy ült oda, mint aki fogat akar húzatni. De aztán egyszercsak látja, hogy a mennyezet megmozdul. Elvesztette az eszméletét.

A kórteremben feküdt, az ágyon. Fehér kendős, fiatal nő hajolt föléje. Olyan szép és fiatal volt, hogy az öreg azt hitte, az egyik lánya. Az ápolónő gyors mozdulattal nedves ruhát csavart a nyakára.

— Csak nem akar meghalni, öreg? — kérdezte. — Ki hallott már ilyent, férfi, és ájuldozik!... Volt maga katona, bácsi?

Rózsa még mindig a lányára gondolt, s kábultan bámult a nőre.

— Eszti ke nővér a nevem — mondta az ápolónő, és már ott is hagyta. A fehér ruha alatt nem volt rajta semmi, átlátszott hosszú, karcsú lábszára.

Mintha az egész kórterem kiürült volna, mikor bevágta maga után az ajtót. Pedig ugyancsak sűrűn voltak. Ágy-ágy mellett, kilencet számolt meg. Ni csak, hiszen a kövér Limai mellette fekszik! Neki is borogatás a torkán, óriási hasa kinyomja a takarót. A szemközti ágyon az egyik beteg véreset köp a hánytálba.

Késő este ébredt fel. A betegek aludtak, horkoltak erősen. Ágya mellett idegen ápolónő ült.

— Na, hogy van? — érdeklődött. — Nem inna egy kis teát?

Rózsa nehezen szólalt meg, kegyetlen sajtást érzett a torkában. Semmi

kedve nem volt inni. A szájába gyűlt nyálat is csak nehezen bírta lenyelni. Maga sem tudta pontosan miért, Eszter nővér után érdeklődött. Az ápolónő elnevette magát.

— Mi a csuda! Már magának is megtetszett, bácsi? Most már biztosan meggyógyul. Majd reggel ide küldöm, jó lesz?

Limai másnap reggel kiment a fürdőszobába, és megmosakodott. Kutya baja volt. A mellékhelyiségben még egy cigarettát is elszívott. Rendberakta az ágyát, s kivitte a köpöcsészét.

Eszter fehér ruhában, frissen libbent be. A két ágy közé állt, s hol a kövér Limaira, hol meg Rózsára mosolygott. Tálcat tartott a kezében, rajta átlátszó üvegben valami sárgásbarna folyadék.

— Na, melyiket szeressem előbb? — kérdezte tréfásan.

Nem sokat teketóriázott. Kinyitni a száját, parancsolta, egy-kettő, lenyelni a finom orvosságot. Brr, mint az epe. Limai röhögött, a szája belül egészen sárga volt.

Ebéd után Eszter odaült Rózsa Mihály ágyára. Már nem hívta „öreg”-nek, meg „bácsiká”-nak.

— Hallottam, hogy az éjjel keresett, Rózsa úr — csicseregte.

Gyengéden, cirógatva kicserélte a borogatást, és megintcsak visszaült. Az öregember motyogott, nem, voltaképpen semmit sem akart. Csakhát izé, hogy úgy mondja, a lányára, a kisebbikre emlékeztette. Amikor az izéből, az ájulásból magához tért, azt hitte, hogy őt látja.

Eszter összezsapta a kezét, csodálkozott, hát már felnőtt lányai vannak? ... Nem árulta el, hogy mindent tud az öregről. Limait a folyosón alaposan kikérdezte. Jófizetésű özvegyember, szépen berendezett kétszobás lakása van... És egy bérpalota a belvárosban! Hogy államosították? Hát aztán. Úgysem maradhat örökre így...

— Ha bármire szüksége van, csak szóljon nekem, Rózsa úr. A nevemre emlékszik még? — évődött.

Így kezdődött a barátságuk.

Limai öt nap múlva hazament, de az öreg két hétig feküdt a klinikán. Eszter szüntelenül a „súlyos beteg” körül szorgoskodott, külön éjjeli szolgálatot is vállalt. „Csakhogy maga mellett lehessenek, kedves Rózsa úr!”

— Úgy megszoktam az izét, a kényeztetést — mondta az öregember, — hogy nem is tudom, mi lesz, ha magamra maradok.

Eszter sóhajtozott, és kedvesen félrebillentette a fejét.

— Sokáig nem fogom elfelejteni... Mert higgye el Rózsa úr, nagyon kevés ám az ilyen intelligens beteg!...

Rózsa Mihály bólogatott. Akkor már ő is sok mindent tudott Eszterről. Apja ezredes volt, s szülei halála után ki kellett tanulnia az ápolónőiséget. Valamiből élni kell. Bizony, szomorú sors, panaszkodott a lány. Nem erről álmodott valaha. Egész nap a betegek gorombaságait tűrni, ágytálat és köpöcsészéket hordani, s mindezt miért? Még kimondani is szégyen: vacak hatszázötven forintért.

Arra talán nem gondolt, hogy férjhezmenjen? Hiszen fiatal is, csinos is... Igenám, de a mai férfiak olyan megbízhatatlanok! Nem, nem, akkor már inkább egyedül marad, és tovább nyomorog. Ha még egy idősebb, komoly úriember kérné meg a kezét...

A két Rózsa-lány dühöngött, sírt és kiabált, amikor megtudta, hogy apjuk megnősült. „A drága jó édesapa!” Kiderült, hogy mindegyik magához akarta venni, istenem, miért is nem szóltak hamarább?...

A kacér, fiatal „mamától” féltették az urukat. Így aztán Eszternek nem volt nehéz dolga. Mert azt már az első héten megmondta: „Itt nem lesz unoktartás!”

Az öregember nehezen szokta meg az új rendet. De aztán belátta, hogy a felesége a javát akarja.

— Amit keresel, az a tiéd, öregem, — megint így szólította, — a lányaid férjnél vannak, nem szorulnak rád. Ideje, hogy magadra is gondolj.

Nem ellenkezett, tudta, úgylis hiába tenné. S jobb hallgatni, mint veszekedni.

Eszter szeretett „kommisiózni” a városban, és sokáig elüldögélt a csendes, homályos eszpresszókban. Persze, nem egyedül, de hát amíg valaki fiatal, nem szereti a magányt. Télen „nem bújt ki” a jó meleg lakásból, — nagyszerű központi fűtés volt, — férjét azonban időnként elküldte: járjon egyet. „Jót tesz az egészségednek”.

Megtörtént, hogy véletlenül épp akkor fogadott látogatót. De ha az öreg visszajött, mindig egyedül találta. A díványon feküdt és olvasott. Kicsit sápadt volt, fáradt, szeme alatt sötét karikák. Férje aggódott. Talán nem érzi jól magát? ... Ó, pompásan, jobban már nem is lehetne! ... Ásitott, és nagyokat nyújtózott.

Rózsa Mihály azért nősült meg, hogy „legyen valakije”. Kívánsága teljesült. Hosszú özvegységének ideje alatt rendszertelenül étkezett, s nemegyszer már a hónap közepén egy fillérje sem volt. Kölcsönkéregetett, fűnek-fának tartozott.

Kifosztottan, megrokknva botlott második házasságába. Az irodában mindenkinek elmondta, hogy milyen jól megy a sora. Ahogy azelőtt a lányaival hencegett, most Eszterrel. Mert nemcsak fiatal és csinos felesége van, — hanem mennyi minden még azon felül!

Eszter hetenkint odakészítette a tiszta fehérneműt az ágyára. Délben főtt étel várta. Már nem kellett tűt és cérnát a kezébe venni. Hol volt az az idő! ... Esténként rádiót hallgatott, rágyújtott egy Kossuthra, újságot olvasott és közben elbóbiskolt.

Lányaihoz ritkán járt. Rettegett a gondolattól, hogy pénzt kérnek tőle, és nem tud adni. Ezért inkább otthon maradt. „Egészségügyi sétáit” a környéken végezte. Hónapok is eltelték, amíg egyszer-egyszer bement a városba.

Menyhárd Alfréd: Versek

Hajolj mindenkiért

Esténként mindig ezt kérdezd magadtól
Ma mit tettél a viláért
Társaidért, kik vonásaid hordják s terheid
akiknek köszönheted, hogy ember vagy
Mit tettél, hogy jobb legyen a mag
és szebb a föld
s az emberevők ellen, kik betegen a gyűlölettől
töltik a halál feneketlen zsebeit?
Mit tettél a fényért, amit látnak a vakok, az Igazságért?
Azokért, kik érted vetnek és aratnak, helyetted hordják a téglát s
fűtik a kazánt, repülnek s mennek a föld alá s tengerfenékre
csüngenek miattad roppant állványokon
forrást fakasztanak lakásod falán
és tüzet szítanak számodra, ami nagyobb az éjszakánál?
Vagy csak magadnak éltél mint a féreg, mely mohón rágja élete
gyümölcsét s riadtan dugja ki hernyófejét a másvilágra?
Légvárat építettél mint a pók, hogy megfojts mindent, ami hálódna
[téved?

Milyen szegény ki csak magára gondol,
Akkor is, ha milliókon henterereg
Mindenkiért hajolj le és verejtéked megírja a világ történetét
légy csepp a tengerben
fűszál a réten
és olyan, mint a névtelen madár.

Öreg pár

Egymásra hajoltak a vonaton
Álmukban kisimultak ráncaik
Összekulcsolták kezük az ölükben
s emelkedett mellük egy ütemre
Ősz fejük olyan szerelmesen simult egymáshoz
mint azon az első éjszakán
Azt álmodták talán fiatalok
Egy szót keresett ajkuk
Talán egyszerre néztek egy virágra
Egy könyvből olvastak egyszerre ketten
Zöld erdőben haladtak egymás mellett
vagy látták játszani az unokákat?
Egymásnak segítettek aratni vagy egy koporsóban
feküdtek egymás mellett? Oly közös volt az álom
Egyszerre mosolyogtak.

Simon Emil

Lónyírók

Olyanok voltak a hajnali utcán, mintha két fáradt fa indult volna el, gyökerező helyet keresni.

Pintér vitte a nyírógépet, csupacsont vállán meredten nyúlt előre a három vasláb. Suka a lába nyomán lépkedett, félig üres zsákot vetett a hátára, azt igazgatta folyton.

Amikor a tejesüzlethez értek, azt mondta Suka:

— Ülünk le ide a lépcsőre, kicsit pihenni.

És már le is vetette a zsákot a kőre, maga is úgy esett a lépcsőre, mint az elengedett vászon.

— De korán elfáradtál — dörmögte Pintér. Tartogatta a masinát, forgott vele mintha csak jól kiválasztott helyre tehetné. Leállította azután a fal mellé és Suka oldalán ült a lépcsőre ő is.

Fényes sugárzás ígérkezett, már a kelő napból.

— Bánhatja, aki alszik még — mondta Suka. Nekitámaszkodott a redőnynek, csukott szemét felemelte a naphoz.

— Talán olyan örömmel keltél? — kérdezte Pintér. — Akkor meg minek estél ilyen hamar erre a lépcsőre?

— Komán — mondta komolyan Suka — ez is egy hely, ahonnan nézelődhetsz.

Szemben félrehúzódott a függöny. Egy asszony állt ott, ablakot nyitott. Fehér vászoninge kikiáltotta szinte testének formáit. Még a melegét is, mintha ideérezték volna.

— Egy asszony — mondta Pintér. Most kelt ki az ágyból. Két kezét a lépcsőre tette, előrehajolt.

— Sok asszony ébred ilyenkor — mondta Suka. Sokféle is.

— Nézd mán! — suttogta Pintér.

Az asszony kihajolt, jobbra-balra tekintgetett, aztán eltűnt, mintha beszívta volna a szoba.

Pintér mélyet sóhajtott.

— Ilyen se jut a lónyíróknak!

Suka levette szemét az égről és hunyorogva nézte Pintért. Zöld, meg piros karikák mozogtak előtte, mint a bogarak.

— Ha férfi vagy komám, mindegy az, mit mesterkedel. Nem azt kérdezi az asszony: mit csináltál, amíg engem kezedben nem tartottál?

— Hogy volna mindegy? — kérdezte mérgesen Pintér. — Olyan szagú a ruhám, mint az istállószalma. De még a bőröm is olyanná lett, mint a lóbőr.

— Gyújtsunk rá — mondta Suka. Megkezdett cigarettát szívni, körömgégettek.

— Volt már neked feleséged? — azt kérdezte Pintértől.

— Mire nősültem volna?

— Engem az uradalomba marasztalt egyszer egy kis gömbölyű. Azt mindenki csak úgy hívta: a Galamb. Egy hónapig nyírtuk ott a lovakat, hát összeszokott velem.

— Elvette?

— El.

— Meghalt?

— Nekem igen.

— Otthagyt?

— Nem akart. De, hogy osztzkodjunk rajta, azt meg én nem akartam.

— Hálátlanok az asszonyok — mondta Pintér.

— Tudja fene. Inkább betöltetlenek, mint a lyukas hordó. Hordani kell rájuk a vizet örökké.

Körülöttük nyitották már az üzleteket. Felszaladtak a hullámos redőnyök, kövér boltosnék söpörték a járdát.

Induljunk — mondta Pintér. Vállára emelte a nyírógépet, közben a hálóingés asszony ablakát leste folyton.

— Falun azért több lány akad — mondta még Sukának.

Suka a zsák üres részét csavargatta, aztán felhajította a vállára a terhet.

— No, ha ezt a napot legyűrtük, kettőt pihenünk!

— Péntek van?

— Az hát. Nem érzed? Nekem már minden csontom jajgatja. Elindultak. Pintér hosszúkat lépdelt a géppel, néha-néha feljebb dobta a vállán. Suka megörnyesztette magát, pedig nem volt a zsákban több tíz kilónál. Elhagyták a főutcat, befordultak a vasút melletti fasorba. Megbámulták a szemközt jövő nőket. Pintér nagy csodálkozással belehajolt szinte az arcukba. Suka leszűkítette a szemét, észrevétlenül nézett rájuk, ahogy a kupec nézi a lovakat.

— Nem ez a hosszabb út, komám? — kérdezte Pintértől.

— Így mondták, hogy menjünk — mondta Pintér. — Most már odaérünk. Valóban nem lehettek messze: csípős istállószagot hordott a szél.

— Délig megnyírjuk a felit — mondta Suka.

— Ha jó hely, minek sietnénk?

— Igaz, elválík majd.

Még száz lépést mentek, azután ott volt már a ház. Széles, szegletes kapuja volt, előre terpeszkedő, ferde oszlopokkal. A fal tövében jól kimélyített árok tátongott. Fölötte vastag pallókból rakott deszkahíd feküdt. Amint átmentek rajta, a hosszú kapualjból visszhangzott a lábuk dobogása.

— Nagy helynek látszik — mondta Pintér.

— Talán még enni is adnak — mondta Suka.

Beértek az udvarra, ledobták magukról a terhet, nekitámaszkodtak a falnak, rágyújtottak.

Nagyhasú ember jött feléjük, kopasz fején akkora izzadsággyöngyök, hogy szinte felfűzhatték volna cérnára.

— Maguk a nyírók? — kérdezte nagy hangon.

— Nem, mi metszők vagyunk — dörmögte Suka kedvetlenül. De Pintér készségesen válaszolt.

— Igen, uram.

— Akkor jöjjenek, majd megmutatom a munkát. Ment előttük a kikopott köveken, ők meg lépegettek a nyomában, mint gazdája után az elfáradt kutya.

Körüljárták az istállókat, harminc ló állt a jászolhoz kötve, széleshátú igásló valamennyi.

— Direkt itthon hagytam őket — mondta a tulajdonos. — Estig nyírják le valamennyit.

— Ha szabad lenne, kedves uram — kezdte Suka — mindegyik lónak mind a két oldalát lenyírjuk?

— Hogyan? — kérdezte a nagyhasú csodálkozva. — Talán egyik felén rajta akarja hagyni a szőrt?

— Én nem — mondta Suka —, de máma estig csak ennyit végezhetünk.

S mikor látta, hogy a tulajdonos belevörösödik, azt mondta jámborul:

— Vagy legyen tizenöt ló egészen megnyírva?

— Nekem pedig holnap mind a harmincra szükségem van!

— Akkor hát kenje meg jobban a gépet és hagyjon dolgozni minket.

És ráalkudtak még valamit a napi keresetre. Összeszedték azután a holmijukat, s beköltöztek az istállóba. Nekiláttak az első lónak. Pintér hajtotta a gépet, Suka irányította a nyírot. A lovaszok ponyvát terítettek, hogy arra hulljon a szőr. A kocsisok is ott őgyelegtek, megkeményedett bőrkötényük széle nagyot koppant, ahogy leguggoltak a nyírókat nézni.

— Mért nem dolgoznak máma? — kérdezte Pintér egyiküket.

— Nagy a fölhozatal — mondta a kocsis.

— Talán félnek a munkától? — nevetett Suka.

— Majd rádolgozunk!

— Hát akkor?

— Szóval máma futnak be a kofavonatok. De az állomás környéke üres. Fuvaros sehol. Akkor aztán szaladgálnak, mint a kivágott kutya. Holnapra, ha kimegyünk, minden pénzt megfizetnek a fuvarért.

— Eszes ember a gazdájuk — mondta elismeréssel Suka.

A kocsisok dörmögtek, káromkodtak.

— Pénze van — esze van — mondta egyikük.

— Nem úgy — mondta erre Suka — esze van, pénze van!

Ezen elvitatkoztak azután, hogy melyik volt előbb. De nem haraggal, inkább csak úgy, hogy teljék az idő.

Dél felé elszállingóztak onnan a kocsisok. Ahogy mentek, búcsúzóul odavetették:

— Az enyém az a pár deres. Azokat úgy nyírja meg, mint egy borbély!

— Arra a lóra vigyázzon! Sebes a lába.

— Amannak hasadás van a combján. Óvatosan nyírja körül!

Suka mindegyikre mondott valamit. Legutoljára azt kiáltotta egyikük után:

— Hallja, az asszony kényesebb jószág! De én még azzal is tudom a módját!

Pintér is nevetett ezen, egyenletes zúgással, mint ahogy a nyírógép dolgozott.

— Nevehetsz komám — mondta neki Suka — óra múlva váltalak.

Pintér dörmögött.

— Bírom én még a kurblizást.

Meg is hajtotta sebesen a tengelyt.

Egy darabig egyedül voltak. Bejött azután egy asszony, két vödört hozott,

s azokkal végigment előttük. Vízrel voltak tele a vödrök, ahogy lépett, fröccsen-tek a cseppek. De az asszony szeme is olyan volt, hogy hintette széjjel a ragyo-gást mindenfelé. Nyírás közben is fennakadt rajta a tekintetük.

— Jónapot emberek — mondta nekik az asszony. Letette a két vödört az ablak alá. — Nem sajnálják a lovakat kopasztani?

— Mi csak az asszonyokat sajnáljuk — mondta Pintér.

— Ugyan miért? — kérdezte az asszony.

De erre már nem tudott válaszolni a nagy darab ember. Suka huncut mo-sollyal ingatta a fejét és azt énekelte:

*Minek a szőke énnekem,
mikor a barnát sze-re-tem.*

— Akkor hát most boldog — nevetett az asszony —, mert a lovak mind barnák.

— Nem azokra értettem — mormogta Suka, kicsit sértődötten.

Az asszony létrát kerített, nekitámasztotta a falnak, fellépett néhány fokot, az egyik vödört is maga mellé akasztotta. Azután nekilátott az ablakot lemosni.

A két nyíró meg bámulta a feszes lábát.

— Hej, micsoda gömbölyű combok — mondta jó hangosan Suka. Közben a ló farát simogatta.

— Énnekem az eleje jobban tetszik — mondta Pintér. Ő meg a ló szügyét markolászta a szabad kezével.

Az asszony visszafordult, és a magasból a földre csavarta a rongyból a vizet. Közben azt énekelte:

Van már nékem szép szeretőm...

Pintér a szemével jelzett Sukának. Suka intett, hogy álljon meg a kurbli-zással. Egyszerre csend lett, csak a lovak farkának zizzenő súrlódása hallatszott, meg egy-egy dobbantás.

— Maguknál mit esznek, ha esznek? — kérdezte Suka az asszonytól.

— Majd megmondja a dél!

— Maga is megmondhatná! Az asszonyok mindent tudnak!

— Én rostélyost sütnék magának, krumplival!

— Eltalálta — mondta mély dörmögéssel Pintér.

Hallani lehetett a harangszót.

— No, ezt megnyírjuk még! — mondta Suka. Intett Pintérnek, hogy hajtsa meg.

Sötétbarna ló állt a ponyván, minduntalan forgatta hátra a fejét. Ahogy a nyíró megérintette, ijedten rángatózott a bőre. Olykor a lábával is dobbantott.

— Nyughass, hó! — szólt rá Suka és megsimogatta.

— Kiváncsi vagyok — meghívna-e ebédre? — mondta Pintér.

— Fukar ember a gazda. Nem szeretnék a felesége lenni.

Ezt az asszony is meghallotta és odaszólt nekik.

— Ami az asszonyoknak köll, azt nem sajnálja!

— Talán borogatta a hasát maga is? — kérdezte Pintér.

— Idehallgasson, maga elfuserált meszelő, énvelem ne cseresznyézzon egy tálból.

Suka is rászólt:

— Virág ez az asszony! Nem látod?

Kis időre megszakadt köztük a szó. Suka óvatosan vezette a nyírót a ló hátsó lábán. Az állat egyre idegesebb lett. Hirtelen felcsapta a farkát és Suka arcába vágta. Suka félrehajolt és önkéntelen mozdulattal a ló combjára vágott ököllel. Az állat megijedt, hátsó lábát felkapta, és patkószegecs patájával mellbe-rúgta az embert, teljes erőből.

— Ejhh, ühh! — ilyesféle hangot hallatott Suka. Odakapott a melléhez és leborult a földre.

— Szent Isten! — sikoltott az asszony és ugrott le a létráról.

Pintér annyira meglepődött, hogy állt csak meredten, szorította a kurblit.

— Rohanjon azonnal! — kiáltott rá az asszony. Akkor meglódult, ki az udvarra és elbődült, mint gyárkémény mellett a sziréna.

— Segítség! Emberek, segítség!

Futottak a kocsisok mindenfelől. A nagyhasú fuvarosgazda is bejött, dinnye-gömbölyű arca sápadt volt, mint a meszelt jászololdal.

— Szelíd állat volt ez! Ugye emberek? — hajtogatta szünet nélkül. — Bántott ez valaha valakit? Vili' te mondd meg! Te hajtod évek óta! Vad volt ez a jószág?

A Vili nevű kocsis tudta, hogy most a hallgatását becsüli a legtöbbre a gazda. Ezért nem szólt.

Az ablakmosó asszony szipogott. Pintér a komája mellett guggolt, gyomra remegett. Suka sárga arccal feküdt, szája sarkából küszött a vér, mint földből a giliszta. Fölötte a meghökkent arcok koszorúja olyan volt, mintha máris temetnék.

De még volt benne élet, jöttek a mentők, hordágyra tették, elmentek vele.

— Nesze neked robotos! — mondta az egyik kocsis. Pintér szédülten ment a fuvarosgazda után.

— Ha valami segítséget adna az úr, aki hajtáná, estére azért meglenne mind.

Meg is lett. Nyolc óra tájban indult a kórházba Pintér, vállán meredten nyúlt előre a nyírógép három lába. Balkezében markolta a zsákot, amit reggel még Suka hozott.

Gyulladtak már a lámpák, de a fénytől csak ridegebb lett az utca. A kórház kapujában lerakta a gépet is, a zsákot is. Alázatosan beköszönt a portásnak.

— Kedves uram, nagyon szeretném látni a komámat.

— Ilyenkor? — kérdezte a portás, de nem szigorúan.

— Tizenhat éve vagyunk együtt — mondta Pintér.

— Várjon, majd föltelefonálok.

Tárcsázott, beszélt, azután várt sokáig, megint beszélt. Azalatt Pintér megizzadt, hányingere lett ruhájának átható lószőr szagától.

— Hogy hívják az illetőt?

— Már kit, kéremszépen?

— Hát a komáját.

— Suka. A keresztnéve Imre.

— Második huszonegy. Öt percre fölmehet.

Pintér rábízta szerszámait a portásra, indult végig a folyosón, fel a lépcsőn. Közben annyira ugrált a szíve, hogy még a szemeit is mintha ki-be mozgatta volna. A félhomályban megszólított egy nővért.

— Kéremszépen, a huszonegyet keresem.

— Kit onnan?

— Sukát. Suka Imrét.

— Jöjjön velem — mondta a nővér.

Elindult sebesen, mintha keréken gördült volna. Pintér megbicsakló lépésekkel követte. Végre odaértek. A nővér kinyitotta az ajtót. Valahol távol, a szoba másik oldalán, megpillantott egy ágyat. A vékony, puha takaró enyhén kidomborodott. De arcot nem látott. Alakot se.

— Menjen — mondta a nővér.

— Az... ott? — kérdezte Pintér rekedten, és rámutatott a távoli ágyra.

A nővér bólintott.

Pintér belépett. Nem nézett semerre, csak az ágyat bámulta, s ment egyenesen arra, mint toronyíránt a felhő. Azt hitte soha nem jut el odáig.

Egyszerre mégis ott volt. Térde beleütközött a vaságy merevítő keretébe. Lenézett. Suka csukott szemmel feküdt, sárgán, mint az istálló földjén. Csak éppen a vércsik nem küszött az ajkán.

— Bizonyosan letörölték — gondolta Pintér. Azután a táblára nézett — Suka Imre, 46 éves.

— Hát már ennyi volt? — gondolta csodálkozva Pintér. Sose öregedett volna meg, amilyen jól bírta magát.

Zsebében volt a pénz, amit a nyírásért kapott. Meg egy kis csomag, amit az ablakot mosó asszony adott. Oda kellene adni.

— Imre — suttogta olyan halkán, hogy azt még egészséges ember se hallotta volna, nem egy haldokló. Neki mégis kiáltásnak tűnt, riadtan nézett körül, nem jöttek-e be, nem szólnak-e rá, amiért ilyen hatalmasat kiáltott.

Nyolc üres ágyat látott, a kilencedikben feküdt Suka. Egyedül az egész teremben.

— Imre! — Suka nem mozdult. A könnyű takaró alig láthatóan mozgott a mellén. A mellén, amit behorpasztott a ló megvasalt patája.

— Dög! — gondolta Pintér dühödten. Pillanatra az is eszébe jutott, hogy visszalopózik az éjjel az istállóba és agyonvágja azt a lovat. — De melyik volt? — Ezt már nem tudta bizonyosan.

— Kérem! — Az ápolónővér állt mellette, megérintette a kezét.

— Igen — mondta Pintér nagyon szomorúan — megyek.

A nővérnek barátságos arca volt, ettől megjött a bátorsága a beszédre.

— Ő a társam volt — mutatott az ágy felé. — Mára is befejeztünk egy munkát, annak a fele pénzt hoztam el neki. Meg egy kis csomagot. Ha meg tetszene engedni, idehagynám.

Kerek, barna szeme volt a nővérnek, azzal ránézett Pintérre, mosolygott szomorúan, és ingatta a fejét.

— Nem, ne hagyjon itt semmit, jó ember. Öneki szegénynek nincs rá szüksége. Reggelre már semmire se lesz szüksége.

— Hát — kezdte Pintér, de töltötte a sirás a torkát, még a száját is. — Én komám! Én társam! — suttogta rekedten. Mégegyszer odament az ágyhoz, kinyújtotta nagy, lapos tenyerét, s megsimogatta a levegőt a haldokló feje fölött.

— Most már árva leszek én, Imre. Csak legalább feleségem lenne. Olyan, mint aki hajnalban az ablakon kinézett. Emlékezel?

Valamelyik ablak fölött berregett a csengő. A nővér kivezette Pintért a szobából.

Mire újra az utcára ért, komoran besötétedett. Nehezen tudott lépni, a három vasláb is keményen meredt előre a vállán.

László Ibolya: Versek

Köznapi lobogás

A függöny felmegy,
s láttat im a hajnal
és hallat csudadolgokat:
az út mögött,
még alvó kert alatt,
a kölyökerdő fésületlenül
a dombtetőre felszaladt!
Im elszaladt és onnan integet.
Itt lenn, falu... benne
emberek laknak, akik
az ébrenlétnek nyugalmas vizén
révbe ma viszik álmodozásaik.
Örvénylő fény vonz
és taszít a restség,
világok végtelenjét
mérheted itt le, jól figyelj csak:
zörren és szomját oltani
kicsapódik az ablak,
mögötte pihent nyújtózás ropog.
Majd vonatfütty csap
héjjaként a földre,
csitítani kár, a harmatékes korsó,
a csend hever már,
ezer darabra törve.
És nézd! Na nézd,
tüzes csikóként
szabadult az égre,

a végtelen ég kéklő mezejére
az aranyszörű nap.
Félelmesen szép ficáncolással
száguld be mindent,
harsogón harap tejfehér fellegekből.
Mocorog, morog a szekér,
álmában hintó volt megint,
ám most, a munka törvénye szerint
ekét visz majd és boronát.
Mogorván döccen,
s maga sem tudja,
hogyan így, bíborral aranyozva
ezer hintónál is csodásabb!
Jóreggelt, jóreggelt
csodaszép világ,
tejszagú tehénkék,
kacsák, és libák,
csípőtök ringásában
örömet hordó asszonyok.
Homlokotok
barázdált ívei alatt
álmokat valóvá munkáló férfiak!
Jóreggelt kölyökerdő,
ti, tisztaságra szomjazó,
levegőéhes ablakok,
jóreggelt, rajta, van munkánk elég,
kezdjük az új napot!

Reggeli imádság

A mindig szomjasoknak,
add meg uram a mindennapi bort,
nekem add meg, hogy kedvesem
szeressen engem csudamód!

Uram, közeli neveden
szólítlak íme: Élet!
Engedd emberségemben
hogy tudjam, értsem az Egészet!

vonjon keblére a világ,
öleljem őt, az újulót,
azok helyett is kik elhulltak,
hogy boldog lehessen sok utód!

S add, hogy az énekembe
ne csússzon céltalan cikornya,
itt legyen itthon, változó világom
csókoljon fényt a homlokomra!

Add meg, hogy haragvásaim
csak a holnapért essenek,
s az egyszerűek, a névtelenek
testvérikként szeressenek,

Nem mondhat téged el

Nagyon nehéz bevallanom
 miért, hogyan és mióta szeretlek,
 de vallanom kell, nincs már oltalom,
 mi édes börtönödtől ment meg.
 Szilaj szívem reszketeg lapul
 tenyered forró fészken
 és szédülök, a zuhanástól félek
 járva a hűség meredélyén.
 A képzelet szeszélyesen kanyargó
 indáin milyen virágok nyílhatnak még feléd?
 Kedvesem, szemem szünetlen nyitva ég,
 s akár a tó, a fennen-magasan nyíló kék eget,
 ringatlak itt, szívemben bent,
 már kőbe vésve sem lehetnél halhatatlanabb,
 a szavaimban, nevetésemben,
 mindennapos kis birkózásaimban
 minden ízemben téged hordalak,
 akár az asszony, gyermekét.
 Örökkön élsz és bennem élsz csak,
 szabályos vallomás, mégsem mondhat el
 téged, kiről a föld, a szél, a fény,
 az utcakő is énekel.
 A tiszta mámor gazdag bokra vagy,
 véremlen rózsák nyílnak érted,
 veszíts szerelmed szép varázslatába
 a szád kell számnak kedvesem,
 magányos vállamnak a vállad!

*Menyhárd Alfréd**Kívánság*

Ágyat kívánok Neked gond nélkül mindig tisztát
 minden nehéz út végén álljon megvetve
 sose fázzál
 álmom legyen a takarója
 párnád legyen a jó remény
 ha ráfekszel semmi ne fájjon
 szállj éjszakáról-éjszakára hópehelyhintőn
 ágyadban sose félj
 nem hírt, dicsőséget, más felett hatalmat, csak
 azt kívánom
 mindig arra fordulhass ágyadban, amerre akarsz
 s jókedvvel ébredjél
 jó ágyat
 és derűs halált

Kulisch Mária

Ágnes — Palkó

Óriási pelyhekben kavargott a hó, eltakarta a szembejövő emberek arcát, a házak elé függönyt vont, s a döcögő sárga villamosok is alig villantak át a fehérségen.

Volt ebben valami megnyugtató. Hosszú hetek görcsös rettegése oldódott bensejében, egyszer-kétszer csusszantott lábával a sikos járdán, de hirtelen megtorpant, eszébe jutott, hová indult, léptei lassúbbak, tétovázóbbak lettek, mintha csak az időt húzná, hogy később érjen oda.

A kilincs megnyikkant tenyere alatt, egyszerre csapta meg fülét a zaj, orrát meg a fojtó, meghatározhatatlan szagokból összetevődött kórházlevegő.

Hosszú folyosón ment végig, szürkére festett ajtó előtt nők ácsorogtak, némelyikük padon ült s halk beszédük értelmetlenül zsongott a fülében. Néhány szótól, amely eljutott a tudatáig, összerázkódott, mint aki jeget nyelt. Nem mert odafigyelni. A kabátját sem vetette le. Aki ránézett, nem is látta az arcát, csak két nagy, kitágult szemét, amely ide-oda repkedett, mintha támpontot keresne, valahol, ahol megpihenhet. Pár asszony figyelte. A kezét kutatták, a karikagyűrű aranyos csillámlását keresték, de ujjai elbújtak a kabátzseb sötét menedékében.

Lassan kifogytak a betegek, látta, hogy a nővér feléje int, belépett.

— Üljön csak le fiam. Még ne mondjon semmit. Látom, nagyon remeg — szólt az orvos és rámosolygott.

Levetette kabátját. Percekig ült csendben, ölébe ejtett kezekkel a fehér, kerek kis széken.

— Nos, megnyugodott már kicsit? — kérdezte tőle valaki és érezte, hogy egy kéz fogja erősen és segít neki felállni.

Széles spanyolfal mögött vetkőzött, s ahogy előjött különös formájú vizsgálóasztal és titokzatos műszerek riasztották.

Az orvos megszokta már ezeket a sápadt, remegő arcokat, könyörgő szemeket, ahogy rátapadnak és várják az ítéletet.

Edit is úgy állt előtte, mint büntetésre váró gyerek. Arcába vér szökött, karjai vékonyan csüngtek alá, mellei alig láthatóan megremegtek, mintha féltükben össze akarnának bújni.

— Hány éves?

— Tizenhét.

— Már betöltötte?

— Múlt hónapban voltam tizenhat.

— Iskolába jár?

— Másodikba.

Teste rásimult a gumival bevont asztalra, feje hátrahanyatlott. Mikor meglátta a villanó műszereket, szemét is behunyta. Latin szavakat hallott, szíve még gyorsabban vert, szeretett volna szabadulni innen, mindegy, mit mondanak, csak menekülni.

Az orvos sokáig, gondosan vizsgálta. Amikor felnyitotta szemét, nem tudott az arcáról leolvasni semmit. Felöltözött és megállt előtte. Néhány kérdést tett fel a lánynak és sajnálkozva mondta:

— Bizony, baj van! Maga még kiskorú. Jöjjön el az édesanyjával, hogy megbeszéljük, mit lehet tenni.

Céltalanul ödöngött az utcákon. Az iskolába nem mehet vissza, hiszen rosszullétre hivatkozva engedték el. Otthon meg mit mondjon az anyjának, ha már ilyen korán hazamegy? Ma fél kettőig van tanítás.

Az órájára nézett.

Tizenegy. Még két és fél óra.

Most érezte csak, mennyire egyedül van. Senkivel nem beszélhet, aki talán nyugtatná, csitítaná. Béla jutott az eszébe, akire már előbb is gondolt, de mindannyiszor a gyűlölet hullámai visszatartották a feléje induló lépteit.

Tudta, nincs egészen igaza. Mindketten hibásak voltak. S ez fájt a legjobban. Próbált mentetetőzni, magyarázkodni önmagának, de minden érvét letorkolta egy hang ott legbelül: ostoba voltál, gyenge és könnyelmű.

Bélát tulajdonképpen nem is szerette. Amit szerelemnek vélt, nem volt más, mint hiúság. Állandóan magán érezte a lányok kíváncsi és irigy tekintetét, amikor a fiú ott várta iskola után az első sarkon. Ilyenkor feléjük himbálta táskáját: „Na, szevasztok” és látta összeránduló szájukat.

Abban a korban volt, amikor a világ legérdekesebb, legizgatóbb problémája foglalkoztatta a lányokat. A szünetekben összebújtak, sugdolóztak és ijedten rebentek szét, ha egy-egy tanár közeledett.

Az izgató titokból izelítőt adott Béla mohó szája és egyre borzongatóbb gyönyörűség volt megbújni erős, meleg karjaiban.

Végül is a fiú győzött. Biztosan, fölényesen érvelt.

Edit gyengécske akarata lassan-lassan elkopott. A szónoklatok hatása persze elmúlt és megmaradt a bűntudat és a félelem. Az iskolában szótlan, komor lett, s ha a lányok valami *olyanról* beszéltek, nem mert a közelükbe menni, félt, hogy elpirul és meglátják arcán gondolatait.

Bélát azóta sem látta. Másnap megvárta ugyan a fiú, de amikor meglátta, Editnek eszébe jutott minden, amit megbánt és szégyelt, s szinte fizikai fájdalmat érzett testében, éppen úgy, mint akkor. Nem engedte, hogy elkísérje.

Keresett valakit, akinek elmondhatná. Először Márta nénire gondolt. Olyan kedves, jó volt hozzá mindig. A lányok előtt is dicsérte. De elképzelte, milyen megrökönyödve nézne rá a tanárnő, ha megtudná, hogy ő, Szemere Edit, kedves tanítványa... Nem, nem, Márta néninek sem szabad tudnia.

Hetek múltak és lassan csillapodott. Néha már mosolygott, az ebéd is jobban esett, de egyszerre újabb rémület dermesztette meg. Először azt hitte, rosszul számolt. Aztán várt, várt, előbb csak napokat, aztán egy hetet. Hiába! Testében idegen érzések bujkáltak, éjszaka sokszor felriadt, az ablaküveghez.

nyomta a fejét, és a hálóingen átsimuló testét figyelte. Egyik reggel szinte fejbeverte a gondolat: ha még tovább vár, talán már késő lesz!

Most, hogy beigazolódva látta rettegését, elviselhetetlen nyugtalanság és kétségbeesés fullasztotta.

Órákig mászkált a hóban, néha labdát gyúrt, és észre sem vette, mikor hullott ki markából.

Mire hazaért, anyját már nem találta otthon, látogatóba ment, apja csak este jön meg a gyárból, délutános. Örült, hogy egyedül lehet. Asztalát körülpolcolta könyvekkel, belelapozgatott a füzeteibe, hiába, egyetlen szó sem maradt meg, hűtlenül röppentek el a hangosan olvasott mondatok.

— Mi lesz? mi lesz? mi lesz? — ez a két szó zakatolt benne szüntelen. Anyja éjjeliszekrényén csomó orvosság volt, az egyik üvegen halálfej. Kihúzta a dugót, beleszagolt, aztán eldobta. Az iskolára gondolt, a lányokra, és arra, hogy talán ki is csapják.

A szomszédban felsírt Kutasek gyereke, öt hónapos és mindig bög. Azelőtt gyakrabban átment hozzá, anyja szívesen rábízta, ha délutánonként dolga akadt, vagy moziba ment az urával. Most befogta a fülét és gyűlölködve sziszegett a közfal felé: vakarcs, vakarcs, vakarcs!

Korán lefeküdt. Ébren volt még, amikor apja megjött. Minden zaj kínzó élességgel kúszott ágyába. Fejében mozdonyok zakatoltak, vörös lámpájuk világitott és süvöltözve közeledtek, még a sínek kattogását is hallotta.

Átmenet nélkül zuhant az álomba. A mozdonyok eltűntek és egyedül maradt egy fehér szobában. Először megnyugtató volt a fehérség. Aztán a falakból néma, még fehérebb alakok váltak le, imbolygó tömegben közeledtek. Amikor eléje értek, látta, hogy vigyorognak. Szájuk széttágult és a fekete üregekből előmeredeztek fogaik. Hosszú, éles fogak. De a kísértet-alakok eltűntek és csak fogaik maradtak meg. Ott lebegtek körülötte, millió, nem, még annál is több hegyes fog. Lassan, szinte észrevétlenül ujjakká változtak, ujjakká és kezekké, amelyek tűkkel, késekkel és csipeszekkel hadonásztak, a kör egyre szűkebb lett, az ujjak begörcbültek, kinyúltak, ijesztő hosszúra nőttek, és befonták, mint valami háló.

Sikoltozni akart, de belejegesedett a hang, az ujjak pedig szorították, égették, tépték, elsüllyedtek a testében, és most már belülről gyötörték, a fehér szoba egyre homályosabb, sötétebb lett, hirtelen eltűnt minden fény, és tompa feketeség szakadt rá.

Másnap beszélt Bélával. A fiú pénzt kínált neki, s arra kérte a lányt, hogy őt hagyja ki mindenből, úgysem fog beismerni semmit.

Edit nem fogadta el a pénzt. Már nem volt kétségbeesett, tébolyult a fájdalomtól és aggodalomtól. Béla ajánlata ráésméltette, hogy nem is olyan rossz ő, mint amilyennek hitte magát, inkább csak szerencsétlen és gyenge.

A fiúval való beszélgetés alatt sok mindent megértett az életből, s ez már nem riasztotta, inkább nyugalmat adott.

Nem szidta Bélát. Szemrehányást sem tett, kapkodó szavaira alig felelt, köszönés nélkül eljött.

Szóval gyereke lesz... Gyereke! Neki, Editnek. Észre sem vette, hogy elmosolyodik. Furcsa volt és hihetetlen. Ugyanakkor soha nem érzett melegség hullámozott benne. Eltűnt már a fehér szoba, a kések és begörcbölt ujjak, nem maradt semmi, csak egy mosolyognivalóan édes gondolat, hogy íme, keskeny,

alig kifejlett csípőjében otthonosan, biztosan egy szánnivaló, gyenge kis élet rakott fészket.

Óvatosabban lépegetett, begombolta a legfelső gombot is, nehogy megfázzon.

De hiszen nagyon szereti ő a kisgyerekeket. A Kutasékét is. Kutas néni mindig mondogatta neki: „Hallod Ditke, úgy tartod ezt a kis mókust, mintha a tiéd lenne.” Egyszer el is határozta, hogy négy gyereke lesz, ha majd férjhezmegy. Két fiú és két lány. Szőkék és barnák. Már elrendezgette néhányszor a szemüket, hajukat, a szőkének fekete lesz a szeme, a barnáé kék, sokszor összekeverte az egészet.

Ez vajon milyen lesz?

Aranyos...

Ma este sokat fog enni, a tejet is megissza, nem szabad tovább fogynia.

Mi legyen a neve? Ha lány lesz akkor Ági, Ágnes. Olyan szép név. Kicsi korában Áginak hívja majd, s mikor felnőtt és szép, komoly nagylány lesz, akkor Ágnes. Ha fiú lesz, akkor Palkó, mert nagyon csintalan és eleven tud lenni egy fiúgyerek és a legjobban így lehet mondani: „Palkó, elverem a fenekedet.”

Tavaszkodott, amikor egyik este Anya bement és az ágya szélére ült:

— Edit — kezdte, de elhallgatott és zavartan, pirosan nézett az ablak felé, majd szeme hirtelen belemélyedt a lány halottsápadt arcába, megragadta mind a két kezét: — mondd csak, nincs neked valami bajod...?

Anyát igazán sajnálni lehetett. Nem merte kimondani. Mert ha mégsem úgy lenne, a lánya talán sohasem bocsátaná meg neki.

Nem is tiltakozott, amikor Edit keze kinyúlt a zsinór után és lekattintotta a kisvillanyt. Állig húzta a takarót, úgy mondta:

— Hagyjál, aludni akarok.

Ettől fogva vége lett mindennek. Az örömet és békét ismét nyugtalanságok, tépelődő, tanácstalan gondolatok váltották fel. Könnyű volt magát vigasztalni: „Nem törődöm az emberekkel. Nem vagyok rossz. Most olyan jónak érzem magam. Sírni szeretnék, olyan nagyon jó vagyok. És Ági-Palkó nagyon fog szeretni...”

De Anyát kifelejtette mindenből. Választania kell: Anya vagy a gyerek? Mert anya talán bele is fog halni. Apa se mondja majd többet a gyárban: „Mindzen örömünk ez a lány. Ő feje van, könnyen tanul, szorgalmas, egyetemre járattuk majd.”

Edit nem tud választani. És most már úgyis késő lenne. Palkó-Ágnes mélyen, erősen kapaszkodik belé, millió kis gyökérrel, hogyan lehetne hát kitépni?

Esténként alig tud elaludni, azon is gondolkodni kell, hogy melyik ruháját húzza fel holnap, amelyikben nem lehet még meglátni. Érdekes, a lányok nem is gyanakodnak, Márta néni sem vette észre. Elhitték, hogy májinjekció kúrát kap és attól hízik. Csak az tűnt fel nekik, hogy nagyon csendes, olyan csendes, mintha mindig komoly dolgokon gondolkodna. A lányok ugratták is párszor: „Olyan vagy Szemere, mintha máris a katedrán ülnél”.

De hát ő sohasem fog a katedrán ülni. Ő nem lehet tanár. Most már nem.

Béla járhat az egyetemre továbbra is. Nem lesz semmi baja. Azóta sem találkozott vele. Hogy meg volt ijedve és rögtön a pénzt emlegette! Minek a pénz? Bélát nem fogja elárulni senkinek. Pedig meg sem ígérte neki. Béla csak éljen, ahogy eddig, őt már nem zavarja. Nem is haragszik rá. Olyan mindegy. Csak Ágnes-Palkó a fontos. És anya.

Anya nem kérdez már semmit, s alig mer ránézni Ditkére. De sokat sír, amikor azt gondolja, nem látja senki. Mintha bújna még apa elől is. Apa sokszor

csodálkozik: „mi lelt benneteket” és tréfásan megfenyegeti a lányát: „no te taknyos, csak nem vagy szerelmes, hogy így búnak eresztetted a fejed? Gyere, mutasd, mit tanultál ma?” Edit odaviszi a füzetét, kicsit úntottan magyaráz apunak, majd hirtelen kiszalad a szobából.

Nem lehet ezt tovább bírni! Testét belülről rázza valami, ha most elsírná magát, talán abba se tudná hagyni. De felizgatná magát és az ártana, most nem szabad, nem szabad, résen kell lenni, vigyázni kell. Az utolsó percig vigyázni kell.

De a rettenés egyre mélyebb lesz. Már mindentől és mindenkitől fél. Ha anyára néz, folyton érzi a remegést testében. Nem tudja mit tesz. A szekrényekben kutat, altatót keres, anyának volt valahol, talál is, sevenált, de keveset, csak öt vagy hat darabot, és ebből több kell, legalább tizenöt vagy húsz.

A vasút közel, s éjjel, mikor nagy a csend és az autók sem járnak, tisztán lehet hallani a váltók csattogását. Egyszer ki is ment, de olyan szörnyű volt az a vörösen hunyorgó szem, ahogy közeledet és zúgott, hiába akart, nem tudott elmenni a sínekig. Nem, igazán nem gyávaságból, csak a lábai... Le kellett ülni a tönkfák szélére. Sokáig nem bírt felállni, akkor sem, amikor a hosszú fekete kígyó már elsíklott.

Pár évvel ezelőtt Anya a hálósobában beszélgetett egy barátnőjével. Az előszobaajtót nem zárták be, így észre sem vették, amikor hazajött és lerakta táskáját a hallban. A háló ajtaja kicsit nyitva maradt. Mindent hallott. Anya barátnője nem akarta a kisgyereket, valami asszonyról beszélt, igen, most tisztán emlékszik a nevére, az utcára is, a házra is.

Este, sötétedéskor elment oda. Pénzt is vitt magával, sok pénzt. Tudta, hol tartják a megtakarított pénzüket. Sohase nyúlt hozzá. Most muszáj. Nem kell több új ruha, semmi se kell, enni is nagyon keveset fog, nyáron dolgozik és visszaadja.

Az öregasszony szoba sem akart vele állni. Aztán elővette a pénzt. Mikor megkérdezte hány hónapos, hazudott. Azt mondta, négy. A vénasszony mustrálgatta, de elhitte, jóformán alig volt még hasa, mindenhová hízott, molett volt, mint Dávid Ila a második bében.

Ágnes-Palkó nagyon kicsi lehet, pedig már hat hónapos elmúlt. Nem tudja pontosan, de lehet, hogy a körme is kinőtt.

Az öregasszony fekete, görcsös kezétől meg-megrándult, amikor megnyitotta a burkot.

Ilyesmibe bele is lehet halni. S mit károg itt ez a banya:

— Menjen csak haza lelkecském, de ne beszéljen erről senkinek, mert magának is árthat ezzel. Ha rosszul lesz, menjen be a klinikára, mondja azt, hogy megemelte magát. Akkor nem büntetik meg.

Minden mindegy...

A második nap veritékes lesz a teste, lázas és alig tud megállni a lábán. Anyának azt mondja, hogy elrontotta a gyomrát, de be kell mennie az iskolába, mert történelemből javítani akar.

Ugyanazon az úton megy végig, mint a télen. Csak most már nem esik a hó, friss, zöld levélkék születtek az ágakon, a klinika kertjében pár szemtelen rigó fütykőrész.

A koraszülött osztályra helyezik Dítjét.

A kórteremben hatan vannak, mind férjes és élő gyereket fog szülni.

Mert a koraszülöttek is élhetnek. Csak kicsit türelmetlenek, azért jönnek előbb.

Ágnes-Palkó nem akart előbb jönni. Nagyon jól érezte magát. Helye puha volt és meleg.

A koraszülöttek biztosan kopaszok, de lehetnek olyanok is, akiknek már kinőtt a hajuk és rózsaszínű körmöcskéjük.

Ágnes-Palkónak barna a haja. A szeme kék, de még sohasem nyitotta ki. Nem is fogja. A körme lilás lesz, nem rózsaszín.

Aztán jönnek a kínok, összedőlnek a falak, valaki ordít, iszonyatos hangon, ez nem lehet ő, Edit, hogyan tudna egy csendes kis hang így elváltozni, megerősödni és hogyan dőlneek össze tőle a falak? Mert a falak összedőlnek. Minden ráomlik, eltemeti...

Most megfogják a karját, valahová viszik, nem emelik, nem is lép, mintha csak gurulna alatta valami, a falakon lángolnak a muskátlik, mintha vércsöpek lennének, jaj, megindul a föld, ide-oda dobálja, és közben valami irtózatossá tesz a testét, talán szét akarja tépni, de minek tart ilyen soká, csak már vége lenne, nem bírja tovább, és az a gyötrelmes hang, mintha közelről jönne, valahonnan a torkából, de neki nem ilyen a hangja, ki ez az idegen, aki ordít benne, védekezik, nyög és sikoltoz?

Hirtelen elnémul. Mi ez? Mi történt? Megszűnt minden. Semmi se fáj. Mi fáj olyan irtózatossan? A teste? De hiszen nincs is teste. Talán nem is él már.

...Azok a fehérköpenyes alakok mit tartanak a kezükben? Apró, emberformájú kis csomag, de valószínűtlenül kicsi, miért ütögetik, mozgatják és veszik annyian körül?

Hiszen halott.

Félkézzel kapaszkodik, felülni próbál és hitetlenül, álmélkodva, szinte túl-nőve a fehér, vérrel szennyezett szobán, hallgatja Ágnes-Palkó első sírását.

Arató Károly

Most van ideje...

*Éjjél... Most van ideje a pőre
kísérteteknek, új nap kezdete!
Bagoly lesz a templom toronyőre
s a karcsú hegycsúcs olajfekete.*

*Sikos lepényekként bársonypuhán
nehéz falombok hullnak az éjbe;
csillag rezdül s túlvilági hintán
fejest ugrik, szikrázva, a mélybe.*

*Távol lányok ujjonganak meztelen,
kibontott hajjal; harmatos, deres,
befelé fordul a táj s nesztelen
vizű patakoktól hajszáleres.*

*Éjjél... Az éj vize ajkamig ér,
lomhán gyűrűznek a sötét habok,
csapkodok, mint fényben a denevér
s riadtan érzem: sülytalan vagyok.*

Bertolt Brecht: Versek

Csorba Győző fordítása

Tanultam

Előbb homokra építettem, aztán sziklára építettem.
Mikor ledőlt a szikla
Nem építettem többé semmire.
Aztán megint sziklára és homokra
— Ahogy jött — s többször is, de
Sokat tanultam.

Akikre bíztam levelem
Eldobták. S kikre ügyet sem vetettem
Azok meg visszahozták.
Megint tanultam.

Nem teljesítették parancsom.
Utánanézve láttam
Hogy én tévedtem és hogy
Helyesen jártak el.
Szintén tanultam.

A sebhelyek
Sajognak rossz időben.
Azt mondogattam mégis: csak a sírtól
Nem lesz majd mit tanulnom.

A vízbefúlt leány

1

Hogy vízbefúlt és kis patakok
Sodrán nagyobb folyók ölébe lengett,
Az ég opálja különös fényben ragyogott,
És dajkálón a holtra ráderengett.

2

Moszat, alga lepte be vastagon,
Lassacskán elnehezült a tetem.
Halak kísérték hűsen, hallgatagon,
Végső útját növény meg állat zavarta szüntelen.

3

És este az ég füstfekete lett,
S rezgette az éjben a csillagok ezrét.
Hajnalra az ég megfényesedett,
Hogy a holtnak reggele, estje legyen még.

4

Mikor a fakó test szertefoszolt,
Isten (nagy-lassan) kezdte feledni őt.
Arcát előbb, aztán kezét, s haját legvégül, mely kibomolt,
S dög lett a folyókban a többi dög között.

1940

Azt kérdezi a kisfiam: Tanuljak matematikát?
Minek — bököm ki majdnem. — Hogy két kenyér több egy kenyérnél,
Amúgyis megtudod.
Azt kérdezi a kisfiam: Tanuljak franciául?
Minek — bököm ki majdnem. Elvész Franciaország.
Csak simogasd a gyomrod és nyögj,
Megértene minden bizonytal.
Azt kérdezi a kisfiam: Tanuljak történelmet?
Minek — bököm ki majdnem. Tanuld meg, hogy miképp kell
Fejed homokba dugni, akkor megmaradsz talán.

S azt mondom: igen, tanulj matematikát,
Tanulj franciául és tanulj történelmet!

1941

Üzetvén saját honfitársaimtól,
Imé, Finnországban vagyok. Kiket még
Tegnap nem ismertem, ma jóbarátként tiszta szobákba
Két ágyat tettek. Üvölti a hangszóró
A söpredék győzelmi jelentéseit. Kíváncsian
Hajlok a térképre. Lappföldön, messze fönt, az Északi
Jeges Tenger felé,
Ott látok még kicsiny kaput.

Honfitársaimhoz

1959

*Ti, a holt városokban akik még ma is éltek,
Már magatoknak kegyelmezzetek meg!
Új háborút? Csak azt ne, árva lelkek!
Volt bármi hasznuk tán a régieknek?
Már magatoknak kegyelmezzetek meg!*

*Vakolót, férfiak, ne kést a kézbe!
Tetők alatt ülhetnének ma, ha
Pusztító késhez nem nyúltok soha,
És csak jobb ott az ember pihenése:
Vakolót, kérlek, és ne kést a kézbe!*

*Hogy háború ne sújtson, gyermekek, ti,
Kérjétek bölcsességre a szülőket.
Nem kívántok romok között remegni,
S a kínok útjain követni őket:
Hogy háború ne sújtson, gyermekek, ti!*

*Anyák, akikre bízott ítélni
A háborúról, ó, hadd kérjelek meg:
Gyermekeitek engedjétek élni!
Ne sírjuk, — bölcseljük köszönjék majd tinektek:
Gyermekeitek engedjétek élni!*

Egy kínai teagyökér-oroszlánra

*A rosszak félnek karmaidtól.
A jók örülnek gráciádnak.
Ilyesmit
Szeretnék verseimről
Hallani.*

Gyenis József

Imre

Alig múltam húszéves, mikor a pusztára kerültem bognárnak. Örültem, mert a harmincas évek elején nagyon sok ember zarándokolt munkahelyéről munkahelyre. Szorítottam hát a fejsze nyelét, hogy meg legyenek velem elégedve. Lassan-lassan ismerkedtem a pusztá íratlan törvényeivel, szokásaival, s nagyon sokszor aljasságaival.

Pünkösöd péntekjén biciklire ültem, s bementem tejért a faluba. Hazafelé jövet nagyot zökkent alattam a gép, amikor a hídon jöttem keresztül, s kerécsengőm nyelve élesen felvágódott. Hangja tisztán szállt a csendes alkonyatban. Balról fenyertábla terült el, jobbról meg búzavetés. A fenyertáblában két kocsi rakodott. Biztosan későre maradtak a takarmányosok, de mégsem, mert az egyik kocsi a csengő hangjára gyorsan nekilódult. Jött velem szembe, vesszettül, kitérni nemigen volt hely az ároktól meg a bokroktól, el is kiáltottam magamat:

— Rám ne hajts, te bolond!

A kocsis oda se hederített, meghúzta balról a gyeplőt, s usgyi neki a búzátáblának. Nyikorgott a szekér, míg átkecmergett az árkon. Az első saraglyában guggolva, az ostor boldogabb végével abriktolta egy cigány a kehes gebéit.

— Hű, az áldóját — gondoltam, — ez a fenyert lopja. — De úgy elbámészkodtam, hogy mire észbekaptam, elnyargalt a derékig érő búzavetésen keresztül.

A másik kocsi jobban meg volt pakolva, lassabban indult, de már az is kiért az útra. Az ellenkező irányba igyekezett menekülni. Ez is a fenyert lopta.

— Ezt megfogom — gondoltam, s utána eredtem a kerékpárral. A távolság egyre fogyott köztem és a kocsi között. Az igaz úton járók bátorságával még kiáltozni is kezdtem:

— Megálljon, hé! ... Álljon meg, ha mondom!

A kocsi megállt. Két alak a földre ugrott, a harmadik a vasvillát rángatta ki a fenyerből, és a másik kettő után kiáltott:

— Jövök én is, csak kapjátok el!

No, ezt jól megcsináltam — hült meg bennem a vér. Gyorsan megfordítottam a kerékpárt, és menekülni próbáltam. Én mentem a tolvajok után, s most engem kergetnek. Dombra kellett hajtanom, s a két alak jól a sarkamba ért. Hallottam a lihegésüket, meg az ostor suttyogását. Egyszer aztán végigvágott rajtam a szíjostor. Mintha tüzes vessző érte volna hátamat, úgy csípett a vékony ingen keresztül.

Mégis sikerült tőlük megugranom. Hazaérve, rohantam a gazdához, s jelen-

tettem, mi történt. A gazda éppen vacsorázott. Nagyot kacagott, és hasát fogva megszólalt.

— Már megint az Imre!

Mindegy volt nekem, hogy Imre vagy nem Imre, de nagyon bántott, hogy a gazda kinevetett. Azt hittem, majd lóhátra ülnek és rohannak a bíróhoz, hisz még a szekéren érték volna a lopott fenyvert. A gazda ehelyett rajtam kacagott. Másnap az uraság is azt kérdezte, amikor találkozott velem:

— Na, bognár, hogyan is fogta el maga a tolvajokat? — S akárcsak a gazda, ő is kacagott. Én meg csak pirultam, mert a kocsisok éppen közelben voltak. Az öreg Sós még oda is lépett hozzám és kigombolta az ingem elejét.

— Hadd lám no, meggyógyult-e már hátadon a hurka?

Nincs annál rosszabb, mintha gúnyt űznek az ember jószándékából. Megfogadtam, ha az uraság feje alól a párnát lopják, akkor sem szólok többet egy nyikkanást se. Arra aztán álmomban sem mertem gondolni, hogy olyan hamar lesz újból találkozásom Imrével. Mindjárt a pünkösöd utáni hét végén történt, hogy az uraság délután hátára vette vadászpuskáját és feleségével kísétált a határba. Nem telt bele egy óra, s látom, hogy az asszony lihegve siet a töltésen a műhelyek felé.

— Bognár, bognár, jöjjenek hamar — kiáltotta. — Szóljon a többieknek is, meg a parádéskocsisnak!

Sietve fellármáztam a kovácsot meg a traktorost, és rohantam a kastélyba Gyuláért, a parádéskocsisért. A fenyvesen túl, a kukoricatábla szélén fel-alá járkálva várt bennünket az uraság.

— Az anyja keserves istenit, ez a bitang engem akar bosszantani, hanem kerítsem csak a kezem közé — tört ki belőle a káromkodás, mikor odaértünk. Tanácstalanul néztünk rá, mert ennyiből nem sokat értettünk.

— Jövök az akácos mellett — magyarázta tovább, — hallom, hogy odabent csattog a fejsze. Beljebb megyek, nagy csend lesz, és nem találok semmit. Kijövök az erdőből, nem mentem harminc lépést, újra kezd vágni valaki a fát. Megint nem találok senkit. Ezt csinálta velem vagy ötször egymás után. Legalább addig várt volna, hogy ne halljam a fejsze csattogását. Hanem most meghajtuk az erdőt. Hányan is vagyunk? Egy, kettő, három, négy, öt, hat — vette számba a hadseregét, magát is beleszámítva.

— Csak a csapáson menjetek, a fűben nyomot hagyott, előbb-utóbb rátalálunk.

Elkezdtek az embervadászatot. Találtunk lenyesett ágakat, szőlőkarónak való fát, és sok nyomot az erdőn keresztül-kasul. Mentünk a csapáson, és a kör egyre szűkült, közeledtünk a nádashoz az Ó-Dráwaparton, végül az egyik csapás levezetett a sás közé. Jó helyen jártunk, mert a sásból felemelkedett, akit kerestünk.

— Imre, te vagy az? — mondta egyszerre Hetesi meg Sándor a hátam mögött.

— Én hát, pajtás, fene a gazdátokba.

Jól megnéztem Imrét. Ez hát az, aki engem megkergetett. Ez vágott a nyakam közé a szíjostorral. Tudja csoda, nem haragudtam rá, bosszút állni meg végképp nem akartam. Ahogy léptem mégegyet beljebb, láttam, hogy fekszik valaki a sás között. Megpillantott és felállt. Jól megtermett erős asszony volt. Lehetett a kilencedik hónapjában. Némán néztem hol az asszonyra, hol Imrére.

— A feleségem — mondta halkan Imre.

A parton levőktől eltakart bennünket a vastag bozót, de a nagyságos asszony megsejthetett valamit, és kiáltott az urának:

— Apa, itt van!

— Hozzátok föl! — rendelkezett az uraság.

Egymásra néztünk. Én még tapasztalatlan voltam a pusztai élet rejtelseiben, a többi meg gyerekkori pajtása volt Imrének, együtt jártak iskolába. Nekik is kényelmetlen volt, hogy most a csendőr szerepét játsszák.

— Na mi lesz már — sürgetett bennünket az úr.

— Feküdjön vissza a sás közé — súgtam halkán az asszonynak. Imre pedig szó nélkül megindult fel a partoldalra.

— Szóval te vagy az — fogadta az úr.

Imre lesütötte fejét és hallgatott. Az úr vagy nagyon belelovalta magát, hogy elbánik a tolvajjal, vagy előttünk akarta a rettenthetetlen hőst játszani, de egyre mérgesebb lett, és ordítva tartott litániát Imrének, miközben bökődös-végű botjával egyre hadonászott az orra előtt.

Imre látta, hogy egyremegy, akár hallgat, akár beszél, akkor már inkább megválaszol az úrnak és visszakiabált, sőt mi több, kicsúszott száján a káromkodás is.

— Hogy beszélsz te egy asszony előtt, a feleségem előtt?

Az ide-oda hadonászó bot Imre fejéhez vágódott, arcán kiserkent a vér. Mi négyen némán álltunk körülöttük, beavatkozásra nem volt idő, Imre teste megvonaglott, balkezét végighúzta vérző arcán, jobbával elkapta az úr kezében lévő botot, és csavarta, csavarta. Csodáltam bátorságát, testének erejét, és szinte vártam, kívántam, hogy visszaüssön.

Illemből mi is mozdultunk, mintha védeni akarnánk gazdánkat. Nincs rá szükség. Már Imre kezében van a bot, két végénél fogva maga elé tartja vízszintesen, egyetlen mozdulattal kettétöri a térdén. Jobbjával, mintha únná a dolgot, a szemközti akácfa lombjai közé vágja a törött botot. A bot fennakadva himbálódzik az ágon, mint valami ingaóra sétálója. Még hull alá a levett akác-szirom, amikor Imre megszólal:

— Eltörhettem volna a fején is.

Az úr is sejti, hogy igaza van, de hogy mégsem tette, újra nekibátorodik.

— Kötözzétek meg! — szól ránk erőlesen.

Hetesi nagyot csap a lábaszárán garázdálkodó szúnyogra, én a fán akadt törött botot próbálom ledobni egy másik bottal, — mintha ez lenne most a legfontosabb, — Sándor meg Gyula némán mered maga elé, de nem mozdul. Imre szép csendesen vár.

Az uraság dühe, ha lehet, még fokozódik. Üvöltene, de csak szakadozva tör ki torkán a szó:

— Nem hallottátok, mit mondtam? Kihordatlak a pusztából mindnyájatokat, ha nem engedelmeskedtek!

Arra az úr se gondolt, hogy nem hoztunk kötelet, s ha akarnánk, se igen tudnánk teljesíteni a parancsot.

— Na gyerünk, ha mondom — fuldoklik az úr.

Sándor és Gyula hirtelen tépni kezdik a füvet, s mintha kévekötéshez készülődnének aratáskor, fonják a két fűcsomót.

— Mi lesz az?

— Kötél — felelte nyugalommal Sándor.

— Marha! — lők rajta az úr egyet, s kapkodva nyúl kál mindegyőnk derekához. Nekem melegem van, mert csak az én derekamon van nadrágszíz. Az úr is észreveszi, és rám parancsol:

— Bognár, adja ide a szíját!

A parancs elhangzott. Akaratlanul is kezembe veszem a szíz szabadon lógó végét, s három lyukkal szorosabbra húzom, mintha máris le akarna esni a nadrágom.

— Nem adhatom.

— Majd tartja a kezével.

Be sem várja, hogy magam oldjam le, hozzám lép, és saját kezével lecsatolja derekamról a szíját.

— Nesztek — dobja oda Hetesinek. — Kössétek hátra a kezét.

Imre áll mozdulatlanul. Az az érzésem, ha akarná, mindannyiönkat rakásra hányna. Talán innen van ez a nagy nyugalma is. Hetesi nem tudja, mit kezdjen a nadrágszíjjal, mégiscsak iskolatársa volt Imrének, én meg örülök, hogy a továbbiakban már nem kell résztvennem, mert két kezemmel a nadrágomat tartom. Lehet, hogy Imre a mi kenyerünkre gondol és a kilátásba helyezett állásvesztésre, mert megmozdul, és eddig karbatett két kezét összeteszi a hátán, mintha határnézőbe indulna pümkösd délutánján és megszólal:

— Csináld csak, csináld — fordul oda Hetesihez. Hetesi ráteszi a szíját a kezére. Így indulunk a pusztá felé.

Kint jártunk a kisvasút mellett a lénián, mikor Imre megszólalt:

— Nagyságos úr, eresszen el.

— Van eszembe — szól az úr anélkül, hogy hátranézne.

— Nézze nagyságos úr, nincs abból magának sok haszna, hogy engem meghurcol.

Most a nagyságos asszony méltatlankodik:

— Hallatlan szemtelenség!

Imre nem zavartatja magát.

— Nézze, nagyságos úr, magának is csak baja lesz belőle. Csendőrség, tárgyalás. Megér az magának annyit?

Az úr megáll. Mintha önmagával tanakodna, kissé elgondolkozik, majd megszólal.

— Legalább azt mondd meg, miért nem vártál, amíg én hallótávolságon túl leszek?

— Tudja, drága az idő. Siettem. Meg aztán nem a magáét loptam. Gondoltam, nem törődik vele. A székeskáptalané itt minden, a föld, az erdő, az épületek.

— Szóval nem az enyémet loptad? Hát a papokét szabad?

— Legalább annyira nekem is, mint magának. Maga is csak a földet bérelte ki, de az erdőből vágatja a nyomórudat, szekérkarfát, kerítésnek valót. De maga helyett elvégzik az emberei, és nem kell a hátán cipelnie. Én meg görnyedhetek alatta, míg hazaviszem. Látja, nincs joga utamat állni. Eresszen el, nagyságos úr. Én nem láttam magát, maga nem látott engem, és a nap megy a maga járásán tovább. A papok meg dicsérik az Urat, hizlalják a hasukat, fene a pocakjukba.

Erre még az úr is elnevette magát. Én meg csak bámulok Imrére. Csak az a vacak nadrágszíz ne volna. Minek is hordok én nadrágszíjat. Míg én tünődök, a nagyságos úr alkudozni kezd.

— Ha elengedlek, holnap újra visszajössz.

— Jön a nyavalya. Mehetek én Kelemenliget felé is, ha éppen kell valami.

— Hát még az egyszer. De ne találkozzunk többet! Vegyétek le róla a szíjat.

Hárman is bogozzuk, annál lassabban megy. Végül Imre kinyújtja mind a két kezét, felemeli a feje fölé, tenyerét ökölbe kulcsolja, gyanúsán olyanformán, mintha fenyegetni akarna valakit. Egy szóval sem mondja, hogy köszönöm.

— Mehetsz haza — ereszti útjára Imrét az uraság.

Imre leül a sínre és magára hagyjuk. Talán százötven métert mehettünk, mikor hátranéztem, és akaratlanul is felkiáltottam a meglepetéstől.

— Nagyságos úr, jön az Imre!

Erre a csodára mindenki megfordult. Nehéz is volt megérteni. Az előbb még könyörgött, hogy eresszék haza, de ha jól meggondolom, nem is annyira könyörgött, hanem inkább követelt. És most jön utánunk.

— Mit akarsz? — mordult rá az úr.

— Kocsit, nagyságos úr.

— Kocsit?

— Igen. Kocsit az orvoshoz. Nézze, dagadt az arcom, dagadt mind a két kezem. Olyan vagyok, mint valami orbáncos disznó.

— Hát hogy orbáncos vagy-e, azt nem tudom. De hogy disznó vagy, az biztos. De most már elég legyen. — S lekapja válláról a vadászpuskát.

Így váltunk el Imrétől. Hanem nekem még utána is sok gondot okozott ez a találkozás. Ettől fogva, amerre jártam, sajnálkozva néztek rám az emberek.

— Nem szeretnék a maga bőrében lenni — mondta az egyik.

— Az Imre emlegette a kocsmában — így a másik.

Ennek aztán se vége, se hossza nem lett. Így az Imre, úgy az Imre, ezt csinálja, meg azt csinálja, ha megfoghat — traktáltak úton-útfélen az emberek. Bizony, magam se sok jót vártam egy újabb találkozástól. Sokan már azt tanácsolták, legjobb lesz, ha elköltözöm a környékről. Imre azt is tudja, hogy én mentem a koci után, mikor a fenyvert lopta. Elköltözni mégsem olyan egyszerű, csak év végén lehet, meg aztán szégyelltem volna is, csak úgy odébbállni. Nem kerestem, de el se kerülhettem a harmadik találkozást.

Már javában benne jártunk a nyárban, fele aratás táján lehettünk, s egyik vasárnap délután elmentem feleségemmel fürödni az úszatóhoz. Ide jártak a falusiak is. Voltunk vagy hatvanan, apraja-nagyja együttevén. A part mentén, ahol csak derékig ért a víz, nagyon sáros, iszapos volt a tó. Ahol meg tiszta, ott ha feltartott kézzel leálltam, a lábam nem érte a fenekét. Itt csak az fürödhetett, aki jól tudott úszni. Éppen bent voltam a legközepén, amikor kiáltást hallottam.

— Jóska, gyere ki! Gyere ki! Hallod?

A feleségem kisfiammal a karján ott állt a parton, ő kiáltozott. Nem értettem, mit akar, máskor is fürödtem már itt. Mikor a part felé tekintettem, valaki éppen fejest ugrott a vízbe. Csak a két lábát láttam eltűnni, aztán a hullámgűrűk terjedtek egyre nagyobb körben.

— Vigyázz, megy az Imre! — hallottam újra feleségem hangját.

A parton levők mind feleségem köré tódultak. Mindenki látni akarta a találkozást. Imre a lebukás helyétől hét-nyolc méterre emelkedett ki a vízből, szemébe lógó haját hátravágta, feje közepén élesre csomósodott a haj, mint a tűzoltósíkok teteje, úszás közben arcát bele-belemártotta a vízbe, s akkor úgy látszott, mintha ez az éles hajcsomó vágná a vizet. Egy karcsapás, kettő, három, s egyre közelebb jön. Oldalaznék a parthoz, de felém tart. Szándékát nem ismerem, de ha igaz, amit beszéltek, akkor innen most csak egy ember megy ki a partra. Még két karcsapás, és elérjük egymást. Szeme közé nézek, onnan próbá-

lom kiolvasni a gondolatát. Testem megfeszül a vízben, ugrásra készen, éppen csak elrugaszkodáshoz nincs talaj a lábam alatt. Már nyújtom előre karjaimat, mikor Imre megáll, fújtat, az arcomba fröcsköli a vizet.

— Nem félsz? — kérdezi halkan, mintha ezt a beszélgetést csak kettőnknek szánta volna.

— Nem — mondom, de vacog a fogam. Lehet, hogy fázom, mert már elég régóta vagyok a vízben.

— Miért adtad oda a nadrágszíjadat, hogy megkötözzenek?

— Nem adtam, az uraság levette a derekamról.

— De hagytad.

Erre nem tudok mit felelni. Kezem-lábam lassú mozdulatokkal jár a vízben, hogy fenn tudjam magam tartani. Egymás szemébe nézve lassan körbefordulunk. Kis szünet után Imre megszólal:

— Tudod mit? Nem haragszom. — A víz alatt kinyújtja jobbkezét, de nem birokra, hanem kézszorításra. A parton néma csend. A szavakból nem hallottak semmit, lélegzetfojtva várnak valamire. Feleségemnek hosszú lehet a perc, mert újra kiált:

— Gyere már!

Mennék, de Imre nem ereszt. Még fogjuk egymás kezét, majd közelebb húz magához.

— Te, vicceljük meg őket.

Máris fejemre csap, balkezevel lenyom a víz alá. Derékon kapom és húzom magam után. A parton éktelen sivalkodás, hol egyőnk merül alá, hol a másőnk, kergetjük egymást lihegve, le-lebukunk, mint a vízcisibe.

Imre is, én is szuszogunk az erőlködéstől, mire partra érünk.

Míg öltözködünk, az emberek várnak, mintha hiányozna a befejezés. Nem fojtott vízbe Imre, s lám, itt a parton sem akar agyonütni. Csendesen készülődik, mintha mi sem történt volna. Feleségem már jobban van, segít öltözködni, s közben halkan fülembe súgja:

— Siess kicsit.

Mielőtt elindulnánk, Imre komótosan odajön hozzám, s hangosan, hogy mások is hallják, mondja:

— Azám, majdnem elfelejtettem. Megvan a gyerek, fiú. Egy hét múlva lesz a keresztelő. Köszöni a feleségem, hogy jó voltál hozzá.

Kezet ráztunk, mint két jó barát, s távozóban megkérdeztem:

— Mi lesz a gyerek neve?

Imre nem szólt semmit, csak nevetve magára mutatott.

Jónás László: Versek a Zsuzsi-ciklusból

Zsuzsi alkonyatkor

Legtöbbször, édes, így képzelek el:
Mikor az est a színeket kioltja,
kezemhez bújik és életre kel
halántéknak hűs, hold-fényű foltja.
Oly mély a csönd, hogy szinte szempilláid
szárnyrebbenését is meghallhatom.
Ülsz a homályban. Csillagpor világít
Tejút-hajlású tündérválladon.
Megbántott-gyermek-ajkad biggyenését
elhagyja most a bánatos szigor,
s hagyod, hogy a szégyentelen reménység
arcodnak szeplő-csillagaiból
kiolvassa, mit nappal, józan ésszel,
tilos, hogy lásson, s amúgysem merészel,
hisz így is még, képzelve, oly nagyon
nem-hozzám-mért, hogy szinte büntudat
fog el miatta; és, míg arcodon
félénken próbálják varázsukat
bocsánatot nyert asszonyi erőid;
s valami lágy, sejtelmes pókfonál
száll ránk s közénk; gyorsabban emelkedik
melled, s lázít a cinkos félhomály —:
én elhárítom a gyanút, kibontva
a szalagot, mely izzó glóriádat
fegyelmezetten fogja sima kontyba,
s már nincs veszély, mert ím, most szétziláltad,
és minden, minden csupa láng, csodás
aranyugár, fény, égi ragyogás.

Zsuzsi Mohácson

Szégyenli a hunyorgó csillagok
durvaságának mutatni szerelmünk;
ezért nem jön csak, — de jelet hagyott,
hogy követhessem őt, amerre eltűnt;
s én rátaláltam! — Koromfekete
színpadra készül kettőnk meseszép
játéka új felvonáskezdeté;
egy fénykör csak — de az a kedvesért,
az elszakítottért remeg, s mikor
megnyugszik végre, egyre fényesebb
gyújtópontját egy házra veti, hol
őt látom, a tizenhétéveset,

az egyetlen, ki itt járt-kelt; suhogva
 lebbent térdén a pettyes szárnyú szoknya;
 mint lángoló dicsfény övezte arcát
 aranyvörös hajának ritka éke,
 s ő engesztelésül a fiatalság
 s báj önfeledt játékáért, cserébe
 ferde szemét engedte át. Sokan
 szerették itt, s most úgy pihen szegényke
 a régi bútorok közt, ahogyan
 a meghajszolt őz kedves rejtekén, — de
 erről majd máskor. Mert szépsége gyöngéd,
 félénk visszfénye csillog mindenben,
 s minden, ha rajta látnám is a könnyét,
 ragyogna tőle. Lám, a kedvesem
 talált helyet, mely mellé befogad,
 — s ahol mindenki, biztos, boldogabb.

Zsuzsi fészülködik

...és mintha nap ragyogna át virágzó
 ágak között, szétporlad kint a tó
 tükrén, s fényt szór a táj: vörösbejátszó
 hajának minden szívet ringató
 szelíd hulláma, szála szikra, láng-
 özön, vakító, pillanatba zsúfolt
 öröklét; s szinte megcsap, hogy falánk
 tűz is, mert ím, e pár szín-aranyú folt
 s szeplő e tűznek sebhelyére vall
 tintás gyerekkezét behintve, meg fenn
 is itt-ott. S váratlanul zavar
 az, hogy e két kar hónaljig fedetlen;
 s ő, míg feszül az ujjatlan pulóver,
 elfordul, — mert eléggé áruló jel
 ez arra, hogy korántsem öntudatlan,
 megejtő szűziségről van csupán
 szó, és a fogsor akkor összekattan;
 a képtől ittas tekintet bután
 ködös lesz; lassan elpirul az arc;
 és minden fészűhúzást valami
 borzongás kísér, bántó, mint a karc
 az üvegen, bár az, mit hallani
 lehet, a messzi zúgás, dobogás,
 csupán a szív gyors lüktetése lesz,
 s nem indokolja azt, hogy árkot áss
 körömmel falba, s hirtelen heves
 légszomjat érezz, mint ki a pokol
 ama forgószelében fuldokol —

Gelencsér Géza

Az ember tragédiája filozófiai problémái

(Befejező közlemény)

5.

A Tragédia fő kérdése az emberiség és a világ viszonyára vonatkozik. Képes-e az ember egyedül, az észre támaszkodva urává válni a természetnek, illetve saját történelmi sorsának? Egyáltalán mi az emberiség létének, életének célja? Már a kérdésfeltevés általános és történetietlen, egyetemes emberi. A válasznak — következésképpen — ugyanilyennek kell lennie. Fejtegetéseim — remélem — eléggé igazolják ezt. De nyilvánvalóvá teszik azt is, hogy a Tragédia tisztán ideológiai szempontból nem tekinthető haladó alkotásnak. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy ami abszolút értelemben retrográd, történelmi vonatkozásban — tehát relatív viszonylatban — még lehet pozitív alkotás. Madách művének teljes megértéséhez ezért nélkülözhetetlen a történelmi elemzés.

Említettem már, hogy a Tragédia és a történelem összefüggései feltártak, tisztázottak. Itt Lukács, Révai és Sőtér István megállapításaira kell elsősorban utalnom.

Az ember tragédiája azt a meggyőződést sugározza, hogy az emberiség csődbe jutott. Ez a meggyőződés általában a kapitalizmus csődjének felismerésén alapszik. Madách tisztában volt azzal, hogy a magyar nemzeti fejlődés a kapitalizmus — melyből már kiábrándult — felé vezet. Akarta ezt a fejlődést, ugyanakkor a megállíthatatlannak vélt történelmi folyamatot és ehhez való viszonyát irracionálisnak érezte.

Magáénak vallotta a szabadságharc célkitűzéseit is. Ugyanakkor át kellett élnie — mikor minden jel látszólag a győzelem felé mutatott — a nemzeti erőfeszítés bukását is. Művének tehát szükségszerűen magán kell viselnie a pesszimizmus jegyeit. A tragikus légkört még inkább elmélyítette, s kiszélesítette a pesszimizmus alapjait a történelmi helyzet, mely az 1850-es években kialakult. A középnemesség és a nép ellentétének állandó éleződése volt e korszak jellemzője. A nép arra törekedett, hogy a feudalizmus felszámolása terén elérte eredményeket tovább fejlessze, illetve, hogy azokat megvédje. A népi törekvések a polgári fejlődést mozdították elő. Ezzel szemben a nemesség mindent megtett, hogy feudális pozícióit megvédje, sőt voltak oly szándékok, melyek a jobbágyi viszonyok visszaállítására, 1848 hatályon kívül helyezésére irányultak. A volt vezető osztály és a nép között korábban meglevő viszonylagos egység felbomlott, a nemzeti függetlenség és a polgári haladás korábban összefonódó küzdelme szétvált, s ez lehetetlenné tette mindkét probléma megoldását.

Képtelennek látszó helyzet alakult ki tehát, mely részben az egység megmagyarázhatatlannak tűnő felborulásában, másrészt abban jelentkezett, hogy látszólag a nép és az idegen elnyomók közelebb kerültek egymáshoz. Az osztrák hatóságok támogaták ugyanis a népi-antifeudális törekvéseket (L.: Gyulai Pál: „Egy régi udvarház utolsó gazdája” c. regényét!), nyilván azért, hogy a nemességet elszigeteljék. Ez a fej-

lődés ugyancsak észellenesnek látszott a nemesség és Madách számára is. Nem olyan társadalmi helyzet jött létre, amelyet vártak.

A Tragédiában érvényesülő irracionalizmus az említett történelmi-társadalmi élményekre, okokra vezethető vissza. A történelmi fejlődés látszólag megcáfolta az észet, a tudományos előrelátás lehetőségére vonatkozó meggyőződést.

A középnemesség remélte, hogy a nemzeti egység megmarad, abban az illúzióban élt, hogy a fejlődést a történelmi osztály határozza meg. Ezek az illúziók szertefoszlottak, éspedig „nyilván” a nép hibájából. A nép plebejus radikalizmusára hárították (és középnemesi-értelmiségi szövetségesei radikalizmusára) a felelősséget a nemzeti bukásért. A népet hálátlannak tartották, hisz a nemesek meg voltak győződve arról, hogy teljesen önként, tisztán humanizmusból tettek jót vele.

A kiváló egyén és a nép összeütközése, a néppel szemben álló madáchi arisztokratizmus ezekkel az összefüggésekkel magyarázható.

A nemesség nem látta a helyzetből kivezető utat. (Mi tudjuk, hogy 1867-et eredményezte.)

Amint láttuk, Madách irracionalizmusa jórészt ismeretelméleti agnoszticizmusában jelentkezik. A tudománnyal kapcsolatos pesszimizmusának okai nemcsak kora tudományos színvonalának korlátaival, hanem elsősorban társadalmi élményeivel, osztályának a történelmi előrelátásra vonatkozó csalódásával magyarázhatók.

A költő és a középnemesség felfogása általában azonos. Utalnom kell azonban egy lényeges különbözésre. A történelmi helyzet felvetette az uralkodó osztály számára: Mi a teendő? A középnemesség egyetlen helyes, ésszerűnek látszó magatartásként a passzivitás álláspontját fogadta el. Madách is átélte a problémát. Osztályával ellentétben azonban aktivitást követel. Ebben az ésszerűtlennek tűnő attitűdben a haza és a haladás iránti rajongása, 1848 emlékéhez fűződő ragaszkodása fejeződik ki. Szubjektíve, érzelmi alapon lázadozik tehát az objektív meghatározottságok — a történelmi zsákutca stb. — ellen. Az érzelmi mozzanatot helyezi az ésszerű, a természetit a társadalmi fölé. Reményt követel az ész szava ellenében, szemben az objektív reménytelenséggel, az akaratot szabadnak nyilvánítja, mindent megtehet, hisz semmi sem korlátozza stb. Az objektív helyzet és a szubjektum közt kialakuló ellentmondás ésszerűtlensége, a történelmi csalódásokból fakadó közös élmény, a tehetetlenségi érzés és a küzdelem heroikus akarása juttatja el addig a gondolatig, hogy csoda, vagyis a gondviselés segítségével nélkül nem lehet boldogulni. Mivel a gondviselés ésen túl tényező, felfogása csak az intuício segítségével (nő szerepe) képzelhető el.

Mindez azonban éppen szubjektív jellege következtében nem tartható kielégítő feleletnek. A „Mi a teendő?” kérdésre Madách lényegében a „nem tudom”-mal válaszol, hisz a küzdelem öncéllá abszolutizálása, a remény-igény, azaz a Tragédia optimistának szánt végszava, a gondviselés beiktatása stb. a „nem tudom” körét nem lépheti túl. (A Tragédia történetiségéből adódó objektív következtetésekhez viszonyítva is gyökértelen megoldásként hat.)

Az ember tragédiája eszméinek kialakulásában Madách házasságának felbomlása is szerepet játszott, a nővel kapcsolatos székszist eredményezte. Balogh Károly és családjának pusztulása pedig a népről vallott pesszimizmusát erősítette. A Tragédia eszméi okainak vizsgálatakor ezek a tényezők sem hagyhatók figyelmen kívül.

Ha a drámai költemény immanens összefüggéseire gondolunk, meg kell állapítanunk, hogy Madách művében egyetlen szó sem található, mely közvetlenül vonatkozhatnék a magyar helyzetre. Ez igaz. A Tragédia kérdésfeltevése, és az adott válasz is egyetemes emberi, s mint ilyen elvontan történetietlen jellegű. Következésképpen a konkrét elemzéssel kapcsolatos kísérlet jogosulatlannak látszik. A valóság azonban az, hogy a Tragédiában megtalálható eszmék minden általánosságuk ellenére olyan tudatformák, melyekben egyénien tükröződik az adott társadalmi lét. Annak oka, hogy ezek a tudatformák időtlenné abszolutizált formában jelennek meg, Madách romantikusan önkényes módszerében keresendő. Ismeretes, a romantikus író egyetlen törvénye, hogy nem ismer el saját önkénye felett más törvényt (Schlegel meghatározása!), s Madáchot is ez jellemzi. Lényege, hogy a költő a magyar társadalmi helyzet

Reich Károly: Babits Mihály: Cigánydal

az egyes szereket kénytelen exponálni, hogy cselekményeiket elindíthassa. Ilyen expozíció pl. Lucifer bizantinus hangulatú belépője az egyiptomi színben:

*Felséges úr! Aggódva kérde néped,
Mely elvérezni boldog lenne érte, stb.*

a többi jelenettel együtt egészen addig, melyben a rabszolga összeütközik a trón előtt.

Madách expozíciós megoldásai igen változatosak. A londoni színt álló karral vezeti be, az athénit Lucía és Kimon dialógusával, mely kitűnő montázssal folytatódva előkészíti a tragikai hős, Miltiades háttérből való felléptetését.

Hangsúlyoznom kell, hogy a Tragédia eredendő hibája nem formai természetű, ezért nem is kereshető pl. a mese széttagoltságában. Ez csak következmény, mely a túlzott általánosításból folyik. Sőt, a madáchi kompozíciós megoldás egyáltalán nem akadályozza, ellenkezőleg, segíti ennek az általánosításnak bizonyítását, az eszmei koncepciónak mint elvont aprioritásnak érzékletes megformálását. Ezt olyan természetű szerkesztéssel, mint amelyet Lukács György kér számon, lehetetlenség lett volna biztosítani. Kétségtelen, hogy a hasonló drámai szerkesztés hiba általában, de a Tragédia esetében érény, hisz az eszmeiség tökéletes kibontakozását szolgálja. A fogyatékosság nem a formában, hanem a tartalomban van.

Az expozíciók formai szempontból tökéletesek, tartalmazzák az egyes szereket konfliktusainak csíráit is. Az egyiptomi színben pl. Adám „mondhatatlan úrt” érez, mert nagysága külső körülményekből ered. „Mint kénytelen adó jó”. Boldogságot akar. Mivel ennek megvalósulása lehetetlen, több mozzanat hatására (pl. milliók nyomorának felismert igazságtalansága) jut el a kiábrándulásig. Ennek lehetőségét az expozíció is tartalmazza, csírája a fáraó saját helyzetére vonatkozó elégedetlenkedésében jelentkezik. A kiábrándulást a nagyság külső jeleinek, emlékeinek megsemmisülése tetőzi be, amikor Lucifer megmutatja a jövőt:

*Nem érzed-e a lanyha szelletet,
Mely arcodat legyinti s elröpül? stb.*

(A szél homokkal temeti be a gúllakat, múmiájával a gyermekek játszanak.) Ezután következik csak a belső konfliktus feloldása Adám monológoszerű kitörésével, az új cél kitűzése az új eszme megjelölésében:

*...millióknak kell érvényt szereznem,
Szabad államban — másutt nem lehet. stb.*

A szín lélektani természetű oksági összefüggései tökéletesek. A költő összefonja benne a magán és a közéleti tényezőket. Mindkét ábránd együttes szertefoszlása vezeti Adámot az új felé, a költő azonban a közéleti vonatkozást erősíti és igazolja Adám végszavaival. (A bizánci, az athéni, a párizsi és a falanszter jelenetben ellenkező a helyzet.)

Mégis, bármennyire tökéletes a szereket kauzalitása lélektani szempontból, nyilvánvaló, hogy a drámai konfliktus elvont, történetietlen.

A különböző szereket viszonylagos drámai önállósága és elkülönülése azért valósulhat meg, mert mindegyiknek relatíve önálló, sajátos konfliktusa van. Ezt az érzéki különbséget azoknak a társadalmi formáknak sajátos jellege biztosítja, melyekkel Adám sorozatosan összeütközik. Ezek a konfliktusok a szereket expozíciójából, ill. a megelőző anticipációkból következnek, pszichés természetűek, a hős által képviselt eszmékkel szembenálló valóság hatására bontakoznak ki Adámban. Lényegében ábránd és valóság összeütközéséről van szó mind az egyes politikai-társadalmi jellegű eszmék, mind a tudományos megismerés vonatkozásában. Ez a belső összeütközés jelentkezik aztán érzékletes jelenségekben, az emberek közötti összeütközés különböző formáiban, cselekvésben, párbeszédekben stb., mintegy a belső válság kivetítődése-

ként. Az utóbbiak közül legpazarabb a Kepler és Borbála közt létrejövő kontraszt a prágai (IX.) színben:

Kétséges rang-e hát szellem, tudás? stb.

A részdrámák konfliktusainak közvetlensége mögött a Tragédia egészének történéseit mozgó drámai alapkönfliktus rejtőzik, az Ur és Lucifer összeütközése, mely az I. színből indulva az utolsóban oldódik meg. Mindketten az emberért küzdenek. Lucifer célja, hogy az embert Istentől elszakítsa, vele szembeállítva bebizonyíthassa a teremtés hiábavalóságát. Lucifer a tagadás szelleme. Mint ilyen ismeretelméleti tekintetben pesszimista (agnosztikus), s e vonása világnézetének mechanikus materialista jellegével, valamint történelmi idealizmusával függ össze. (Eszmény nélkülsége, bár ezzel magyarázták, nem azonos a materializmussal! Az ilyen állítások csak a materializmus megrágalmazására alkalmasak.) Lucifert hosszú ideig mint racionalistát ünnepezték és átkozták. Ha az egyes színeket elemezzük, valóban előállhat a racionalizmus illúziója, hisz Lucifer analitikus módszert alkalmazva mutatja ki a jelenségek ésszerűtlenségét. Ha azonban a mű egészét nézzük, világossá válik, hogy Lucifer racionalizmusa (az értelmi megismerés) arra való, hogy elméletileg igazolja az irracionális létjogosultságát, az ismeretelméleti agnoszticizmust, a dialektikus (az ésszerű) megismerés elutasítását, a pesszimista és heroikus életfelfogást stb., stb. Lucifer keltete negatív jellegű. Már a II. színben megvallja agnoszticizmusát:

*Minden dolognak oly sok színe van,
Hogy aki mindazt végig észleli,
Kevesbet tud, mint első pillanatra.*

Az élet céljának a küzdést tartja, a harcot önmagáért. Adámot a pusztá, eleve ésszerűtlen küzdelem heroizmusával csábítgatja: „Küzdelem kívánok, diszharmóniát”. (II. szín.) A luciferi küzdelem pesszimista alapon folyik. Már az I. színben hangsúlyozza, hogy a biztos bukás tudatával indul harcra. Az Úrhoz intézi szavait:

*Győztél felettem, mert az végzetem.
Hogy harcaimban bukjam szüntelen,
De új erővel felkeljek megint... stb.*

Lucifer tehát éppúgy irracionalista szellemi arculattal megformált hős, mint Adám. Csakhogy amíg Adám arculata a Tragédia befejezésekor teljesedik ki véglegesen, addig Lucifer már a mű elején kialakult, és kész világnézettel indul célja felé. Helyzetük pusztán fordítottságában különbözik.

Lucifer célja nem az, hogy Adámot megsemmisítse (A XV. színben tiltakozik az öngyilkosság gondolata ellen!), mint ahogy sokan állították. Lucifer célja az, hogy Adámot elidegenítse Istentől, kiszakítsa a hit igájából, átalakítsa saját képére. A végzet ellen pesszimista alapon küzdő hőst akar formálni belőle.

Az Úr szándéka ettől formális értelemben nem különbözik. Tartalmilag azonban igen. Meg akarja tartani Adámot saját, a vallás befolyása alatt. A vallásos hit alapján kellene cselekednie Adámnak azt, amit Lucifer követel tőle.

Említettem, hogy a XV. szín végén Isten által támasztott remény-igény szerepe azonos a luciferi remény funkciójával. Mindkettőnek az a feladata, hogy az embert megtartsa a küzdelem színterén. Csakhogy amíg a luciferi reménysugár az egyes színek tanulsága következtében fokozatosan elsötétül, addig az isteni remény-igény, noha az előzményekben gyökértelen, csak „a hit koporsókötelét” jelenti (Vajda János: Végtelenség c. versének szavai), az új, a vallásos hajtóerő szerepét próbálja kisajátítani.

Alapkönfliktusnak Madách az ész és a hit összeütközését akarja megtenni. A Tragédiában azonban nem az ész és a hit, hanem két ész ellenes irányzat ütközik össze. Az egyiket, a vallásosat az Úr, a másikat, a tudományosnak tűnő Lucifer képviseli. Nem a materializmus és az idealizmus harca érvényesül tehát az alapkönfliktusban.

tusban, hanem két idealista és metafizikus álláspont küzdelme. Ezért kell győznie a hitnek, bár győzelme korántsem mondható teljesnek.

Mivel az ember a tét, Adám kerül a küzdelem gyújtópontjába. Az összeütközés benne összpontosul oly módon, hogy Lucifer hatására elszakad az Úrtól, önállósulva indul tragédiája felé. Lényegében az Úr ellen küzd, mikor nélküle akarja sorsát intézni. Mi sem bizonyítja a konfliktus ilyen jellegét, mint a XV. színben érvényesülő drámai ironia, a Tragédia története menetének átcsapása ellenkező irányba, fordulat, melyben Adám elismeri, hogy az Úr győzött:

Uram legyőztél. Im porban vagyok.

Nélküled, ellened hiába vívok:

Emelj vagy sújts, kitárom keblemet. (XV.)

Itt van a mű sarkpontja, ezzel kezdődik a megoldás, melyet elkülönít a bonyodalomtól.

Az alapkonfliktus pólusait képviselő személyeknek megvannak a maguk szövetségei. Az Úr szövetségese a Földszellem, a nép pedig a maga eszménynélküliségével, a körülményektől determinálva Lucifert segíti. Ugyanakkor mindkét szövetséges szerepével ellentétes hatásokat is eredményez. A Földszellem többször szembekerül Luciferrel (II, XIII. szín), azoknak a természeti erőknek a megszemélyesítője, melyek Isten által alkotott, végzetszerűen működő törvényszerűségek befolyása alá vonják Adámot; megakadályozza pusztulását (XIII.), végül az Úr karjaiba hajtja (Eva terhesége!). Nem vitás azonban az sem, hogy éppen a végzetszerűség ejti kétségbe Adámot, agnoszticista meggyőződését táplálja, sőt igazolja, pl. amikor széttörik a tudós lombikja a XII. színben. Ennyiben Lucifer malmára hajtja a vizet.

Eva szerepe szintén kettős. Eltántorítja Adámot Istentől, majd megmenti Isten számára.

Madách szubjektív módszere, ill. a részdrámák funkciója, mely abban áll, hogy a költő filozófiai elveit érzékletesen igazolják, a jellemzésre is rányomja bélyegét. A Tragédia főhőseinek megjelenítésében a filozófiai reflexió uralkodik. Lucifer és Adám közvetlenül egyesül az elvont filozófiai általánossággal. Az ábrázolás közvettsége látszat csupán, mindketten az író tételeit hangoztatják. Fő szerepük, hogy az ábrázolt jelenségeket kommentálják. Raisonneure-ök.

Néhány tanulmányíró kiemeli, hogy Adám a londoni színtől kezdve nem küzdő, hanem passzív hős. Tény, hogy a XI.-től a kommentátor szerep mindinkább szembetűnő, mert ezekben a színekben mindössze megfigyelőként, látogatóként jelenik meg. Történelmi-társadalmi értelemben valamennyi színben meghatározatlan, történetisége köntös, mely kiábrándulásának okozati fejlődésével párhuzamosan hull le róla, hogy a Fáraó és Miltiades stb. mögül előléphessen az időtlen ember, aki a jelenségeket abszolút követelmény-etikai elvekhez mérve utasítja el.

Kivétel a prágai (VIII.) szín, melyben Kepler jobban magán hordja a korszak vonásait. Különösen feltűnő a Tragédia hőséne az anakronizmus szükséges mértékét túllépő ábrázolása a IV. színben. Az uralkodó osztályok ugyanis, nem kevésbé az egyiptomi fáraók, mindig találtak ideológiát osztályuralmuk igazolására mások és önmaguk lelkiismerete előtt. Nem szabad azonban azt hinni, hogy Madách ezzel nem volt tisztában. Egészen világosan látva a Tragédia jellegét, az anakronizmusokat elkerülhetetlennek tartotta, s ezek műve természetének megfelelő művészi megoldások is.

Az ábrázolt korszaké helyett az 50-es évek magyar középneveltségének erkölcsi-sége lopózik be ösztönösen a jellemábrázolásba. Ez a hős (Adám) passzivitásában, küzdelemre képtelenségében, fáradt arisztokratizmusban nyilvánul meg, s leginkább Danton ábrázolásában tűnik szembe.

Említettem már, hogy Adám főként helyzetét tekintve különbözik Lucifertől. Fontosabb különbözősége, mely az előzőből ered, hogy míg Lucifer a cinikus illúziót-lanság hőse, Adám mindig képes arra — kiábrándulásai ellenére is —, hogy lelkesedjék. Ő ugyanis csak a Tragédia végén vonhatja le azokat az életfilozófiai követ-

kéztetések, melyekkel Lucifer már a mű elején tisztában van. Ez a különbség a dráma cselekményének legfőbb mozgatója.

A szereplők közül Éva ábrázolása a legjobb. Az általános, a nő, bár sokszor történelmi meghatározottság nélkül, legtöbbször különös módon, egyénien érvényesül benne (akár Lúciáról, Borbáláról vagy pedig a londoni polgárlányról legyen is szó). Ebből a szempontból leggyengébb a IV., a IX. és a XII. szín Évájának jellemzése. Ennek oka a túlzott anakronizmus. Mindenesetre Éva tipizáltabb ábrázolása azért lehetséges, mert nincs kommentátor szerepe, az ábrázolt jelenségvilághoz tartozik.

A jellemábrázolás időtlensége Lucifer vonatkozásában a legindokoltabb. Mint Adám vezetőjének mindenről eleve kész véleményének kell lennie. Téves állítás, hogy Lucifer hamisítja a világtörténelmet. A Földszellem (XIII. szín!) emleget ugyan hazugságokat Lucifer ténykedését illetően, ilyesminek azonban a Tragédiában objektív bizonyítéka nem észlelhető. Ha ugyanis Lucifer valóban hamisítaná vagy „rendezné” a történelmet, a mű összefüggéseiből ki kellene tűnnie annak, hogy mi a valóság és mi a mesterkedés. (Gondoljunk Mirigy és Jago cselszövényeire!) Lucifer kalauza, vezetője Adámnak, aki bemutatja és értékeli az életjelenségeket.

Mivel Madách nem ismeri a történelem objektív hajtóerőit, ezeket ábrázolni sem tudja. Hogy filozófiai felfogását művésziileg igazolhassa, történelmi freskókat rajzol. Ezek sikeres és látványos megteremtése érdekében szívesen alkalmazza a montázs eszközt. Ez a művészi eszköz a Tragédia csaknem mindegyik történelmi színében érvényesül, de legművészebben talán a londoniban. Ebben a vásárt, a kapitalizmust dramaturgiailag össze nem függő jelenségek halmozásával kelti életre. (Maga a Tragédia is egy hatalmas montázs.) Ezek az egyébként véletlen jelenségek nem esnek szét összefüggés nélkül sem, mert ezt helyettesítik a kapitalizmus törvényei. Ennek a lényegnek kisugárzása verődik vissza Adám kiábrándulásában. A montázsjeleneteket többnyire Adám aktivitása szaggatja meg, vagy egy érzékletesebb konfliktus, mint pl. az Izaura jelenet a bizánci vagy a polgárlány jelenet a londoni színben.

Lukács György említett tanulmányában kétségbevonja a Tragédia művészi értékét. Hatását revűszerűségével, látványosságával indokolja, s ezzel alacsonyrendűségét hangsúlyozza. Kétségtelen, hogy előítéletek vezetnek. Az ember tragédiája minden eszmei fogyatékosága ellenére remekmű. Értéke a részletek művészi szépségében és relatív igazságában van.

Lucifer cinikus szellemességgel válaszol, mikor a fáraó kéri, hogy hallgattassa el a nép jajgatását:

*Azt nem bírom, ez már a nép joga,
Együtt öröklé az igával azt.*

Ezt a gondolatot képtelenség Lucifer jelleméhez viszonyítva nagyobb lélektani hűséggel és tömörebb költőiséggel kifejezni. Igazsága nem lehet kétséges, de csak az említett relatív viszonylatban, vagyis az osztálytársadalmak vonatkozásában. A hiba ismét csak a koncepcióban van, abban, hogy ezt az ítéletet kiterjeszti az emberiség történetére. Ami igaz relatív viszonylatban, esetleg hamis abszolút vonatkozásban. A részletek kiválósága az egészben ellentétesen hat, elméleti hibába csap át. A sokat vitatott falanszter jelenetben vajon helytelen Adám bíráló állásfoglalása? Relatív, az ábrázolt világgal szemben semmi esetre! A hiba abban van, hogy a költő a falansztert hibásan ábrázolja, másrészt abban, hogy a szín pedáns tudósának tevékenységére vonatkozó pesszimizmus a mű egészében abszolút igazságként jelenik meg, noha ennek a szubjektív nézetnek a valóság, a tudományok története ellent mond.

A londoni szín montázsának tökélyét sem lehet kétségbe vonni, még kevésbé a prágai (VIII.) szín szépségeit, különös tekintettel Kepler és Borbála konfliktusára. Talán ez a Tragédia legpazarabb részlete, melyben a tudós fájdalom oly megrázóan tör elő, hogy egy költői remekben oldódik fel és záruljon le:

*Elválnék tőled, szívemet kitepném,
De ott van újra a már meglevő rend:
Az a tekintély-egyházunk szava;
S együtt kell túrnunk, míg a sír felold.*

A társadalmi, erkölcsi szempontból helyes, igaz gondolat Kepler lélektanának megfelelően fejeződik ki, ezért Kepler ebben a jelenetben a tipikus jelenség rangjára emelkedhet.

A Tragédia értéke tehát a részletekben van.

Lukács György tanulmányának egyik fő hibája, hogy a „szabályos dráma” igényével lép fel Madáchsal szemben, s nem veszi figyelembe, hogy ez az alkotás a drámai műnem sajátos csoportjába, a misztériumok közé tartozik. (A poème d’humanité szintén.)

Mindezideig nincs megnyugtatóan tisztázva az a kérdés, amellyel korábban főként Beöthy Zsolt, a Gyulai Pál és Rákosi Jenő foglalkozott, hogy vajon miben van Adám ill. az emberiség tragikuma. Gyulai Adám csalódásaiban, Rákosi „mindenható tehetetlenségében” jelöli meg, mert ki tudja ugyan kívni eszméinek győzelmét, de azok elfajulását megakadályozni képtelen. Beöthy ismert könyvében (A tragikum) egész fejezetet szentel a Fauszt—Adám párhuzamnak. Fejtetgetései során azonban mechanikusan alkalmazza a „szabályos” tragédiákból elvont absztrakciókat Madách művére, noha ebben „szabályos tragikum” nincs. Adámot az elbízott, de önzetlen akaratot képviselő hősök csoportjába sorolja be, tragikai vétségét abban jelöli meg, hogy a II. színben fellázadva elszakad az Úrtól. Már itt is téved Beöthy, ugyanis Adám elszakadását lázadásnak tartja, ezt emberi öntudatraébredésének páthoszából vezeti le, noha Adám ilyen lelkiállapota csak az elszakadás után következik be. Adámban ugyanis nincs meg a tragikus hős szenvedélye, amikor Éva kezéből átveszi az almát. Fél megszegni az Úr parancsát, s csak Lucifer gúnykacaja bírhatja tette. Adám nem emelkedhetett tehát páthosz híján a vétség előtt a tragikai „fenség” esztétikai magaslátára. Tragikumról esztétikai érelemben nem, csak köznapi értelemben lehet beszélni.

Igazi tragikum a szó esztétikai értelmében is csak az athéni színben van. Nem azért, mert Miltiades fizikai halált hal, hanem mert a szenvedély hevében a „tragikai fenség” magaslátára emelkedve szenvedése fizikai és pszichikai természetű is egyben. Az általa képviselt eszme bukása jelenti pusztulását elsősorban, s ezt betetőzi fizikai megsemmisülése. Ezért indul üres lélekkel nagy belső robbanás után a vérpad felé:

*Vérpadra mostan büntetésemül,
...mert egy nagy eszme lelkesíteni bírt.*

Szenvedélye és szenvedése, a halál előtti megnyugvás, majd halála felemeli, fokozza emberi nagyságát. Azért tragikus bukása, mert annak az eszmének oldaláról éri a csapás, melynek megteremtésére és megmentésére életét tette fel, a demokrácia és a nép oldaláról. Ha ellensége lenne a fennálló rendnek, pusztulása természetes volna, semmi esetre sem tragikus. A tragikum kérdésében szerintem ez az utóbbi mozzanatot a döntő.

Vitás lehet azonban a tragikai vétség problémája ebben a színben is. Vajon az-e a vétség, hogy Adám a IV. színben felszabadítja a rabszolgákat, és most, itt, az V-ben utoléri nemezise, vagy abban van-e tragikai vétsége, hogy bízva a fennállóban, nem lépett fel fegyveresen a „csöcselék” ellen? Beöthy az előzőt vallja, ami ellent mond az V. szín viszonylagos önállóságának és történéseit meghatározó konfliktusának. Kétségtelen tehát, hogy az utóbbi a vétség, mely Adám „elbízott”, de „önzetlen akaratából” következik, mely „érzékileg fejletlen”, azaz nem képes a tette, mert Miltiades nem fordulhat szembe önmagával, eszméivel.

Felületes analógia esetén a párizsi szint is itt lehetne említeni, valójában azonban ez nem tragikus, mert a fáradt, szkeptikus Dantonnak, aki üdöroodik a forradalom plebejus módszereitől, tragikuma nincs.

A mű befejezése sem tragikus. Adám a megoldásban nem omlik össze sem fizikai, sem erkölcsi tekintetben, bukását az az erő okozza, mely ellen küzd, az Úr, aki aztán kegyelmébe fogadja újra.

Hogy mennyire problematikus volt a tragikum kérdése, mi sem bizonyítja jobban, minthogy voltak egyesek, akik Lucifer tragédiájáról beszéltek (Gulyás István pl. a Sárospataki Református Lapok 1914. 9. számában). Figyelmen kívül hagyják azonban Lucifer jellemét, mely tragikainak nem tekinthető. A cinikus, a passzív gonosz, a negatív kétely megtestesítője nem lehet tragikus hős. Mindössze egyszer ragadtatja tette magát, a XV. színben, amikor Adám leborul az Úr színe előtt. Feléje rúg:

Fel a porból, Allat!

Említettem, hogy a Tragédia egészét tekintve csak köznapi értelemben beszélhetünk tragikumról. Maga Madách is igen homályosan utalt Adám tragikumára. Szerinte hősenek tragikuma abban áll, hogy van egy „gyengéje”, mely bukását okozza. Sajnos bővebben nem fejtette ki a kérdést. Vajon mi lehet ez a gyenge? A lényege, hogy ember. Mint embert — noha színről színre kiábrándul belőle — az az illúzió táplálja, hogy egyedül (függetlenül Istentől), az ész birtokában meg tudja oldani az emberiség problémáit. Csak ez az illuzionizmus jelentheti azt a gyengét, mely a madáchi valósággal szemben elbuktatja Adámot.

Valóban elszomorító, hogy Adám mindig kiábrándul, hogy nem képes ura lenni sorsának, rászorul Isten támogatására, hogy vereséget szenved az ész stb. Mindennek azonban aligha van köze a tragikum esztétikai fogalmához.

Mindez azt is bizonyítja, hogy a Tragédia nem kritikai realista alkotás, mint Hermann István ismert tanulmányában állítja; Madách műve romantikus dráma.

Pál József: Versek

Ki tudhatja

*Ki tudhatja — mondd — kívülünk,
ki tudja azt:
hogy szemem fénye a szemedben megbúvik —
s ha mosolyra fakaszt
egy bimbó fészése, vagy széptollú madár,
már azon mosolyogsz,
hogy szemedből nem egy, de két iker-sugár
ölel meg bimbót, madarat.*

*Ki tudhatja, mondd — kívülünk
ki tudja még:
hogy ívelt, szép homlokodhoz fürge ujjaid
nem másért, csak azért
kúsznak fel és pihennek pihegve meg ott
mert tegnap ujjaink,
mint játékos macskakölykek, kergetőztek,
majd elpihentek,
s együtt aludtak a napon.*

Ekszerék

*Anyádnak ne meséld el, hogy a Holdat
hazafelé hajadba tűzte ékül
kezem s hogy a vállaidra végül
szavamra a csillagok mind lehulltak.*

*Ne tudja, hogy csak Holdra, csillagokra
vágunk — és talán nem is értené meg,
mért ily kincsre éhes bennünk a lélek,
ily kincsre csak: Holdra és csillagokra.*

*S ha bemégy, takarja el kendő fodra
előle és zárd el majd egy dobozba,
de holnap hozd el magaddal. S a Holdat*

*— velem leszel — hajadba tűzi ékül
kezem, és majd a vállaidra végül
szavamra a csillagok mind lehullnak.*

Ha csak egyszer is

*Bolyongtam ma az októberi réten,
hol most szórják aranyukat a fák,
és a folyónk zöldre-váltott vizében
tótágast táncolgat a parti nád.*

*Elültem partján s a langyos melegben
pár gyöngye őszi légy is döngicsélt,
de még füttyre se futotta a kedvem,
pedig szólt a csíz még s a nyitni-kék.*

*Egyedül voltam, egyedül, egészen.
De a folyó tükrén valami jel,
vagy hullám kélt, szinte észrevétlen —
és belémdöbbsent: most engem figyel.*

*Figyel! — és már én is figyeltem,
centiről centire kutattam át.
A tükrét lá t t a m ! de én mást kerestem:
a mélyben is él — s micsoda világ!*

*Ez járt eszemben, míg mellettem ültél
s néztél, néztél percekig s hallgatag. —
Ó, ha egyszer, nemcsak az arcom tükrét,
de láthatnád a belső tájamat.*

*Azt, a titkost, a legbelső világot:
mikor még szó sincs, csak a gondolat,
vagy az se — s tán megértenéd, látod,
a külsőt is: megfáradt arcomat.*

Sükösd Mihály

Ólomketrec

Aznap is Ábelesz érkezett elsőnek, mint évek óta minden reggel. Fél hatra járt. A Múzeum sötét tömbje még alig vált el az éjszakától.

Külön kulcsa volt a hátsó lépcsőhöz. Három beadvány és két szóbeli referátum után engedélyezte ezt részére az Igazgatóság. De csak saját költségére.

Ábelesz ezt sem bánta. Boldog volt: így legalább senkinek sem kellett ügyeiről számot adnia. Jöhetett-mehetett, ahogy kedve tartotta.

A Múzeumban egy lélek sem járt, még a takarítónők sem érkeztek meg. Ábelesz a falhoz tapadva surrant felfelé. Varangyszínű lódenkabátja szétterülve csapkodott, mint a bagolyszárny. Szeptembertől május végéig ebbe csavarta magát. Pillanatok alatt a hatodik emeletre ért.

A lépcső itt apró, kerek térbe torkollott. A téren túl égigérő ólomajtó, vaspántokkal, szögletes lakattal. Az ajtón állatfigurák bronzból: legfelül a kasmiri lábasgyík feje, zölden, vicsorgón, mellette aranybetűkkel régi kínai mondás: „A démon vízben, vagy a levegőben él”. A piszkosszürke falon tintaceruzával: „Itt jártam Gizivel. Háromszor sikerült”. Alatta vastag, piros írás: „Halál a kopaszra!”

Ábelesz visszahőkölt, homlokát ráncolta. Körülnézett hunyorogva, kockás zsebkendőt kapart elő a lódenből. Elnyalta a piros feliratot, a nedves foltot kendőjével szárítgatta. Aztán kilakatolta az ólomajtót.

A Központi Őslénytár olvasótermének vastag tejüvegén reggel sem süttött be a nap. Pedig az ablakok keletre néztek. Sűrű, járhatatlan félhomály tapasztotta össze a székeket, asztalokat. A Központi Őslénytár üres volt, mint istentisztelet után a templom, amikor már a sekrestyés is elment.

De Ábelesz éppen ilyenkor érezte a legjobban magát. Csak lámpafényben tudott igazán dolgozni. Egyszer, még jó pár éve, beadvánnyal fordult a Múzeum igazgatójához: engedélyezzék számára az éjszakai műszakot. Különben sem elegendő este nyolcig nyitvatartani az olvasótermet, magyarázta. Elképzelhető, sőt nagyon valószínű, hogy egyes kutatóknak a későesti, esetleg éppen az éjszakai órákban akad valamilyen tudományos problémájuk. Az illetőknek kellemetlen lehet ilyenkor másnapig várni.

Az Igazgatóság azonban elutasította a kérést. Ábelesz így be kellett, hogy érje a korareggeli órákkal.

Kikönyörögte magának a külön kulcsot a hátsólépcsőhöz. És korábban jött be a munkaidő kezdeténél. Ötre, fél hatra. Így állt bosszút.

Száraz, szálkás testére szürke köpenyt húzott. A köpeny valaha fehér volt, de Ábelesz nem mosatta. Úgyis piszkos lenne megint.

Gondosan fejére illesztette sapkácskáját, mely borbélyok hajhálójára emlékeztetett. Ábelesz keresztben kopaszodott, zavaros foltokban. Koponyája, akár a rosszul nyírt gyepszőnyeg: kopár foltok után átmenet nélkül, hosszú, mohos tincsek következtek. Haja az arcába hullik munka közben, ezért kell a sapka, szokta mondani. Valójában meghűléstől félt. Úgy érezte, mindig fázik a feje.

Háromnegyed hatkor már dolgozott.

Kereket faragott nagy igyekezettel. Egy kis kocsit állított össze. Eddig ölben volt szokás a raktárból az olvasóterembe hordani a könyveket: Ábelesz szerint ez a kelleténél több időt vett igénybe és mellékesen fárasztó. Beadványt intézett az Igazgatósághoz egy könyv-kocsi létrehozása érdekében. Takarékosagra hivatkozott, népgazdasági szempontokra. Az Igazgatóság az engedélyt megadta. Így Ábelesz már három hete a kocsin dolgozott.

Megvolt a kellő gyakorlata. A kocsi előtt létrákat szegezett össze lécdarabokból. Hármat, hogy a raktár minden pontjára jusson belőlük. A létrákat sorrendben a vitrin előzte meg: azt is Ábelesz ácsolta össze. Itt helyezték el, üveglap mögött az Őslénytár fő büszkeségét: a Karakumi Marabú lábanyomát, vörösjégbe fagyva, az időszámítás előtti huszonegyedik évszázadból (középső pliocén). Európai ritkaság volt ez, párját a British Múzeumban őrizték. Senki sem tudta biztosan — de állítólag maga Vogel Richárd, a thursói pékmester és kőülevadász ajándékozta a Marabú lábanyomát az Őslénytárnak. Ábelesz mint saját tulajdonára volt rá büszke.

Faragta a kereket, örült az üres félhomálynak. Mégsem volt boldog. Szorongott: mihez kezdjen, ha kész lesz a kicsi kocsi? Faragjon még egyet? Azt már aligha engedélyezné az Igazgatóság.

De hát akkor mibe fogjon?

Mindent elkészített már. Feliratokat az olvasóterembe: „Tilos a dohányzás! Az ellenszegülő az Őslénytárból azonnali hatállyal örök időkre kitiltatik”. „Folyóiratok csonkítását, preparátumok eltulajdonítását kérjük mellőzni”. „Mellék-helyiség mindkét nem számára a folyosó végén található”. A raktárat is ellátta már útjelző táblákkal, térképekkel: melyik gyűjteményrész merre terül el.

Mit lehetne még csinálni?

A Központi Őslénytárban két évvel ezelőtt fogyott el minden munka. A Központi Őslénytár önmagába dermedt. Bekatalógizáltak már minden könyvet, minden folyóiratot, minden preparátumot — az összes mohállatot, pörgekarút és lábasfejút. A raktárat háromszor is átrendezték és akárhogy számították: negyedízben már az eredeti elhelyezéshez kellett volna visszatérniök. Az olvasótermet sajátkezüleg kimeszelték, a padlót felmosták.

És akkor leültek és nézték egymást.

Valahogy mindenki megfeledkezett róluk. Az Őslénytár apró kis intézmény volt — szinte elmerült a Múzeum hatalmas épülettengerében. Az olvasóterem feliratait nem olvasta senki, a raktár útjelzői feleslegesnek bizonyultak. Néhány nyugállományú professzoron kívül hétszám egy lélek sem vetődött erre. Új könyveket már alig kaptak. A kölcsönzés hónapok óta szünetelt. Szinte a Múzeumban sem ismerték egymást.

Ők pedig ültek és nézték egymást. Félték — mikor jönnek rá az Igazgatóságon, hogy ők semmit sem csinálnak. Hogy semmiért tartják, fizetik őket.

Egymástól is félték.

1.

Pávás Samu pontosan nyolckor érkezett. Ábelesz bocsátotta be.

— Alázatos szolgája, jó reggelt kívánok, igazgató úr — hadarta egyszuszra az ajtó felé. Mint a gémeskút, ha megbillentik, lapos felsőteste előreesett.

— Jó reggelt, kolléga — Pávás Samu felülről nyújtotta a kezét, mint valami ajándékot.

— Na, készül a kocsi, készül lassacskán? — botjával megpiszkálta a kereket.

— Dolgoztatunk, kolléga, dolgoztatunk, mi?

Ábelesz hunyorgott, hajlongott. Száraz melle a hátához ragadt.

— Az ember igyekszik, igazgató úr. Csakhát, hogy úgy mondjam, a magunk-fajtának nehéz megszokni a *manuális* munkát, nemdebár?

Heherészett, kezét dörzsölte. De Pávás Samu hideg maradt, megközelíthetetlen. Óriási, tar koponyája mint valami hatalmas gyújtólencse szívta magába a lámpafényt. Vörhenyes szakállá hasig hullámozott, ahogy biccentett:

— Igazsága van, kolléga. Hát lássuk, miből élünk.

Nehézkesen vetette le a kabátját. Ábelesz odaugrott, segített. Lábujjhegyen futott a ruhatárba.

Pávás Samu nem viselt munkaköpenyt: fényesen csillogó, fekete lüszterkabátba bújt. Ábelesz öblös karoszéket görgetett az íróasztalhoz. Pávás Samu leereszkedett, lihegett. Zsebkendőjével törülgette arcát, lila tarkóját.

Ábelesz visszakuporodott a kerékhez. Csontvázarcát figyelmesen fordította a másik felé. Mintha ócska zsilutpengét kínálna.

— A gyakornok úr? — kérdezte Pávás Samu, mintegy mellékesen.

— Még nincs itt, természetesen. Hisz még csak negyed kilenc van, ha jól látom — Ábelesz ide-oda ringott ültében. — A gyakornok úr alszik, szokás szerint. Talán félóra múlva kegyeskedik befáradni, esetleg...

Alig hallották egymás szavát. Nem is figyeltek oda. Mintha színpadon, láthatatlan közönség felé hadarnák kegyetlenül megunt szerepüket. Sűgő sem kellett. Mindketten tudták, mit kérdez, mit felel majd a másik.

Pávás Samu foltos zsebkendőt terített az asztalra. Dohányt vágott, megtömté a pipáját. Pöfékelt.

Ábelesz figyelmesen várt. A faliórán nézte, hogy futnak a percek.

De Pávás Samu ezúttal sem késett.

— Tegnap nem tudtam elmenni Londonba. Egy lépést sem tehettem, akkora akadályok tornyosultak.

— Szörnyű, hihetetlen, hogy úgy mondjam barbár dolog — Ábelesz hajlongott, tekergett. — Igazgató úr nem tudott elsétálni Londonba?!

— Nem! — szólt nyomatékkal Pávás Samu. — Sőt többet mondok: Wash-ingtonba sem! De énrajtam nem könnyű kifogni.

— Nem bizony! — vihogott boldogan Ábelesz. — Igazgató úron nem olyan könnyű kifogni!

— Megzavarták az utamat, nem engedtek Londonba, elindultam hát dél felé. Törökországba.

— Úgy hallottam, arrafelé szépek a nők, hehehe. Csak azt mondják, fátýol van rajtuk. — Ábelesz felpattant, arcára kendőt borított. Sovány hátsó részét kidüllesztette, úgy illegett pipiskedően.

— A fátýol arra való, hogy leszedjék róluk — mondta megfellebbezhetetlenül Pávás Samu. — Erről jut eszembe, ma vajon mit mond majd a gyakornok úr?

— „Ezer bocs' igazgató úr, a muter elfelejtett felkelteni!” — Ábelesz álmos szájjal tátogott a levegőbe.

— Avagyhogy — felborzolta haját, keshedt kabátgallérját felhajtotta — „Tetsziktudni, hakesón mentem durmolni tegnap, tréningem volt, utána meg zűröltünk egyet a hapekokkal, szóval tetszikengemérteni...”

— Elég lesz, kolléga — Pávás Samu méltóságteljesen intett a kezével. — Mindig mondtam, magában egy színész veszett el.

— Szolgálatára, igazgató úr. Méltóztatott eljutni Törökországba, ha nem csal az emlékezetem.

— Ankarába. Arra egy lélek sem járt, furcsamód elfelejtették zavarni az utamat. És tudja, mit mondtak ott nekem?

— Csupa fül vagyok, hallgatom, igazgató úr.

— Azt mondták, hogy itt Pesten, tegnap valami diákgyűlés volt. Ha jól emlékszem a Műgyetemen. A diákok mindenféleképpen követeltek. És azt kiabálták, hogy „ruszlik haza”!

— Kizárt dolog, igazgató úr. Már megbocsásson, de ezt nem hiszem. Igazgató úrnak füllentettek ott Törökországban. Ilyet nem kiabálhattak azok a diákok.

— Én is ezt gondoltam. De aztán továbbutaztam Spanyolországba. Madridban is ezt mesélte nekem Muráti Lili. És éjjélkor Izraelben is ezt mondták.

— Na, a zsidók! — Ábelesz megvetően kaszált pókkarjaival. — Azoknak aztán lehet is hinni! De még ha való is lenne, amit hallani méltóztatott: ez nem igazi dolog. Hisz azon a Műgyetemen csupa kommunista diák tanul. Csupa káder, meg biboldó. Fel sem vesznek oda mást. És ezek kiabálnak? Propaganda ez, igazgató úr. Hogy úgy mondjam, mézes madzag. Mint két hete az a temetősi a Kerepesiben.

— Nagyjából én is ezen a véleményen vagyok, kolléga — mondta súlyosan Pávás Samu.

Eltette a dohányoszacskót, munkához látott. Megvetette Ábeleszt felirataival és a kocsikerekkel. Az ilyesfajta munkát rangján alulinak érezte. Ő nem tágitott a tudománytól. Mióta nem akadt más dolga: a csőr-gyűjteményt mérte fel. Az egyenesvonalú fejlődés kikutatására a Központi Öslénytár a ciripelő pörgesárkány szájmaradványait éppúgy elraktározta, mint a házilibáét. Pávás Samu két év óta a csőröknek szentelte magát. Íróasztalán felbecsülhetetlen értékű kirakat sorakozott. Naponta hatot katalógizált a csőrökből. Megmérte hosszukat, vastagságukat. Mészartalmukat megállapította, az esetleges rongálódásokat felszámította. Görbületeikről statisztikát készített, színes ceruzákkal, grafikusán. Eredményeit három vaskos füzetbe jegyezte.

Ábelesz visszakuporodott volna a kerékhez. De Pávás Samu megállította.

— Mondja, kolléga — habozott, elhallgatott. Aztán felemelte hangját és tar koponyája kigyúlt, mint rózsaszín glória a fekete köpeny felett.

— Mondja, kolléga: nem képzelhető el, hogy esetleg... hogy esetleg mégsem csak propaganda ez az egész?

— Mire gondol, igazgató úr?

— Hát amit hallottam. Amit Ankarában meséltek nekem, meg Madridban. Elképzelhető, hogy itt megváltozik *valami*?

— Ami azt illeti, erre is mutatnak bizonyos jelek.

— És feltételezhető vajon, hogy ez esetben esetleg... a tudományos életben is elkövetkezik majd bizonyos igazságtalanságok jóvátétele? Mert ebből ez

esetben jómagam aligha maradhatnék ki. Hisz mégiscsak én voltam az utolsó magyar jogászprofesszor az egyetemen. Azóta...

— Igazgató úrnak tökéletesen igaza van. Én évek óta hangoztatom: azóta nincsenek már igazi tudósok, ezt szerénységem is meg tudja állapítani. Ezek ma — Ábelesz szinte görcsbe csavarta testét — csak az ideológiát tudják. Meg persze beléptek. De mit is lehet várni egy...

Mondatát a csengő szakította meg.

— Úgy sejtem, a gyakornok úr — rebbent fel Ábelesz. — Kíváncsian várom a mai meséjét.

Lábujjhegyen surrant az ólomajtóhoz.

Pávás Samu a levegőbe bámult.

Az ifjú Miháلكovics szinte elsöpörte az útjából Ábeleszt. A kocsikereket a falhoz rúgta futtában, úgy sietett. Lecövekelte a csőrökkel borított íróasztal előtt, akár egy kétméteres hirdetőoszlop gumitalpakon. Hatalmas mellkasa fűtött kazánként zakatolt, fején félrecsúszott a vízhullám.

— Mit szólnak ehhez a zúrhöz, igazgató úr... hogy mi van... maguk mit hallottak?

— Csillapodjék, gyakornok úr — szólt méltósággal Pávás Samu. — Ha szabad érdeklődnöm, miért késett el már megint?

Miháلكovich hátrahőkölt, felháborodott.

— Majd épp ezt kezdem most magyarázni. Hát maguk végképp nem tudnak semmiről? Nem hallották, hogy felvonulás lesz? Az egész város beszél.

— Micsoda felvonulás?

— Mert maguk csak ülnek itt ebben a dohos lukban, a csontok között, miközben megváltozik a világ... Kora reggel jön be a mutterom, felráz, hogy telefonált az Ottmár bácsi, tudják, aki még szegény papával nyerte a Főméltóságú előtt a Szarvasugrást... a Daniló II.-n... szóval telefonált az Ottmár bácsi, hogy Lottchen drága, mert így hívja a mutteromat, mégsem szenvedtünk hiába, csengettek a rezsimnek, bement a Szabadeurópa... és most itt ez a felvonulás, a Bem-szoborhoz mennek az egyetemisták, tüntetni a lengyelek mellett, merthogy ott kitört a forradalom... az egész város erről beszél, a mutterom sír az örömtől... szegény papa, hogy nem érhetette meg ezt a napot...

Pávás Samu lassan felemelkedett. Óriás testével az asztal fölé hajolt, szakálla beterítette a barlangi macskasárkány csőrét.

— Nyugalom, csak nyugalom — összeharapta a száját — azt tetszett mondani, hogy felvonulás lesz... tüntetés... — botjával hirtelen az asztalra csapott, a csőrök szertefreccsentek.

— Hát mégis megérttem... végük, megdöglének... — előrelódult az asztal mögül.

Ábelesz odaugrott, karon ragadta.

— Nyugalom, csak nyugalom.

Pávás Samu toronyként magaslott a szoba közepén. Csikorgott, mintha kavicsot kószolgatna, motyogott, szája habzott. Lassan, melóságteljesen forogni kezdett saját tengelye körül, közben kezét tördelte. Időnként térdet hajtott, vörhenyes szakállá földig ereszkedett.

Miháلكovich megbűvölten nézte. A vitrinben, az üveg mögött ütemesen rezgett a Karakuni Marabú vörösjégbe fagyott lábnyoma.

— Segítsen hát, gyakornok úr — fuldoklott Ábelesz. — Az öregre megint rájött az ötperc.

De ketten se bírtak vele. Pávás Samu egyre szédítőbb ívben keringett maga körül. Szeme felakadt, talpa alatt csikorgott a barlangi macskasárkány csőre.

Úgy álltak ott hárman a szoba közepén, mint Laokoon és fiai. Szétváltak, újra összefonódtak.

— Vén hülye — sziszegett Ábelesz. — Megártott neki az öröm.

Belecsimpaszkodtak, de Pávás Samu lerázta őket, mint a kutya a vizet. A kavicsropogás mögül fojtottan énekelni kezdett: „Fel, fel vitézek a csatára...”

Ábelesz csípte, marta, hogy leültethesse.

— Vízet, gyakornok úr, ha szabad kérem. Megint összetör mindent. Az agyára ment a jó hír. Már professzornak képzei magát.

Miháلكovich elröhögte magát.

— Micsoda? Samu bácsinak katedra kéne?

— Hát mit tetszik szólni hozzá? Vén szégyentelen!

Végre legyűrtek Pávás Samut. Székébe ültették, arcát vízzel locsolták.

— Még ha én panasználám az üzletecskémet — lihegett Ábelesz. — Hiszen tetszik tudni, koldusbotra jutottam, amikor elvették... de én nem szólok... nem ez most a legfontosabb dolog...

Pávás Samu magához tért. Fáradtan jártatta körbe a szemét.

— Mintha mondott volna valamit, gyakornok úr. Egy percre becsuktam a szemem, nem figyeltem oda.

— Pihenjen csak nyugodtan, igazgató úr — Ábelesz mintha rugókra teke-re-dne. — Felszedem a csőröket.

— Már megint nem vigyázott, kolléga. Mondom, tönkreteszi az egész gyűj-teményt. Vigyázzon, csipesszel fogja meg!

Pávás Samu az ablakhoz görgette karosszékét. Elővette a dohányoszacskót. Intett: Ábelesz plédet hozott futva, a térdére terítette.

Pávás Samu rágyújtott. Aztán csak bámult kifelé az ablakon. Hatalmas hom-loka szinte érintette az üveget.

Még ott ült, amikor két óra múlva csengettek. Ábelesz a Múzeum tűzoltó osztágának parancsnokát engedte be az ólomajtón. Az őrmester az Igazgatóság utasítását hozta: a délutáni egyetemista felvonuláshoz a Múzeum dolgozói is csatlakoznak. Néma tüntetés lesz, hatos sorokban, kart-karba öltve menetelnek majd.

— Tudtam! — csapott az asztalra Pávás Samu, amikor a tűzoltó kiment. — Tudtam, hogy propaganda az egész! Mint május elsején. Ugyanúgy megparan-csolják: hatos sorokban, kart-karba öltve. És ha nekem, Pávás Samunak *így* nincs kedvem hozzá?

— Tökéletesen egyetértek, igazgató úr — helyeselt Ábelesz — nekünk ne parancsolgassanak: vagy-vagy. Ha szabad hozzátennem, nekem különben se tet-szik ez az egész. Méltóztatik gondolni, hogy ezt csak elnézi majd a *Hatóság*?

Közelebbriszálta magát, úgy suttogott körülnézve.

— Éppen a Bem-szobor mellett van a laktanyájuk. Hátha provokáció az egész?

— Máris reszket, Ábelesz? — mennydörgött Pávás Samu. — A hazának most férfiakra van szüksége. És ha provokáció, ha nem: ott leszünk. Nem vonjuk ki magunkat semmiből.

— Parancsára, igazgató úr — tekeredett össze Ábelesz — félre tetszett érteni, azaz inkább rosszul bátorkodtam kifejezni magam. Ha lehetne, most ebédelni mennék, hogy idejében visszaérjek.

— Ábelesz! — emelte fel ujját figyelmeztetően Pávás Samu. — Előbb üritse ki a zsebeit, Ábelesz. Mindennap külön kell figyelmeztetnem?

Ábelesz összegörnyedt, sandán mosolygott. Zsebébe nyúlt, az asztalra tett egy tízforintost, egy vésőkalapácsot, Pávás Samu félkésztyűjét és három kikészített csőr-preparátumot. Aztán kifordított bélését mutatta: semmi egyéb. Befelé terpesztett lábakkal, szemérmesen álldogált. Körmét rágtá.

— Hányszor mondtam, hogy legalább a preparátumokat kímélje, Ábelesz — szólt komor feddéssel Pávás Samu. — Ne gyalázza tetteivel a tudományt. Most mehet.

Ábelesz három ugrással az ólomajtónál termett. Futtában szégyenlősen vi-gyorgott.

— Mégis meddig tűrjük még ezt a szajrézést, igazgató úr? — kérdezte az ifjú Miháلكovich, ahogy odakint becsapódott az ólomajtó.

Pávás Samu megrovóan emelte fel a kezét.

— Először is, többször említettem már, hogy ez nem egyszerűen lopás, amire gondolom gyakornok úr célzott fenti szavával, hanem kleptománia. Vagyis betegség. Tetszik érteni? Másodszor pedig, gyakornok úr éppúgy tudja, mint jómagam, hogy ennek a hitvány fickónak befolyásos pártfogói vannak intézményünkben. Tegnapelőtt is láttam, ahogy bement a személyzeti osztályra. És azt mondják...

— Üres duma — legyintett Miháلكovich — oda is csórni jár. Csak még nem vették észre.

— Ön még túlságosan fiatal, gyakornok úr. Mit gondol, miért éppen Ábelesz a szakszervezet képviselője körünkben? Benyalta magát ezekhez odalent. Megvan hozzá a gyakorlata, nem hiába volt borbély. Én csak jól megismertem a húsz év alatt, amíg borotvált.

— Emlegeti is az ipse az üzletét. Már most azt szaglássza, visszakaphatná-e, ha történik valami.

Pávás Samu koponyája vérbeborult.

— Hogy visszakapja-e? Ez a nyomorult csúszómászó? Hát mit gondol ez tulajdonképpen? Kinek képzei magát? Mesélhetnék én erről gyakornok úrnak olyanokat... — Pávás Samu hirtelen elhallgatott.

— Hiéna! — dörmögte maga elé. — Ronda sakál! Mindig előmászik, ha bűzlik valami. De majd lesz rá gondom.

— Egy húszasba, hogy ma már vissza se jön. Berezelt a tüntetéstől. Fél, hogy belelőnek a csontvázába. Mintha azt olyan könnyen el lehetne találni.

S az ifjú Miháلكovich térdét csapkodva nevetett.

De nem lett igaza. Ábelesz csakhamar visszatért.

Aztán fél háromkor belakatolták az ólomajtót. És együtt indultak lefelé.

Elöl Pávás Samu ment, súlyos léptekkel, hatalmasan. Botja koppant, szakkála hullámozott, koponyája az eget verte. Mellette Ábelesz osont, óvatosan hajladoxva. Mögöttük Miháلكovich befelé röhögött és nyálas tenyerével igazította a haját.

2.

Tíz nap múlva Ábelesz a fizetését jött felvenni. Idegenül bámulta a Múzeum ismerős kertjét, fehér falait: a fény vakította a szemét. Évek óta mindig hajnalban és este járt erre. Most borzongott a napsütésben, akár a denevér.

Aláírta az ívet, megkapta a pénzt. Aztán, maga se tudta miért, felsurrant a hatodik emeletre. Tán megszokásból.

Pávás Samu az íróasztalnál ült. A levegőbe bámult. Körötte szinte megszólalt a csend.

— Nem gondoltam, hogy itt találom még, igazgató úr. Azt hittem, már vissza méltóztatott kapni azt a katedrát. És...

— Maga csak törődjék a saját dolgával, Ábelesz. Úgy látom, megint túl jók az értesülései. Hanem a maga üzletével mi van? A fodrázsműhelyével? Hm?

— Ha szabad megjegyezmem, ezt bízva rám, igazgató úr. Köszönöm megisztelő érdeklődését, de talán hamarabb fog az menni, mint...

Ekkor döngették meg odakint az ólomajtót. Tompán visszhangzott bele a Központi Őslénytár, mint valami üres hordó. A vitrinben, az üveg mögött reszketni kezdett a Karakumi Marabú lábanyoma.

Miháلكovich zsebetett kézzel, lassan jött be a szobába. Narancsszín kordbárszony kabátja jól illett a keki vattakabáthoz. Szájában cigaretta, vállán géppisztoly fityegett.

— Tiszteletem, öregurak. Láttam letről a villanyt, tudtam, hogy csak maguk lehetnek. Harcolnak a forradalom győzelméért, veszem észre. Talán bizony dolgoznak is? Ha nem csal a memóriám: sztrájk van országszerte.

— Nem — motyogta Pávás Samu — nem dolgozunk. Csak úgy beszélgetünk.

— Jobban tenné, ha a fizetését venné fel, Samu bácsi. Amíg van miből.

— Igenis kérem — állt fel engedelmesen Pávás Samu. — Máris megyek.

— Megtört a vén szivar — nézett utána Miháلكovich. — Mit csináltak ezzel, Ábelesz úr?

— Azt én nem tudom kérem — Ábeleszből sistergett a gyűlölet —, én csak azt tudom, hogy engem tönkretett. És még van pofája előhozni az üzletet.

Miháلكovich leült. Hosszú, izmos lábai kinyújtva, ölében a géppisztoly. Hintáztatta, mint anya a gyermekét.

— Miért? — kérdezte lusta érdeklődéssel. — Hát mi van azzal az üzlettel? Ábelesz csorba fogait csattogtatta.

— Semmi sincs. Kidobtak. Voltam a Szabad Fodrázások Szakszervezetében. Azt mondták, adjak be panaszossági kérvényt. De csak egy hét múlva, addig nincs ilyesmire idejük. Hazudtak, mert a Kalikót behívták. Vele tárgyaltak. Pedig tőle is akkor vették el az üzletet, amikor tőlem. De persze neki nincs jó-akarója, nekem meg van. Ennyi az egész.

— Ne bomoljon, Ábelesz úr. A fúrásnak löttek. Ezentúl nincs káderezés. Magyarok vagyunk mindnyájan.

Ábelesz vicsorgott, szaladt a szobában. Faltól falig három lépés, egy-kettő-három, hátra arc, egy-kettő-három.

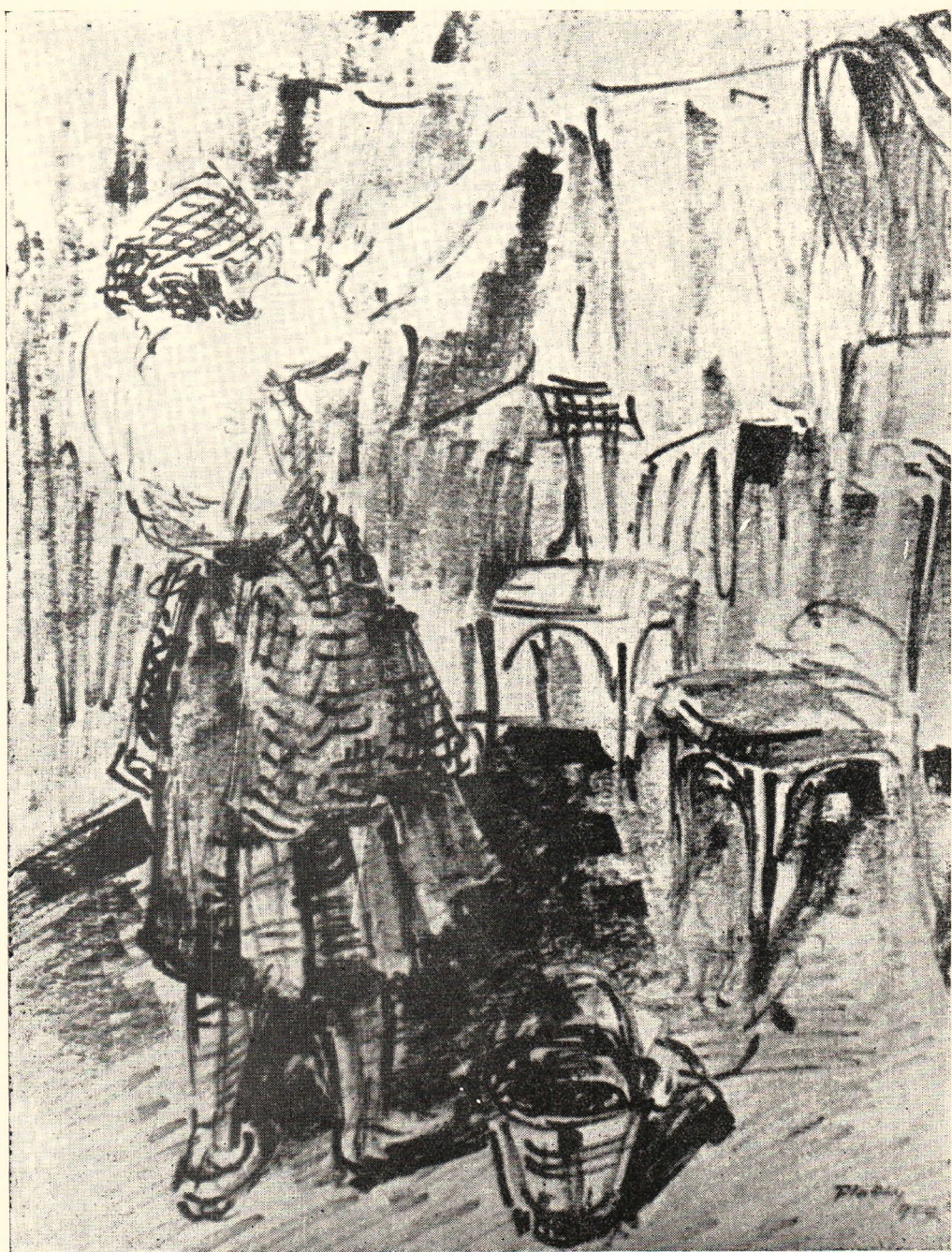
— Ahogy azt maguk elképzelik — tajtékzott a szája, szűkölt. — Ahogy azt maguk elképzelik. Én tudom, hogy ennek az első az volt, hogy engem bemószeroljon. Hogy tönkretegyen. Mert fél tőlem. Fél, hogy...

Másodpercre elhallgatott. Elszürkült arcán vastag verejték.

— Tudja maga egyáltalán, kicsoda ő? Az „Igazgató Úr”?

Platthy György: Gépirónő

Platthy György: Ruhaszárító

— Nem — felelte nyugodtan Miháلكovich. — Nem is nagyon érdekel.

— Pedig én megmondom, a kutyaistenit. Nyolc éven át hallgattam, türtem, de most megmondom. A cselédje voltam, a rabszolgája, a lábát is belém törülte. De ennek már vége.

— Lehet — szólt fogát piszkálva Miháلكovich. — Manapság sok mindennek vége szakad.

— Gyakornok úr tudja, hogy én milyen ember vagyok. Nem is az üzlet fáj nekem. Más bajunk is van most, fontosabb. De hogy egy ilyen merjen énrólam beszélni. És ez akarja vissza a katedráját? Hisz annakidején ő jelentette fel Clementin atyát!

— Mit beszél? — az ifjú Miháلكovich szeme kikerekedett. — Maga megörült Ábelesz úr.

— Ugye most csodálkozni tetszik? De megmondtam, hogy nem hallgatok tovább. Nem olyan időket élünk most.

— És maga honnan tudja ezt?

— Én borotváltam abban az időben. És akkoriban ő sem csinált titkot belőle. Tetszik tudni, azt írta abban a levélben, hogy Clementin atya államellenes összeesküvést szervez a lakásán. Azért járnak fel hozzá a diákok. Pedig ő maga küldte őket. A tulajdon tanítványait. Gyónni.

— Gyónni?

— Persze, mert az atya lakásán szokott gyóntatni. Már én csak úgy mondom, ahogy Pávástól hallottam. Hogy leültek a fiúk az atya elé. És ő átkarolta a derekukat. Így meghittebb, hallgatlak, beszélj csak fiacskám. És azok beszéltek, és az atya közben simogatta őket és bólogatott, de egészen vörös volt az arca. És aztán mindig megkínálta a fiúkat valamivel. Végül már nem is kellett küldeni a diákokat, mentek azok maguktól is. Süteményt kaptak az atyától, meg fűgét, narancsot is.

— És aztán Pávás feljelentette?

— Még hozzá névtelen levélben. Hogy titkos összejövedelek vannak az atya lakásán. Mert félt — én aztán tudom, hogy reszketett. Félt, hogy elveszik azt a vacak katedráját. Mert mindenki tudta, hogy nagy szolgálatokat tett a rendnek, már régen, a háború előtt. Ő védte annakidején Lammer apáturat: tudja, aki belekeveredett a frankhamisító-perbe. Félt, hogy valakinek majd eszébe jutnak ezek a régi dolgok. Érdemeket akart szerezni. Az atya pedig mindenre emlékezett. Szabadulni próbált tőle.

— De aztán mégiscsak kirúgták az egyetemről.

— Mert hülyén csinálta a nyavalyás. Túlkomplikálta. A diákok mindent elmondtak a kihallgatáson. Hogy amikor az ÁVO elvitte az atyát, Pávás behívta őket a szobájába. Nagy beszédet tartott: most új korszak következik, az atya meg amúgy is reakciós, az imperializmus szócsöve, a Vatikán fizetett ügynöke, ésatöbbi, ami akkor a brosúrában volt. És hogy ezért ne húzzák ki a slamasztikából. Pénzt is ígértek nekik. De a diákok mindent elmondtak. Emlékszem, aznap olyan ideges volt, alig tudtam megborotválni. Meg is vágtam a füle alatt. Akkor szedte össze ezt a kórságot, ezt az idegbajt, vagy mit, hogy minden három hétben megörül egyszer egy negyedórára. És végül örülhetett, hogy megúszta nyugdíjazással. Bedugták ide a Múzeumba, pedig nem sokat kukoricáztak akkoriban az emberrel. De hát neki abban az időben is voltak ismerősei a minisztériumban. Hiszen tetszik tudni, ma már megmondhatja az ember...

— Tudom — vágott közbe hidegen Miháلكovich. A fogát piszkálta. — Csak

azt tudom, hogy eddig miért nem szólt mindezekről. Hisz már több mint egy éve dolgozunk együtt. Mi...? Ábelesz úr?!

Ábelesz szinte kicsavarta a nyakát ültében. Felugrott, vonaglott.

— Miért nem szóltam? Hát hol él maga, gyakornok úr? — homályos volt a szeme. — Kinek mondtam volna? Hisz ő volt itt a főnök, a császár!

Rohanni kezdett. Faltól falig három lépés, hátra arc, három lépés.

— A kedvenc! Az igazgató úr! És egész nap nem csinált semmit, csak ült és fújta rám a füstöt a ronda pipájából. Én meg dolgoztam roskadásig... kora reggel jártam be... hajnalban... — Ábelesz vézna mellkasát zörgette ökleivel. Sipított, fröcskölt. — Reszkettem tőle... a kutyája voltam...

— Stop, öregfiú!... — nyújtotta ki kezét Mihálkovich. Undorodva törülgette magát. — Csillapodjék, nincs esernyőm.

De Ábelesz még közelebb tolta hullaarcát.

— Feljelentette Clementin atyát. Jó élete volt, amíg mi megrohadtunk. Basáskodott, adta az igazgató urat. Most meg a professzorság kellene? De nem úgy van az!

Körülnézet. Már szinte Mihálkovich fülébe sziszegett zöldes fogai mögül.

— Az ilyeneknek befellegzett. Tudja, mit kéne velük csinálni? Összeszedni őket, aztán be a kőbányába. Tudják meg ők is, mit jelent dolgozni. És ha nem tetszik, dögöljenek, ahogy mi tettünk idáig. Nem lesz kár értük — kifulladt, szünetet kellett tartania. — Mondja gyakornok úr, ugye maga most ilyen izé... felkelő... szabadságharcos... vagy hogy is fejezzem ki magam?

— Nem-zet-őr! — tagolta lassan Mihálkovich. — Nem-zet-őr. Érti, Ábelesz úr? Persze, hogy érti, éles esze van magának, igaz?

Ábelesz földig hajolt, heherészett. Keze sercegett, ahogy összedörzsölte. Mintha kovából csiholna szikrát.

Kint tompán dörrent az ólomajtó. Pávás Samu elefántcsont koponyája úszott be lassan, csendesén.

— Én a magam részéről akkor tán távoznék — tekeredett az ajtó felé Ábelesz. — Megnézzük, mi történt azóta a világban, hihíhi. Alázatos szolgája gyakornok úr, jól eldiskuráltunk, ha nem csalódom — vállát riszálta, vihogott. Aztán szívére tett kézzel, mélyen meghajolt Pávás Samu előtt.

— Volt szerencsém, *professzor* úr — röhögött, mint a hiéna és kiszaladt a szobából. Tompán dörrent az ólomajtó.

Pávás Samu karosszékebe zuhant. Koponyája lilára sötétedett az indulattól.

— Hallotta ezt? Ezt az impertinenciát? A világ kifordult a sarkából, a börtönfalak leomlottak, de Pávás Samu egyetemi tanárnak továbbra is szenvedni kell egy borbély szemtelenségét. Meddig tűrjek még? — hirtelen összeroskadt, az asztalra borult. — Meddig tűrjek még, Istenem?

— Na, na igazgató úr — lépett oda Mihálkovich. Gyengéden vállonpacskolta Pávás Samut — Ne hagyja el magát. Hisz csak nem szenvedett olyan nagyon? Pávás Samu felemelte fejét. Szakálla összegubancolódott.

— Mit tud maga erről, gyakornok úr? Mit tudja, mennyit éltem át, mielőtt maga a múlt nyáron idekerült. Mit nyeltem évek óta. De úgy kellett nekem! Ahogy a közmondás tartja: adj a tótnak szállást, kiver a házadból. A bolond jó szívemnek köszönhetek mindent.

— Hogy-hogy a jó szívének?

— Nem kellett volna felvetetnem. De a térdén jött, a hasán csúszott elém: könyörüljek rajta, emlékezzem szolgálataira a régi szép időkben. És én bolond, érzékenyültem — Pávás Samu két ököllel döngette koponyáját — megindultam rajta és beajánlottam a Múzeum igazgatójának. Pedig máshol már mindenütt kirúgták a priusza miatt.

— A priusza miatt? Hát Ábelesz ült?

Pávás Samu neheztelően ringatta szakállát.

— Mondtam, hogy nem tud maga semmit, gyakornok úr. Akkor szabadult Vácról. Öt évre ítélték, kettőt elengedtek belőle.

Mihálkovich meghintáztatta ölében a géppisztolyt.

— Erről valóban nem tudtam. Politikai grimbusz?

— Ugyan már! — legyintett megvetően Pávás Samu — Ez és a politika! Hisz gyáva, akár a sakál. Lopott! Érti gyakornok úr? Akkor is lopott! Amikor államosították, egy kórházba került. Ő borotválta a súlyosabb betegeket. Meg vakbél-műtét előtt, ahogy ez már szokás. Járt a szája, összehalandzsázott tücsköt-bogarat, közben meg kirámolta a pácienseket. Mindent elrakott, órát, pénzt, ruhafélét. Fényképeket is, azzal később zsarolni szokott levélben: elküldte az illetők feleségének, pénzt követelt, gyermektartási perrel fenyegetőzött. De ha más nem akadt, beírta a befőttel is, amit a látogatók hagytak az éjjeli szekrényen. Másnap aztán ő sápirozott a legjobban. Még keresni is segített. Sosem jöttek volna rá, ha valaki... ha valahogy fel nem hívják rá a figyelmet. Félévvel azután történt ez, hogy engem nyugdíjaztak. Akkor aztán már hiába tagadott. A kártékony féreg.

— De igazgató úr! — csodálkozott Mihálkovich — Hiszen igazgató úr mindig azt mondta, hogy ez nála betegség. Kleptománia.

— Mondtam! — csapott az asztalra dühösen Pávás Samu — Hát ennyire naiv maga, gyakornok úr?

Hatalmas testével az íróasztalra dőlt, Mihálkovich arcába hajolt. Suttogott.

— Mondtam, mert mondanom kellett. Hisz maga is tudja, hogy ő volt az Őslénytárban a szakszervezeti megbízott. Folyton lent ült a személyzetin. Úgy ment a párttitkár után, majd a sarkába harapott. És azt hiszi, egy percig is hálás volt a hitvány, hogy megmentettem az éhhaláltól? Visszajutott a fülembe: áskálódott ellenem, rágalmazott. Két naponként firkált beadványokat az Igazgatósághoz: mindig akadt valami kifogásolnivalója. És a végén mindig oda lyukadt ki: az Őslénytár igazgatója túl enyhe, nem ért az itteni munkához, nem tud bánni a kutatókkal, elriasztja az olvasókat. Tudja, lent a harmadik emeleten, a személyzeti előtt kis piros láda van a falon. A posta számára. Oda szokta bedobni a feljelentéseit, egyszer meglestem innen az ólomajtó előtti térről. Hát kérdelem én — Pávás Samu égnek emelte karjait. — Kérdelem én, gyakornok úr: micsoda élet volt ez, vele összezárva lenni éveken át. Egyetlen álló félelem: mikor piszkál ki innét, mikor kerülök az utcára. Mert ő akart igazgató lenni. A katedrámat elvették annakidején, helyes, nem szóltam egy szót se. Gondolkoztam, ne mondjak-e le önként — mi keresnivalója is lenne egy Pávás Samu-nak ezek között. Tudja, kit raktak mellém tanársegédnek? Egy sapkakészítőt! Méghozzá nem is volt önálló iparos, csak segéd az ostromig. Aztán persze szakértségre küldték, elvégzett valami gyorstalpáló főiskolát és be az egyetemre! Ezek akartak jogászokat nevelni! Bírókat, ügyvédeket! Mit keressek akkor én ott! De hogy ebben a nyomorult Múzeumban se hagyjanak békén?! Napról-napra harcolnom kellett a pusztá megélhetésemért is. És kivel? Egy piszkos borbélyal,

egy tolvajjal, akit én szedtem fel az utcáról. Hát nem volt ez szörnyű, gyakor-nok úr?

— Dehogynem — felelt hidegen Miháلكovich. — Azért csak kibírta vala-hogy, igazgató úr. De mondja csak, — kérdezte farkasmosollyal — ha esetleg... netalántán... úgy sikerülnének a dolgok, hogy visszakapja a katedráját... oda is magával vinné Ábeleszt?

— Soha! — csapott az asztalra Pávás Samu. Koponyája vérbeborult.

— Érti: soha! Az én jószágomnak is van határa. Megszenvedtem a lágy szí-
vemért. Idefigyeljen — hatalmas kezével vállon ragadta Miháلكovichot. De már
nem kiabált. Olajosan csurgott a hangja.

— Ha tegyük fel, gyakor-nok úrnak most valami hatalma lenne... ha azok-
hoz tartozna, akik véghezvitték ezt a dicsőséges forradalmat... szabadságharcot.
s akinek most szavuk lesz itt... szóval akkor azt mondanám a gyakor-nok úr-
nak: most, ha a Mindenható úgy akarja, olyan idők következnek e meggyötört
országra, amikor az ilyen férgerekre nincs szükség. Eleget rontották a levegőt, elég
vért szívtak belőlünk tizenkét év alatt. Azt mondanám: vigyék vissza oda, ahon-
nan az elvtársai kiengedték. Vácra, vagy Szegedre, onnan most ugyanis kiszaba-
dultak mind az ártatlanul elítéltek. Ennek meg még maradt néhány letöltetlen
éve. Pedig őt nem ártatlanul ítélték el. Tudja meg ő is, mit jelent a szenvedés.
Hát ezt mondanám én ebben az esetben, kolléga úr. Ugye megérti, mi beszél
belőlem?

— Persze, hogy megértem — mondta Miháلكovich. Elhúzódott Pávás Samu-
tól, felállt. Hátradobta vállán a géppisztolyt. — Nagyon is megértem, mi beszél
az igazgató úrból. Na, viszlát.

3.

Négy hét múlt el. Szünet nélkül szitált a hideg, szürke eső. A nappalok éj-
szakába nyúltak, az éjszakákból sohasem ébredt nappal.

Ábelesz varangyzöld lódenjén patakokban csurgott a víz. Kalucsnit húzott
— mégis, mintha gólyalábakon meregetné a pocsolyákat. Előrehorgadt csontváza
a szürke félhomályba olvadt, ahogy az utat szimatolta maga előtt: hová lépjen.

A Múzeum előtt két tank acélhátát verte az eső. Óriási pikkelyes hullóként
nyújtóztak a sárban. Ábelesz mintha embereket látott volna mozogni rajtuk.
Elmosolyodott mézesen, meghajolt mentében, kalapjával bókolt.

De nem vette észre senki.

Most is a hátsó lépcsőn ment fel, maga se tudta, miért. Megszokta tán.

De most nem kellett kilakatolnia az ólomajtót. Megelőzték, évek óta először.
Odabent már égett a villany.

Az Őslénytárban hetek óta nem takarítottak. Por és piszok szállt a mohos
félhomályban. Csak az üvegvitrin csillogott fagyott nyugalommal. Némán sú-
lyosodott odabent a Karakumi Marabu lábanyoma.

Pávás Samu fekete lüszterkabátban ült az íróasztal előtt. Kezében asztalo-
sok collstokja, előtte csőr-preparátumok. Dolgozott.

— Jó reggelt, igazgató úr — tekeredett az asztal elé Ábelesz. — Csúnya az
idő odakint.

— Van szerencsém, kolléga — szólt méltósággal Pávás Samu. — Esik bi-
zony, akárha dézsából öntenék.

Mintha tegnap váltak volna el egymástól.

Ábelesz köpenyt húzott, lekuporodott. Farigcsálni kezdte a kereket. Hosszú, piszkos pólyába csavarta a szobát a csend.

Dolgoztak.

Aztán Ábelesz szerényen:

— Ha szabad kérdeznem... utazgatott mostanában, igazgató úr?

— Utazgattam — bólintott Pávás Samu. — Sokfelé utazgattam. Ügyszólván egész nap egyebet se tettem. Könnyű volt az utam, most nincsenek akadályok.

— És... mondtak valami szépet az igazgató úrnak?

— Semmit kolléga. Semmit, csak üres szavakat. Sajnálni, azt tudnak bennünket. „A hős magyar nép úgy harcolt, mint 1849-ben”... eh, minek ismétellem. Közben a markukba röhögnek.

Ábelesz magasra egyenesedett ültében. Mintha gázlomadár vigyázná tojásait.

— De hát a csapatok? A társbérlem fia, a sofőr, tegnap jött a határról. Egy szállítmánnyal kevesebb. Megesküdött az anyja életére, hogy látta a tankokat az ENSZ-zászlóval. Négerek is ültek benne. Meg indiánok.

— Meg tán zulukafferek is, nem? Milyen volt az az ENSZ-zászló, nem vörös véletlenül? Hazugság az egész, kolléga, agyrém. Tankok csak erre vannak.

Törékeny volt a csend.

Aztán Ábelesz, csendesesen a kerék mellől:

— A gyakornok úr... a Miháلكovich... vajon mi lehet vele?

Pávás Samu a levegőbe kapott. Mintha legyet hajtana el;

— Nem tudom... nem láttam mostanában. Rég nem láttam.

— Akkor volt itt utoljára.

Pávás Samu félrefordította a fejét. Kibámult az ablakon. És mintha magának mondaná:

— Talán disszidált. Ha volt elég esze.

Ábelesz felcsavarodott a kerék mellől. Az asztalhoz lépett.

— Nem disszidált. Láttam tegnap. A házuk felé sétáltam. A fal mellett ment, egy kenyeret vitt a hóna alatt. Nem disszidált.

— Elég rosszul tette. Megbánhatja még.

— Én is ezen a véleményen vagyok. Hamarosan elkezdődik a tánc.

— És akkor nem sokat kukoricáznak majd. És emlékezni fognak sok min-denre.

— Úgy van, sok mindenre. És sok mindenkire.

— Különösen azokra, akik fegyveresen mászkáltak *azokban a napokban*.

— De úgy kell nekik. Ha nem örül meg ez a sok taknyos, másképp végződhetett volna minden. Szépen, békésen. De ezeknek géppisztoly kellett, lövöldözés. Meg benzinespalack.

— Hallottam, hogy a gyakornok úr nemcsak bennünket látogatott meg. A házmesterük mondta. Máshol is járt. Fegyveresen. Sokan látták. A házmester mondta.

— Úgy látszik, egészen elvesztette a fejét.

— Hát nem szeretnék most a bőrében lenni.

— Én sem. Dehát maga kereste a sorsát. Ahogy a német mondja: „Jeder ist seines Glückes Schmied.” Mindenki a maga szerencséjének kovácsa.

— Ilyenkor aztán megkérdik tőle: mit csinált az elmúlt időben. Napról-napra, óráról-órára.

— És azt is, kinél volt, kivel beszélt. Kinek mit mondott.

— És azt is, ki mit mondott neki.

Már Pávás Samu is felkelt székéből. Ott álltak, szemben egymással, a szoba közepén. Mintha birokra mennének. Pedig nem is látták egymást. Csak a hangokat hallották. Égett a szemük. És egyre gyorsabban beszéltek a semmibe.

— Kellet neki mindjárt fegyvert szerezni.

— Ahelyett, hogy békésen ült volna odahaza. De mindig ilyen volt.

— Mi aztán jól ismerjük. Izgága, vérszomjas kölyök. Kegyetlen.

— Ki tudja, mi mindent csinált egy hét alatt.

— Mintha a házmester említette volna: látták, hogy az utcán kísért valakit. Géppisztollyal a kezében.

— Odabent meg majd tagadni fog. Letagad mindent. Vagy másokra fogja.

— Hogy azok biztatták fel. Mert hazudni, azt tud.

— Így kerülnek bajba az ártatlan emberek.

— Akik nem csináltak semmit. De mindig azokon verik el a port.

— Ha csak nem tetszik meg előre az óvintézkedéseket.

Ezt Ábelesz mondta. De már halkabban. Aztán egymásra néztek és elhúzódtak egymástól. Csend lett megint.

Később Pávás Samu:

— Ezt kellene csinálni. Mindenkinék emberi kötelessége. És az ország érdeke is ezt követeli most. Ezt kell csinálni.

Ábelesz szaporán bólogatott.

— Én is így akartam mondani. De az igazgató úr persze jobban fogalmazza meg az ilyesmit.

Pávás Samu kihúzta magát. A sápadt villanyfény koponyájára kúszott. Tompán kondult a szava.

— Ez nem megfogalmazás dolga. Az elhatározáson múlik. A veszett kutyanak sincs irgalom.

Pávás Samu írta meg a levelet, Ábelesz gépelte le. Sokáig tartott, egy-egy bekezdésen hosszú percekig vitakoztak. De aztán minden pontban tökéletesen egyetértettek. Egymás gondolatát is kitalálták. Úgy dolgoztak, gyors, gépies pontossággal, mintha jól összetanult betörőbanda rámolna ki egy kirakatot.

Aztán Ábelesz sárga csontváza kiegyenesedett. Hangjában felháborodás, düh és megvetés. És mintha százak előtt olvasna fel ítéletet.

„Mint hazájukat és népüket szerető becsületes magyarok, a jelenlegi súlyos helyzetben segíteni kívánjuk a kibontakozást. A rend helyreállítása érdekében felhívjuk a Hatóság figyelmét Mihálkovich Attilára (született 1933, anyja neve Jutass Sarolta), a Központi Öslénytár gyakornokára. Nevezett az október 23 — november 4 közti tragikus időszakban nem úgy viselkedett, ahogy azt népi demokráciánk elvárja állampolgáraitól. Eddig fel nem derített módon fegyvert szerzett, s azzal fenyegetőzve állított be munkahelyére. Mint felkelő, részt vett a harcokban, utána a Nemzetőrség testületébe lépett. Szavahihető tanuk bizonyítják, hogy házkutatást is foganatosított. Látták, ahogy géppisztolyát lövésre készen tartva, otthonukból elhurcoltakat kísért az utcán, nem tudni hová. Nevezett fiatal kora nem mentőkörülmény: osztályidegen származása ellenére népi demokráciánk egyetemén tanult, s dolgozó népünk előlegezett bizalmát említett cselekedeteivel hálálta meg. Követeljük, hogy vizsgálják ki ez időszakban folytatott tevékenységét és nyerve el tetteinek méltó jutalmát. Valószínű, hogy fentiekben kívül még súlyosabb bűnök is terhelik lelkiismeretét. Szabadság!

Hazájukat és népüket szerető magyarok.”

Pávás Samu hátrahajtott fejjel figyelt. Most bólintott, súlyosan.

— Imhol az írás. És sose feledje, kolléga: nem mi mondjuk ezt. Nem maga és nem én. Az ország érdeke, jelenlegi helyzete követeli. Ahogy egyszer mondta volt valaki: „Annyit tiporjatok el a gyalázatból, amennyit lehet.”

Ábelesz bőre alatt futkosott az öröm.

— Szóról-szóra ez az én véleményem is, igazgató úr? Csak én persze nem tudom így megfogalmazni. És most hová küldjük ezt?

Pávás Samu bizonytalan mozdulatot tett.

— Hát... nem is tudom... talán az ÁVO-hoz. Az foglalkozik ilyesmivel, nem?

— Igen. Csakhogy... most még nincs ÁVO... csak karhatalom. Azoknak meg nem tudom a címét. Hanem... Ha bedobnám a személyzeti előtti a kis piros ládába? Ahová a postát szokták. Azok biztosan megkapják. És majd ők intézkednek.

Mintha kihúzták volna alóla a széket, Pávás Samu egy percre megingott. De mindjárt összeszedte magát.

— Helyes, az nagyon jó lesz. Csak vigyázzon, észre ne vegyék.

— Ne tessék engem féltetni — vihogott Ábelesz. — Tudok én vigyázni.

Aztán elindultak. Elöl, a falhoz tapadva Ábelesz surrant, mögötte Pávás Samu tapogatta botjával az utat. De ő megállt odafent, a kitárt ólomajtó előtt. A lépcsőkarfába kapaszkodva bámult lefelé. Láta, ahogy Ábelesz sebesen száll a kőcsoványon, a sötét falak közt. Lába alig éri a földet, köpenye utána úszik, hosszan szétterülve. Mintha denevér cikázna. Aztán eltűnik a harmadik emeleten.

Pávás Samu elszédült. Szeme fájt a félhomályban, ragadósan könnyezni kezdett. Az ólomajtóról a kasmiri lábasgyík mintha az arcába harapna. Mellette az aranymondás: „A démon vízben, vagy a levegőben él.” Valaki ceruzával oda-firkálta: „Néha a földön is.”

Pávás Samu elszakította magát a karfától, lassan indult befelé. Mire a szobába ért, Ábelesz is ott volt már vele. Nem szólt semmit, csak kezeit dörzsölte szaporán. Száraz bőre sercegett. Mögötte tompán dörrent az ólomajtó.

— Kolléga — szólt szelíd nyugalommal Pávás Samu. — Rakja ki a zsebeit, kolléga.

Ábelesz engedelmesen lépett közelebb. Szája a füle mögé csúszott, úgy vihogott boldogan. Az asztalra tett két papírszalvétát, egy zsebkendőt, Pávás Samu tollat és huszonhat forintot. Aztán kifordította minden zsebet, a rojtos bélést mutatta.

— Nincsenek preparátumok! — vihogott. — Nincsenek preparátumok!

— Jól van, Ábelesz — veregette meg a vállát Pávás Samu.

Kézébe vette a collstokot, a csőrök fölé hajolt. Ábelesz visszakuporodott a kerékhez.

Rájuk nehezedett a csend.

Aztán Pávás Samu kirúgta maga alól a széket. Óriás teste derékszögbe hajolt, szeme keresztbe állt. Vicsorogva számolta begörbített ujjait, selypített:

— Ez elment vadászni... ez meglőtte... ez hazavitte...

— Igazgató úr! — ugrott fel Ábelesz. — Nyugalom, igazgató úr!

— Ez megsütötte... s ez az icike-picike mihiind meg-eteeee...

Ábelesz a karjába csimpaszkodott, de Pávás Samu lefricskázta. A szoba közepére sétált, meghajtotta térdét, lassan, méltóságteljesen forogni kezdett.

— *Fel, fel vitézek a csatára.*

A szent szabadság oltalmára...

Ábelesz vizet fröcskölt az arcába, próbálta lefogni. Hasztalan. Pávás Samu körül hegyekben kavargott a felvert por. Kezét álla előtt tartotta, kézfeje lefittyent. Mintha óriás medvét táncoltatna egy láthatatlan idomár. A létrák reszkettek, a polcokon halomra dőltek a könyvek. Minha megnyílt volna a föld. A vitrinben, az üveg mögött kettérepedt a Karakumi Marabu vörösjégbe fagyott lábanyoma.

— *Mennydörög az ágyú, csattog a kard,*

Ez lelkesíti csatába a magyart...

Aztán elvágódott, tompán, súlyosan. A Központi Óslénytár megremegett bele. Arcát a padlóra fektette, hosszú, csapzott szakállára por szitált.

— Igazgató úr! — sírt Ábelesz, mellé térdelve.

— A démon a földön él — motyogta halkan Pávás Samu. Aztán kinyújtózott, szemére szürke árnyék suhant.

Ábelesz felállt. Hallgatta a csendet, körülnézett leskelődve. Kettőt lépett előre, szikkadt teste az asztal fölé horgadt.

Már csak a háta látszott. Sebesen kezdett írni, tolla szaladt a papíron. Nagyon sietett.

Odakint elállt az eső, lassan oszlott a szürke félhomály.

Fürtös György: TŰNŐDŐ

FIATALOK

Rózsa András

Falusi vendég

*A hangok csengő kútja elapadt,
fény támasztotta meg a falakat.
A trágya-csend tunyán tehénkedett
az udvar és az istálló felett.*

*Ólakban hűvös árnyék szöszmötölt,
az állat szunnyadt, szomjtól volt gyötört.
Puha idő szemétdombja felett
tyúkók kapirgálták a percekét.*

*Doromboló melegben vén küszöb
hevert a terasz s a konyha között.
Langyos bizsergést szőtt a lustaság,
finom portól görnyedt a tisztaság.*

*A konyhában légyraj szállt föl-le és
pergett szárnyukról apró zümmögés.
Egy csorba vizespohár zizegett,
hányta volna ki az állott vizet.*

*A rádió unott arca mögött
fáradt magány s üresség lötyögött,
A terítőkön ernyedt a fehér,
s a kamrában nem rágcsált az egér.*

*Falun voltam. E tompa ájulás
úgy hullt belém, mint pompa; árulás!
Árulás volt. Én, vendég, henyéltem,
míg künn a többi kaszált a réten.*

Búzás Huba

Szénagyűjtők

Halomba húzza két kezük a rendet,
napos mosolyt, derűt villáznak szóltanul
olykor elnézve csöndhullajtó fákra, túl,
mikor az este délutánt ölelget.

Rakják reményüket most újra: télre,
építik sorra mind a szénakazlakat
s mikor a villán villan meg az alkonyat,
befognak két lovat a kis szekérbe.

Aztán csupán a hold villáz serényen
s a szél gereblyél harangszót a réten
a szunnyadó rendek között baktatva át

a szénaillatot köténybe szedve.
Cirpelni kezd a réti táj s felette
az este gyűjti már boglyába csillagát.

Lukács Miklós

Nyári zápor

Tajtétkzó paripák villámló
ostora suhintott az égre,
csattanás, vad! — s már zuhogott,
füstölt a táj, fodrozva rétje,
elmerültek a tikkadt füvek
s hol a vert lombsátor alatt
bújtunk, riogva ocsult szíved
csókomban, míg ringattalak.

A szél előrvénylett a fák közt,
csönd lett, puhán kibuggyant a Fény,
hallgattuk, cseppek koppantak
a levért levelek ezüstjén.
Szivárvány harsant a mennyre
s aranyos ujjával a nap
simogatta bronz homlokodra
csapzó, bűnbeázott hajad.

Sík Mihály

Akvarell

A jércekortyogású csend
üveghullámba riszálja magát.
A gond verése szinte peng.
De hús nyugalmat pipáznak a fák,
s míg fészket rak a fodros pipaszó,
karcsú szél búvik már a domb alól
és kócolja a nap szőke haját.

Vucskics Lajos

Tányérosok

Az egyik téli napon a tányérautomata gépnél a sülyesztett kondenzvíz-levezető eldugult. A hűtőből erős nyomással, hatalmas lökésekkel tört fel a gőz. Sisteregve kanyarodott a mennyezetig erő állványok között s poshadt szagot terjesztett mindenfelé. A lecsapódott víz szétfolyt a gép mellett, feloldta a betonon lapuló bűdösséget. A szomszéd géptől — amikor ez a gép két éven keresztül állt — ide jártak az asszonyok dolgaikat végezni. Pfuj! Most itt dolgozni!...

Negyed kettő lehet az idő, amikor Vas Laci, a délutáni műszaknak egyik brigádvezetője bejön a gyárba.

A délelőttiök már mossák az asztalokat; takarítanak.

Lacit, mihelyt a műhelybe lép, azonnal megcsapja a gőz rossz szaga, sus-torgó hangja.

— Aszentségit! — dörmögi fogai között.

Nem szól senkinek, fog egy vödröt és nekilát hordani a gőzölgő vizet. Ha most kihordja a forró vizet a hűtőből, talán még két óra is eltelik, amíg ismét felforr. A gőzt lezárta, de a víz még forr, bugyborékol, szóródik. Néha kezére-lábjára és amikor lehajol a vödröt belémeríteni, az arcába is.

Két órára végez.

Visszateszi a medence tetejét, felköti fehér kötényét és odaáll a géphez.

Már mindenki megjött, csak Kálózdi Gábor nem, a tányérostársa. Nélküle nem akarja elkezdni a munkát, mert egyszerre kettőnek kell dolgozni a gépen. Pedig amikor őt egyszer telefonhoz hívták, Gabi nem várt rá, a szárítógép az ő oldalán üresen ment. Akkor mondott valamit Gábornak, de az csak morgott magában.

Ez az eset három hónappal ezelőtt történt. Hamarosan azután, hogy az ismét beindított automata gépnél egymás mellé kerültek.

Gabi 1957 őszén került a gyárba. Egy évet hallgatott az orvosi egyetemen. A második évfolyamról kizárták.

Ha jöttek felválni a cserepet, készségesen bókolt a munkavezetőnek:

— Tegnap is olyan jól felvágta, Gönczi elvtárs. Álom dolgozni, ha maga állítja be a sablont.

— Jó volt, Gábor? — kérdezte vissza a munkavezető, aki örült, ha beosztottjai barátkoztak vele.

— Nagyon jó volt, Gönczi elvtárs. Hiába! Aki ért hozzá, az ért hozzá!

Laci régi munkás volt a gyárban. Amikor hallotta Gabit hízelegni az ostoba munkavezetőnek, hányinger fojtogatta.

Gabit tulajdonképpen apja miatt zárták ki az egyetemről. Az ellenforradalom után nyolc évre ítélték.

— Hol látkok? — kérdezte Laci, amikor Gabit abba a műhelybe tették, ahol ő is dolgozott.

— A belvárosban van házunk, a Kossuth Lajos utcában.

— Mi a faterod?

— Mérnök a papám — javította ki Gabi.

Laci csodálkozva kérdezte:

— Akkor te hogy kerültél ide?

— Kinyírták a papámat...

— Kik?

— Hát Kádárék.

— Mért?

— Nem érted te ezt. Papám megmondta az igazat...

— Úgy?!

Gabi megérezte az ellenszenvet és ahol tehetett, leégette Lacit.

— Te kis hülye! — mondta egyszer Lacinak valamiért.

Lacit előntötte az izgalom: „Ha még valamit szólni, megölöm”.

Gabi fölényesen ránézett és szétterpesztette lábait:

— Ideges vagy?

Lacinak apró csontokká állt össze az izma és nem volt ereje felemelni a karját.

Egy másik alkalommal a lányok valami filmről beszéltek. Úgy emlékszik, Sári kérdezte tőle:

— Te Laci, mi is a neve annak az írónak, aki a harmadik Richárdot írta?

Laci készségesen válaszolt:

— Sakespeare.

— „Sakespeare”, te tulok! Sékszépír! Jó, hogy mindjárt nem Shakespeare...

Mit dumálsz olyan dolgokról, amihez nem értesz?

Laci megsemmisítően hallgatott.

Újabban kitalálta Gabi, hogy ha mindennap késik egy keveset, vagy legalábbis az utolsó percben jön, azzal is bosszantani tudja társát. És mert Gabi gyorsabban tudott egy kicsivel dolgozni, Laci nem mert szólni a késésért, inkább hosszú tízperceket álldogált a gépnél, várva a pont két órákor vagy még később megérkező Gabit.

Idővel aztán úgy elmérgesedett közöttük a viszony, hogy már nem is szóltak egymáshoz.

Amikor Gabi megérkezik, Laci nem kérdezi meg: „Hol voltál? Mért kés-tél?”. Nem oktatja: „Aki dolgozni jár, s főleg, aki brigádban dolgozik, annak illik a többiek miatt is pontosan érkezni”.

Csak a szemek villannak össze, az egyikben megvetés, harag; a másikban fölényes, vállveregető ravaszság szikrázik.

Először fej-fej mellett haladnak. Ha Gabi egyetlen tányérral előrébb jut, Laci utánveti magát; kihagy egy mozdulatot, vagy kettőt egybeolvaszt.

Kergetik, aztán tapogatják egymást.

Gabi fölpillant. Fölényes mosolya a szája szegletén mintha ezt mondaná: „Na, várj csak! Ha el is késtem, azért...”

Laci látja ezt a pillantást. Ismeri Gabit. Tudja, az most ugrásra készül. S mint mindig, amikor észreveszi Gabi óvatos, ravasz mozdulatait, most is fölháborodik. „A keserves...” — káromkodja el magát. A ritmus megszakad, a szivacs egy-két milliméterrel lejjebb nyomja a barnás, finom masszát a fehér gipszformára, a sablon a másodperc egyötvened részével tovább marad a forgó tányéron és „elviszi” a talpát.

A tányér elveszti fényességét, matt lesz és rojtos. A sablon egyre több masszadarabkát szakít le belőle ... egyre többet és már hiába minden erőlködés: szivacs, víz ... le kell szedni a masszát a formáról.

Nem hiába érettségizett gyerek ez a Gabi. Jól tudja, mi történik Laciban e pillanatban: kiesett a ritmusból, eltévesztett egy ütemet. Látja, hogy megérett a helyzet; ha most lecsap, megugrik, előnyt szerez, Laci nem éri utol, s akkor nem lesz többé szemrehányás a késés miatt.

Gyors mozdulattal bedobja a kész tányért a „himbába”. Csattan a bádoglemezen a háromkilós forma. Aztán sebesen kirántja a másikat.

Laci nagynehezen levakarja a rápréselt masszát a gipszről. Nehezebb leszedni, mint ráformázni. S amíg ismét lehúzza a masszát és a sablont ráteszi, Gabi nagy csattanással dobja a másik kész tányéros formát a gépbe.

Hajrá!

„Répa!”

Talán két óra telik el így.

Nem beszélnek.

Megmerevedik körülöttük a levegő, mint a jég. Vágni lehetne a feszültséget. Pillanat pillanatra; perc percre halmozódik.

A gőz ismét vad sustorgással tör fölfelé; bűdös levegőt csap orruk alá a ventilátor. Az ablakok egyre homályosabbak lesznek a nyugovóra készülő nap-tól. A gép fölé szerelt neoncső fehér fényében csillog a terem. Az asztal mellett két ember vívja harcát. Egyre jobban csak köröztük; Laci és Gabi körül lüktet az élet, mint egy óriási ütőér. Összesűrítve az élet veszélyes, mint a gáz; gyufa gyújtásra robban.

Olyan veszett gyorsasággal dolgozik a kezük, hogy szinte nem is lehet nyomon követni mozdulataikat. Bolondok ezek, hogy így ölik egymást? Nem. Hajtja őket az indulat. Két ember áll egymással szemben. Két ember, két világ. Csak a véletlen játéka, hogy most éppen munkapad mellett állnak és nem másutt.

Gabi széles mozdulatokkal dolgozik. Lendületében a tanult ember túlerőltetett gögje, aki azt hiszi, egy-két gyors bravúrral már untatni fogja a tanárt s az leülteti, beírva az osztályozó naplóba a jelest.

Laci mozdulatai nem ölelnek fel semmiféle stílust; nem lehet belőlük másra következtetni, mint egy alapos emberre, aki a végsőkig kitart önmaga mellett.

Az idő röpül.

A gépek bűgásába valami mély, templomi áhítat vegyül. A gépeknek sajátos hangjuk van; van közöttük mélyhangú és magashangú; szóló énekes és van kórus. Néha duettben lépnek föl, válaszolgatnak egymásnak élesen, nevetve, jókedvűen; míg a ventilátorok egyhangú zúgása, mint valami távoli vízesés kíséri szakadatlan egyformaságával a fickándozó kis motorok játékát. Néha valahol csattanás hallatszik. Néha kiesik egy hang, az énekes megtörli az orrát. A vákuum, mely keletkezik, rossz a fülnek.

A gépek bűgása adja a ritmust, teszi lehetővé a teljes belémerülést a munkába. A bűgó gépek segítségével kizárja a munkás a külvilágot tudatából, és csak a munkának él. Néha irigyelhető a mély harmónia, megelégedettség, ami a munkával jár.

A két tányéros egymásra néz, de nézésük nem mond semmit. Arra már nincs idő, hogy kifejezzenek valamit. Gabi száraz, szép homloka unott nyugalmat mutat még ebben az örült hajszában is. Hogy is ne mutatna! Elöl megy.

Legalább öt tányérral hagyta el Laci. S ha még egy kicsit siet, még egy fél óráig tudja tartani, vagy fokozni az iramot, akkor Laci miatt le kell kapcsolni a gépet, s ez a legbiztosabb jele lesz annak, hogy Laci nem tud vele párhuzamosan haladni. Ezt észreveszik a nők is, és azonnal szólnak.

— Sós-kázunk Laci, sós-kázunk?

Gabi még gyorsabban, szinte már észrevétlenül akar dolgozni. Arcán látszik a bosszú: most megmutatja, itt a gépnél is végleg megszégyeníti Lacit. Mért akar neki dirigálni? Pedig csak melós az is. Sőt, „valódi” melós. „Melós” — gondolkodik el ezen a szón. Igen. Így szokta mondani a nőknek a belvárosban: „Melós vagyok”. Azok csodálkoznak. Aztán még ezt is hozzáteszi: „Építem a szocializmust...” és összeenevetnek.

Laci ebben a pillanatban fölnéz. Zöld szeme szikrázik, mint a smaragd. Gabi megborzong ettől a nézéstől.

De nem baj! Laci ezt a napot megemlegeti.

Kívülről még nem látszik rajta a nagy erőlködés. Hiszen elől megy. Dolgozhat nyugodtan. Ha elrontana egy tányért, nem kellene félnie, hogy Laci mindjárt utoléri.

Laci homlokán gyöngyözik a verejték. Izzad. A meleghullám néha agyának szalad, ilyenkor megszédül. Az erőlködés, hogy csak nehezen tud Gabival haladni, ráül arcára. Szemei kidagadnak és arca valami földöntúli feszültségbe merevedik. „Mindegy — gondolja —, lesz, ami lesz”. Ilyen kemény összetűzésük még úgyszemint volt. De nem szabad hagynia magát.

Körülöttük senki sem akar beszélni. Mindenki tudja, miről van szó. A segéd munkások arca is feszült, félőn figyelik, amint Gabi előre halad. Ha tényleg lehagyja Lacit, ki fog majd szólni Gabi késései miatt? Bárcsak Laci győzne! De mi van vele?! Hát soha nem tudja ezt a pökhendi alakot, ezt a beugró embert megleckéztetni?

Laci ismét elront egy tányért.

Le kell dobni.

— Az istenit Annuska, hát nem tud jó lapot adni!

Gabi ismét előrébb jut egy tányérral. Laci szavából kiérzi, hogy már nem bírja sokáig. Csak percek kérdése a győzelem. Arca felderül, amint nézi Laci izzadt kínlását.

De Laci nem enged. És múlik az idő: perc-perc után, negyedóra-negyedóra, óra-óra után. A munkaidő száll, tűnik, mint a napfény. S mire még egyszer felnéznek, már sötétek a műhely ablakai. Leszáll a téli este. A sötétség ráhasal a műhelyre, szerelmes kinban ölelgeti az esőverte falakat. Aztán elterül megbékélve, és az életet álomba ringatja a földön. A szemekre álm jön, az izmok elpuhulnak, a gőgök eltaposva sárban fetrengenek. A gyorsaság ellustulva szalad a fekete mélység titkai felé.

Gabi már nem tudja fokozni sebességét. Csak győzze tartani a megszerzett előnyt! Hallja, amint megbomlik a zenekar és egyre többször hall hamis futamokat, eltévedt hangokat, kószáló melódiákat a teremben. Mintha új gépeket állítottak volna be, vagy egy-két régit vettek volna ki a zenekarból. Néha velőtrázó sikoltások hangzanak, bömbölések, és a vízesés zúgását egy-egy női sikoly zavarja meg.

Gabi ideges lesz. Néha átpillant Lacihoz. Az ugyanazzal az izzadt homlokkal és feszült arccal, és ugyanazzal a szívós sebességgel dolgozik, mint az imént. Sőt! Úgy látja, mintha Laci egy fél tányérnyi előnyt már behozott volna. De

nem! Ez csak káprázat, nyugtatja magát. Még mindig ő vezet, még mindig hat tényér előnye van.

Laci jól látja, hogy Gabi elérte a maximumot. Ennél gyorsabban már nem tud dolgozni. Gabinál már csak visszaesés lehet. Utolsó ereje megfeszítésével koncentrálni a munkára.

Már irtózatosan sokat dolgoztak. Egy óra múlva meglesz a napi termelés. Mindegy. Most ők leszámolnak egymással...

Kellemesen búgnak a gépek. Nincsenek mellézközejek, nincsenek kisiklások. Laci érzi, hogy most már úgy folyik kezében a munka, mint a víz. Mozdulatai összeolvadnak, egymást ölelik.

Gabi homlokára kiül az első verejtékcsepp. Tompa révület ragadja magával, és hallja, amint a hajtószíj kis elvált darabkája halk sikollyal csapódik a dinamóhoz egy-egy fordulat után. Minden erejét megfeszíti, hogy koncentrálni tudjon. De hiába! Érzi, hogy keze néha vak mozdulatot tesz és egy másodperc tizedrészével lassabban készül el a tényér. Látja: Laci úgy dolgozik, mint a kezdet kezdetén. Sőt, mintha gyorsabban dolgozna. „Ahá! Szóval én lassítottam! Na várj csak, majd mindjárt utolérlek!”

De vége már a gyors tempónak. Elrontja a tényért.

Búgnak a gépek, zúgnak a ventillátorok. A por szürkén lebeg a neonfényben; a gőz vadul susorog a mennyezet felé. „Milyen bűdösség van — gondolja Gabi. — Hogy-hogy eddig nem vettem észre?”

Kapkod. De mozdulata ernyed, energiátlan. Látja, amint Laci egyre gyorsabban, egyre indulatosabban igyekszik utána. Ránéz Lacira. Szeme szikrázva csillog. „Honnét van ennek ekkora ereje?”

Még egy fél óra múlik el.

Fej-fej mellett haladnak már, mint kezdéskor.

Laci fokozza sebességét és le hagyja Gabit. Összetörve, fáradtan, izzadva nézi, Laci mint halad előtte, mint távolodik tőle.

Szeretne neki szólni, hogy hagyja abba a „répázást”, mert nem bírja tovább. De nem mer. Aztán arra gondol, ha Laci ránéz, talán abbahagyja.

De Lacit mintha kicserélték volna.

Nem lát meg semmit, nem figyel semmire.

Kegyetlen ember. Gabi már nem tud bosszúra, „megmutatomra” gondolni. Könnyörögne Lacinak, legalább a látszatot tartsa meg: ne hagyja le. Többet nem késik el... Már megállhatna! Mért nem áll meg? Szóljon neki, hogy engedje kikapcsolni a gépet, amíg utoléri? Vajon mit szólna Laci? Biztosan valami vas-kos durvaságot vágna az orra alá. Olyan keményet... olyan... igazat. Most látja, hogy Laci milyen komolyan és igazul szokott vele beszélni. Nem hitt neki soha. „Munkásokoskodás! Se eleje, se vége. És milyen száraz!” De most örülne, ha Laci szólna valamit a késésről. Csak szólna már! Nem vágna vissza. Megmondaná, hogy miért késett el és megígézné, hogy többet nem késik... De nem áll meg. Mért nem áll meg?!... Szólni kéne neki... Igen ám: de hogyan kezdje? Mit mondjon? Ismerje be, hogy kimerült, elfáradt? Vagy mondja, hogy vacsorázzanak? — hiszen ez átlátszó. Még egy jó félóra a vacsora idő... Istenem... mindjárt, jaj, mindjárt le kell kapcsolni a gépet miatta. Miatta!

Laci felnéz.

Igaz lenne? Nem káprázat, hogy ő megy elől; nem káprázat, hogy ez a nagyszájú, ravasz Gabi hallgat?

Arca a megharcolt győzelemtől szép; homloka fényes, tiszta, derült; szeméből kezd a vad fény kialudni, barátságos, meleg sugarak gyűlnek szeme sarkába.

Gabi idegesen, fáradtan kapkod. Laci tétova mozdulatokat tesz, lassan dolgozik, hogy Gabi utolérje. De annak már nincs ereje. Már nem ellenfél.

— Álljunk le vacsorázni — mondja Gabinak. — Elfáradtam veled haladni

Gabi remegő kezekkel keresi a gép kapcsoló gombját és megnyomja. Nem egyszer, de háromszor, négyszer. Ujja szinte hozzátapad a gombhoz, olyan erővel nyomja, nehogy véletlenül tovább menjen akár egy milliméterrel is a szárító.

Lázár Tibor

Mezőn, vihar után

*A felhők eltakarodtak, s a vihar
mint megbőszült konda rohant tovább,
a nap kisütött, szikkadt a föld lassan
s a kapásokról lekerült a sapka, a kabát.
A kapák száraz fém-fénye felvillant
a lendületnél, gőzölgött a nedves ing,
s a pici kukoricatövek fattyán
hintázott a vízcsepp, mint a csecsemő ha ring
a bölcs csendes hajlatában.
Versengve hajlongtak a derekak,
a fürge kezek tépték a gatz, s a föld
hűségese jóbarátként engedett.
Felvetették fejüket a gyenge növények.
haragos zöldbe oltva a tájat,
s halkán zizzenő csendes surrogással
köszöntötték a villogó kapákat,
s a kapások napszitta, földes kezét,
miközben alakjuk s színük felszívta
a szivárványos, párás nyári ég.*

*Molnár Béla**Tanító vagy és édesanya...*

*Ki mérte már, mennyi szeretet
hull szivedről egy vezényszódra,
míg a lázas, törpe sereget
regulázod — sorakozóra?*

*Felragyognak, szemedbe hullnak
az örömkönnyek, álmok, vágyak,
ha felengednek a kis ujjak
és elindulnak a tollszárak...*

*Szavad nyomán a barna padok
között, mint falun, kigyúl a fény:
harminc kis kerek szem ott ragyog
— ha kérdezel — az ujjak hegyén..*

*Tekinteted a nagy táblán át
gyöngyös betűkön suhan haza,
otthon porontyod, nagymosás vár,
— tanító vagy és édesanya!...*

*Az ablakból nézlek, hogy sietsz,
kezedben kenyér, tömött szatyor,
szíved fölött egy halom füzet:
mint óriás kék virágcsokor.*

*S míg javítod a füzeteket,
rímekkel mérem drága műved:
amint a lapos, részeg betűket
szíved vérével kerekíted...*

Kolta Ferenc

Adatok három Kazinczy-unoka sorsáról

Platthy István neve nem ismeretlen a magyar irodalomtörténetben. Szinnyei József is megemlékezik erről a jószándékú, haladó gondolkodású, múlt századbeli íróról „Magyar írók élete és munkái” című hatalmas műve X. kötetében. A nagyobbak árnyékában azonban életműve nem keltett különösebb figyelmet, s az utókor is a megérdemeltnél kevesebbet foglalkozott életével, egyéniségével és munkásságával.

Unokája (Platthy György pécsi főiskolai adjunktus) kegyelettel őriz egy kézírásos kötetet: nagyapja öreg korában írt visszaemlékezéseit. Ez az emlékirat sok figyelemre méltó adatot tartalmaz a korról és magáról az íróról.

Erdekes, romantikus egyéniség izgalmas és megható élettörténete bontakozik ki előttünk, ha az elsárgult lapokat olvasgatjuk. Megtudjuk például, hogy a teljes árvaságra jutott fiatal kamasz milyen hősiességgel vívott az élettel, hogy patikusinasból jogásszá lehessen. Jurátusként ott van az utolsó pozsonyi országgyűlésen, majd 1848-ban csatlakozik a márciusi ifjakhoz. „Lelkem mindig haladásra vágyott” — fűzi hozzá egyszerű magyarázatként. Aztán következnek a szabadságharc szívdobogtató eseményei, amelyekben cselekvő hősként vesz részt: harcol Szenttamásnál, megsebesül a vérsachtli csatában; Branyiszkónál mint századparancsnok „sturmol”, jelentős szerepe van a kápolnai, a tápió-bicskei és az isaszegi ütközetben. Budavár bevételénél az ostromló önkéntesek vezetője. A csornai ütközetben újból megsebesül, majd félig gyógyultán zászlóaljparancsnokként vezeti a visszavonulást Székesfehérvárra, onnan Pécsváradra, majd Temesvárra, ahol Kmetthy parancsnoksága alatt az utolsó pillanattig harcol. Amikor a reménytelen helyzetben a hadosztály bomladozni kezd, egyik barátjával Törökországba akar elbújdosni. Az oláhok azonban elfogják és félholtra verik őket (barátját ugyanis Perczel Mórnak nézték), aztán Karánsebesre, onnan Lugosra, majd Temesvárra hurcolják a két megkínzott foglyot. A haditörvényszék barátját 16, Platthy Istvánt 8 évre ítéli. A ismerős hadbíró jóvoltából közlegényként besorozzák a Don Miguel ezredbe, s a „transzporttal” Horvátországon, majd Bécs–Mordván át Königrácz várába hurcolják. Később Prágába, majd Therezienstadtba kerül.

Tengernyi szenvedés után az ötvenes évek elején haza térhet. Öccsénél húzza meg magát Zemplén megyében, de annyi rendőrségi zaklatásban van része, hogy Ung megyébe menekül egy távoli rokonához. Egy ideig szőlőmunkás, majd „napszámos”, vagyis napidíjas az úrbéri bíróságnál. Ilyen körülmények között sem csak magára gondol: 1857-ben megnősül, mégpedig nem szerelemből; maga írja, hogy „együttérzésből” veszi el egyik volt honvédbajtársa özvegyét, aki Lengyelországból származott, s három gyermekével minden segítség és támasz nélkül maradt.

Mindezt nemcsak azért mondtuk el, hogy jobban megismerjük ennek az elfelejtett magyar írónak nagyszerű emberi egyéniségét, hanem azért is, hogy pontosan lássuk: Kazinczy Ferenc egyik leányának, Tháliának három árvája milyen környezetbe, milyen körülmények közé került. Platthy István ugyanis nagy szegénységében a három mostoha gyermekén kívül az ő nevelésüket is elvállalta. A száz évvel ezelőtt, 1859-ben, Kazinczy születésének századik évfordulóján az író unokáinak megsegítésére szer-

vezett nemzeti gyűjtésből így Platthy István is részesült. A mostani Kazinczy évforduló alkalmából érdemes idéznünk, amit erről visszaemlékezésében ír:

„... ehhez járult még azon eset is, hogy ezen időközben rokonom, Hrabovszky Sándor özvegye, született Kazinczy Thália, Kazinczy Ferenc édes leánya szinte meghalálozott, hagyván maga után három árvať, név szerint: Irén, Emma és Geiza. Ezek felnevelését halálos ágyán nevezett nő reám bízta, persze, hogy majdnem minden vagyon nélkül. Mivége az ország Kazinczy Ferenc százados ünnepe alkalmával egy kis tőkét gyűjtött adakozások útján unokái felsegítésére nézve. Így az én három árvaím neveltetésükre is kaptam némi segílyt, évi 200 forintokat, míg végre Iréne a kalocsai érsek szívességéből az egri zárdában nevelkedett, Emma és Geiza pedig felnötteig házuknál mind saját gyermekeink ápolattak. Irén osztán Lónyainónél volt Bánfalván, ahonnan házasságra lépett Hegedüs Lajos gazdászhoz, s úgy tudom, hogy elégedett sorsban (él). Emma apáca lett Szatmáron, Geizát — Deák Ferenc tanácsára — technikai pályára szántam.”

Ime: három Kazinczy-unoka szomorú, mégis szerencsés sorsa. Szerencsés bizony, mert bár a Platthy-házban nagy szegénység közepette nyolc gyermek nevelkedett (közben ugyanis az író házasságából is született két gyermek), szeretet és békesség vette őket körül. A három apától származó nyolc gyermek egyforma szülői szeretetet kapott. (A felesége első házasságából származott gyermekeknek pl. nem volt szabad elárulni, hogy nem ő az édesapjuk. A nagyobbik leány valóban csak esküvőjén tudta meg, hogy nem Platthy-ivadék.) Törekvését emlékiratában így foglalja össze:

„... csakhogy mindnyájan együttesen legalább gyermeki éveikben boldogok lehessenek. S úgy tudom, hogy bár igen szegények voltunk, én célt értem, amennyiben őket boldognak lenni láttam.”

Érdekességgént megemlítjük még a Platthy családban fennmaradt hagyományt is, mely szerint Emma kedve és hajlama ellenére lett apácává. Amikor egy alkalommal panaszkodó levelet írt „haza”, az egyik mostoha fiú (Okolicsny Gyula) és az egyik Platthy fiú (István) elutazott Grácba, s a zárdából egyszerűen megszöktette Emmát. Mások hatására azonban a leány ismét visszatért az apákak közé, s egy kassai zárdában élt haláláig.

A három Kazinczy-unoka nagyszerű író-nevelőjéről még annyit, hogy emlékirata szerint 1861-ben, a helyzet enyhülésekor egy ideig megyei pánztárnok lett, de Schmerling diktatúrája idején állását ismét elvesztette. A kiegyezés előkészületeinek enyhébb légkörében újból állást kapott: 1865-ben az Ungmegyei Takarékpénztár könyvelőjévé választották meg, s ezt a munkakört töltötte be 1879-ben is, amikor visszaemlékezéseit fia okulására megírta.

A sok szenvedés, pályájának keréketörése, hazafiúi bánata nem törte meg. Emberi nagyságára vall, hogy a keserű tapasztalatok után is így foglalta össze fia számára legfőbb útmutatását:

„A haza mindenek felett, s a közjólét előmozdításán alapítsd saját boldogságodat, soha mások kárán!”

Negyvennyolcas honvédtiszthez, Kazinczy unokái nevelőjéhez és magyar íróhoz méltó tanítás.

Marsall László — Tellér Gyula

Formai vizsgálatok a modern költészet területén

Az utóbbi időkben irodalmi folyóiratainkban és újságjainkban sok szó esett a „modern” költészetről. Ha a kritikusok egy-egy költőnemzedék, vagy akár csak egyes költők műveit vették vizsgálat alá, elemzésükben gyakran éltek a „modernizmus”, „modern költészet eszközei” kifejezésekkel. A konkrét elemzésekben az említett művekből vett idézetek mutatták is, mire gondol a kritikus. Az itt következő tanulmány azonban ennél többet akar. Megkísérli általánosan, rendszerbe foglalva felvázolni a „modern” költészet formai lehetőségeit.

Nem minden mai költőt nevezünk „modern” költőnek. Az azonban igaz, hogy azok a formai eszközök, amelyeket „modern”-ként szokás kiemelni egy-egy költői alkotásban, szinte valamennyi *mai*, de nem kifejezetten „modern” költőnél is fellelhetők, sőt régebbi korok költői is éltek velük.

Mi tesz tehát „modernné” egy költőt?

Apollinairt pl. „modern” költőként szokás számontartani, amit viszont sok mai költőről nem mondhatunk el. Véleményünk szerint a „modernséget” nemcsak és nem elsősorban a fent említett és gyakran hangoztatott formai elemek teszik. Pl. Juhász Ferenc „Tanya az Alföldön” című verse nem attól, vagy elsősorban attól lett „modern”, hogy ezt írja benne:

*Üvegvirágok, üveglombok
izzanak,
mint a gondok.*

A „modernség” nézetünk szerint, elsősorban tartalmi kategória s a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik. A „modernséget” a XX. század emberének új, régebbi korokkal nem közös élményvilága jelenti. Az új élményvilág kifejezésére korunk költői részint átformálták a meglévő formakincset, részint újat alakítottak ki. Az említett élményvilág mint tartalom, és az új formakincs dialektikus kapcsolatban van egymással, melyben a tartalom az elsődleges, a meghatározó, a forma másodlagos, a meghatározott.

Ebben a kapcsolatban a forma egészen távan értelmezendő. A költői műalkotás ugyanis a tartalom- és a formaelemek egész láncolatából épül fel, amelyben csak az elemek egymáshoz való viszonya dönti el, hogy mi tartalom és mi forma. Leegyszerűsítve a kérdést, az egyik oldalon áll az „abszolút forma”, a költői műalkotás akusztikai struktúrája, a másik oldalon az „abszolút tartalom”, a műalkotássá válni akaró élmény. (Természetesen a valóságban az „abszolút forma” sem abszolút, hiszen az akusztikai struktúra is hordozhat és határozhat meg tartalmakat. Hordozhat: lásd pl. Verlaine „Chanson d Automne” című versét. Meghatározhat: bizonyos versforma a lehetséges szavak, szókapcsolatok között már eleve válogatásra kényszerint.)

Az „abszolút forma” és az „abszolút tartalom” között a logikai, képi stb. struktúrák sora helyezkedik el, s ebben a sorban egy versszak valamely képe a rímekhez

képeket pl. tartalmi elem, de ugyanez a kép a vers szerkezetéhez, vagy alapélményéhez képest formai elem. Így tehát a két szélen álló „legformább forma” és „legtartalmabb tartalom” között, az egyik oldal felé mindig formai, a másik oldal felé mindig tartalmi „arcukat” mutatják a költői eszközök. A kérdésnek ez nagyon leegyszerűsített megfogalmazása. A valóságban a tartalmi és formai elemek között sokkal bonyolultabb és sokoldalúbb kapcsolatok állnak fenn. Ezekkel a kapcsolatokkal bővebben a tanulmány második részében foglalkozunk.

Az a pillanatnyilag még meghatározatlan jellemző, ami a „modernséget” teszi, a tartalom-forma lánc minden tagján megtalálható. Mi ennek a lánecnak a tagjait, mint formai elemeket vesszük vizsgálat alá és azt próbáljuk kimutatni, melyek azok a rendszerbe foglalható és elemezhető költői eszközök, amelyek az alapélményen kívül a modern versek „modernségét” létrehozzák. Ezek a formai eszközök, mint fentebb említettük, a költészet történetének minden korszakában fellelhetők. „Modernné” az teszi őket, hogy a XIX. század vége óta a formát tudatosan elemző és a benne rejlő energiákat tudatosan felszabadító költői gyakorlat bővebben, gyakrabban, gazdagabban él velük, mint egyéb korok tették. Ezek a formai eszközök (tehát a fentebb említett tartalom-forma lánc formai elemei: a vers akusztikai, logikai, képi, grammatikai struktúrája), mint a mai magyar és külföldi költők műveinek vizsgálata bizonyítja, egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére.

Az élet igazi problémáitól való elfordulást leplezik pl. A. Artaud „Kutya isten” című versében¹, Majakovszkij „Erről” című költeményében viszont a polgári életforma kicsinyességei elleni támadás adekvát kifejezőivé válnak. (Pl. a „Barátok” című részben.) Az egyes művek konkrét elemzése hivatott eldönteni, hogy ebben, vagy abban a műalkotásban a „modern” formai eszközök milyen tartalmakat hordoznak.

A költészet ilyen tágan értelmezett formakincsének vizsgálatához — a vizsgált jelenség sokoldalúságánál fogva — több tudomány eredményeit és terminológiáját hívtuk segítségül: többek között a nyelvtudományt, lélektant, logikát, bár vizsgálataink lényegüket tekintve a poétika területén mozognak. Ahol az említett tudományok fogalmait közvetlenül átvehettük, ott a készenkapott terminológiához is igazodtunk. Ahol kész fogalmak nem álltak rendelkezésünkre, az új fogalmakkal együtt megfelelő új terminológiát is igyekeztünk kialakítani.

A költemény alapanyaga az élmény, mely a szubjektum számára érzelmekből, képzetekből, fogalmakból, zenei és hangulati komponensekből stb. tevődik össze. Az olvasó, a hallgató számára mindezek az elemek a nyelven, mint közegen keresztül nyilatkoznak meg. Vizsgálódásunk elején tehát ezt a közeget, illetve ennek a közegnek önálló jelentéssel bíró egységét, a szót kell elemeznünk.

A szó lélektani szempontból képzetkomplikáció: egyfelől hangképeknek, másfelől képzeteknek és fogalmaknak tartós asszociatív kapcsolata. All tehát egy materiális részből, a hangsorból, s egy absztrakt részből, a képzetekből és fogalmakból. A materiális részt jelölőnek, az absztrakt részt jelöltnek, jelentésnek nevezzük. A szó lényege a jelentés-funkció, vagyis a fentemlített elemeknek az a képessége, hogy a köztük lévő asszociatív kapcsolat alapján egyik a másikat felidézheti.

A költészet szempontjából a szó minden alkotóeleme egyforma fontossággal bír. Ezek az alkotóelemek, melyeket *szóartományoknak* nevezünk, a következők:

1. akusztikai	} tartomány.
2. logikai	
3. képi	
4. hangulati-affektív	
5. grammatikai	

¹ *Velem a kutya-isten, s nyelve
meredeken döf, mint a dárda,
a papsüveg kettős kúpjába,
a föld csúcsától bizsergetve.*

1. Az akusztikai tartomány nyelvészeti szempontból hangképeknek a kapcsolata; ez a hangképsor vagy hangsor a közte és a szó-jelentés többi tartománya között lévő asszociatív kapcsolat alapján felidézi, vagy felidézheti a jelentést, azaz a logikai, képi, hangulati tartományt. A hangsor tehát az a matéria, amelyhez az absztrakciók (képzetek fogalmak) tapadnak. A költő számára az akusztikai tartomány többet jelent. Jelenti a költemény egyik igen fontos részét kitevő zeneiségnek alapelemét: a ritmus, rím, gondolatritmusok, hangfestések stb. hordozóját. Ugyanakkor a költészet szempontjából szorosabb kapcsok fűzik a szó jelentéssel bíró tartományaihoz, amennyiben a szó akusztikai tartománya (hangteste) fontos szerepet játszhat a szóhangulat kialakításában, meghatározhatja a szójelentést (pl. hangutánzó szavaknál) stb. Ezekre a kapcsolatokra a megfelelő tartományok elemzésénél utalunk.

(A nyelvészek között jól ismert tény, hogy a szó hangtestének emlékképehez nemcsak a szójelentés fűződik tartós asszociatív kapcsolattal, hanem egyrészt a hangsor kimondásához szükséges beszédmozgások emlékképei, másrészt az írni-olvasni tudó embernél a szó írásképe és az írómozgások emlékképei is. A beszédmozgások emlékképeinek a szóhangulat kialakításában van jelentős szerepe, az írásképek és az írómozgások emlékképeinek abban a figyelemre méltó tényben, hogy a mai költészet alkotásai között egyre több a nem szavalható költmény. Ezek létrejötte, s ezért átadása is, bizonyára nem elsősorban akusztikai, hanem vizuális síkon írásban történik. A kérdés részletes elemzésére hely szűke miatt nem térhetünk ki.)

2. A logikai tartomány tartalmazza a szó hangalakjához tapadó fogalmakat s ezeknek a fogalmaknak azt a tulajdonságát, hogy nem elszigeteltek, hanem a többi fogalommal különböző kapcsolatokba hozhatók. Ezeknek a kapcsolatoknak a típusai a köznyelvben nagyjából meghatározottak. Pl. az asztal fogalma különböző konkrét tulajdonság-fogalmakkal (nagyság, minőség, forma stb.), tárgyfogalmakkal (láb, lap, fiók stb.) kapcsolatba hozható. Bizonyos fogalmakkal azonban nem szokás kapcsolatba hozni (bátorság, láncreakció, megtermékenyítés stb.). Ezek a kapcsolatok az ún. értelmetlen kapcsolatai a nyelvnek. A gondolkodás differenciáltsága következtében azonban az irodalom és a tudományok nyelvében egyre-másra létesülnek új és meglepő szókapcsolatok, melyekben a szavak fogalmi tartománya új jelentéssel bővül.² (Pl. gazdasági egyensúly, vagy Vörösmartynál: „az emberfaj sárkányfog-vétemény”)

3. A képi tartomány tartalmazza a szó hangalakjához tapadó képzeteket. Ezek a képzetek, az őket felépítő érzetminőségeknek megfelelően, az öt érzékszerv minden síkján megjelenhetnek, sőt a különböző érzetminőségek kombinációiként is. (Lásd Rimbaud: „A Magánhangzók Szonetje”). Így a kép-fogalom általánosan értelmezendő, s nemcsak vizuális képzeteinkre vonatkozik. Ha alapul vesszük a leíró lélektanok szokásos képzet-felosztását (elsődleges egyéni képzet, másodlagos egyéni képzet, általános képzet), a következő megjegyzéseket tehetjük. A tulajdonnevek képi tartománya elsődleges egyéni képzet, a legkonkrétabb. A másodlagos egyéni képzet is igen konkrét és felidézése szuggesztív erejű, szemben a kevésbé konkrét általános képzetekkel. (Pl. A helyváltoztatás általános képzetét tartalmazó „megy” igénél sokkal gazdagabbak a másodlagos egyéni képzetet tartalmazó surran, oson, tápolyog stb. igék). A szavak képi tartománya a költői nyelv láttató ereje szempontjából is igen lényeges.

4. A hangulati tartomány tartalmazza a szó hangulati velejáróit. Ezek lehetnek kollektívek, vagyis ugyanaz a hangulati tartalma lehet egy szónak a közösség minden egyes tagja számára, vagy lehetnek individuálisak, ha a szóhangulat csak egy-egy egyén számára adott. A költészet egyik érdekes jelensége, hogy az individuális szóhangulatot és élményanyagot kollektívvá igyekszik tenni. A szóhangulat tapadhat a hangalakhoz (illan, suhan; fröccsen, lottyadt), a szó fogalmi és képi jelentéséhez (illatos, bűdös), az írásképhez (az Élet stb.) és lehetnek egyéb asszociatív alapjai (régieség, jövevényszó stb.). A hangulati tartomány tehát nem jelentkezik önállóan, mint ahogy jelentkezhet a logikai, hanem csak más tartományokkal együtt.

² Lásd a nyelvészetben a szavak szokásos és alkalmi jelentését!

5. A grammatikai tartomány szintén nem önálló; tartalmazza egyrészt azokat a formális, nyelvtani-rendszeri viszonyulásokat, melyekbe a logikai tartomány fogalmai szófajiságuknál fogva léphetnek. (Pl. a főnév a mondatban lehet alany, állítmány, tárgy, határozó, esetleg melléknemesülhet), másrészt az egyes szófajok speciális tulajdonságait (pl. az igék módja és ideje, a melléknemek fokozhatósága stb.). A grammatikai tartománnyal kapcsolatosak a szó hangalakjának grammatikai jellegű változásai is (ragok, jelek, képzők okozta ritmus-változás stb.).

A költemény építőköve a szó. A költemény tehát — a tartalomtól elvonatkoztatva — szavak egymásutánja. A szavakat a fenti elemzés alapján szótartományok alkotják, illetve a szavak szótartományokból épülnek fel. A költeményben az egymásután következő szavak tartományai egymáshoz kapcsolódnak: akusztikai akusztikaihoz, grammatikai grammatikaihoz, logikai logikaihoz, képi képihez stb. Az egyes szótartományok ilyen kapcsolatait, melyek a költemény egy-egy részén vagy az egész költeményen láncszerűen végighúzódnak, *szjeráknak* nevezzük. Szféra tehát annyi van, ahány szótartomány.

A grammatikai szféra tartalmazza a költeményt felépítő szavak szótani, mondat-tani kapcsolatait (pl. hogy egy főnév a vele kapcsolatban álló igének alanya-, tárgya-, határozója-e stb.) A logikai szféra jelenti a költeményben lévő fogalmak logikai kapcsolatait (pl. hogy két fogalom logikai ítéletet alkot, vagy hogy logikai mellérendeltségi, vagy alárendeltségi viszonyban vannak-e stb.). A képi szféra a költemény szavaihoz tapadó képzetek összessége. Amint a szavak hangulati tartománya csak más tartományokra tapadva jelenhet meg, ugyanúgy a hangulati szféra is csak más szférákkal együtt fordul elő.

A költő és az olvasó számára, mint mozuottuk, a költemény tartalmát alkotó élmény a nyelven, mint közegen keresztül nyilvánul meg. A szó ennek a „közegnek” legkisebb tartalomhordozó eleme. A költészet lényegéhez azonban az említett tartalom, élmény kifejezése, közlése tartozik. Azokat a nagyobb logikai, grammatikai, akusztikai, képi stb. egységeket, melyek a kifejezést, közlést hordozzák az egyes szférákban — a szó ennek a kifejezésnek, közlésnek csak eleme, de legtöbbször nem azonos vele — *periódusoknak*, illetve mondatoknak nevezzük. A periódusok tehát azok az egységek, melyekre az egyes szférákban közölt tartalmak felbomlanak, illetve amelyekből ezek a tartalmak felépülnek. Minthogy a közlések anyaga változatlanul a beszéd, a periódusok nagyjából a nyelvi közlés egységét, a mondatot követik. A nyelvi közlések (mondatok: grammatikai periódusok) mögött a logikai szférában a grammatikai periódusoknak nagyjából megfelelő logikai ítéletek húzódnak meg („logikai mondat”). Mivel a logikai és grammatikai periódusok alkotóelemeiként szereplő szavak nemcsak logikai és grammatikai, hanem képi, akusztikai és hangulati egységek is — a szótartományok alapján — a logikai és grammatikai periódusok mellett a vers képi, akusztikai és általuk hangulati periódusokból is állhat. (Képi, hangulati, akusztikai „mondatok”).

József Attila „Öt szegény szőlő” című versének ezen soraiban:

*a síkon ha dinnye volna,
sisteregne és ugorna.*

A grammatikai periódusok: első: a síkon ha dinnye volna, — második: sisteregne és ugorna. Jelen esetben — mint leggyakrabban — a logikai periódus egybeesik a grammatikaival (mindkét grammatikai periódus mögött egy-egy megfelelő logikai húzódik). Minthogy e két sorban képileg egy egységes képzet jelenik meg (a síkon sisteregve ugró dinnye) a két grammatikai és logikai periódus mögött csak egy képi és hangulati periódus áll. A képi periódus tehát a szavak képi tartományából mint elemekből felépített összképzet, mintegy „vízuális mondat”.

Az akusztikai periódusok azok a hangzásbeli zenei egységek, melyekből a vers egésze felépül. A nyelvet nem tudó ember számára is érthetőek. (Ugyanis a beszédhangoknak azon a tulajdonságán kívül, hogy hangsorokká fűzve jelentést hordozhatnak, önálló zenei értékük is van. Továbbá az akusztikai periódusok elkülönítésére szol-

gáló nyelvi eszközök: beszédsszünet, mondathangsúly, hanglejtés igen sok nyelvben hasonló. A beszéd hangmagasságának változása pedig sok nyelvben a beszélő érzelmi állapotára enged következtetni. Így egy franciául nem tudó ember pl. a hallott francia beszédből elég nagy biztonsággal megállapíthatja, hogy a beszélő dühös-e, vagy kö-zömbös, únja-e amit mond stb. Az akusztikai periódusok ezért nagyjából a nyelvet nem tudó ember számára is érthetőek). A fenti két verssor ugyancsak két akusztikai periódusra bomlik:

a síkon ha dinnye volna, // 1. periódus
sisteregne és ugorna. 2. periódus

Az akusztikai periódus kialakításában döntő szerepe van a grammatikai periódus struktúrájának, a verssorokban való eloszlásának és a vers ritmusának. Gyakran az egyes periódusok terjedelemben egybeesnek (mint fenti példánkban: a grammatikai, logikai és az akusztikai periódus megfelel egymásnak.) Ez azonban nem szükségszerű. A modern költészet gyakran szakítja el egymástól a grammatikai és akusztikai periódusokat s kiaknázza az ebben a módszerben rejlő hatásokat. Pl. T. S. Eliot „Pusztas-Ország” című versének elején az akusztikai periódusokban következetesen megtor-pannak, megtörnek a grammatikai periódusok.

*Április kegyetlen hónap, kikeltve
Orgonákat a holt tájból, keverve
Vágyat és emléket, ébresztve
Almos gyökeret tavaszi esővel.*

Nem szükségszerű továbbá a vers ritmikai egységeinek és akusztikai periódusainak egybeesése sem: József Attila „Tedd a kezed” című versében ezekben a sorokban:

*Ugy őrizz, mint
ki gyilkolna.*

Bár akusztikailag és ritmikailag is két periódus van, határuk nem esik egybe.

Ugy őrizz, // mint az akusztikai periódusok
ki gyilkolna

A ritmus-egységek viszont soronként következnek:

Ugy őrizz, mint //
ki gyilkolna

A közbeszédben a közlés tartalma leginkább a grammatikai és logikai periódusokban van. A költői nyelv ereje és kiváltságos helyzete a közbeszéddel szemben éppen abban rejlik, hogy a grammatikai, logikai közlés mellett fokozottabb szerepet kap a képi, hangulati, akusztikai közlés, (a képi, hangulati, akusztikai periódusok nagyobb hangsúlyt kapnak). Ezzel, a versben a prózára átfordítható logikai tartalom mögött, alsószólamként, egy logikai úton kifejezhetetlen „vers mögötti terület” tárul fel.

A közbeszédben tehát tartalmakat elsősorban a grammatikai és logikai periódusok („mondatok”) hordoznak. Az irodalmi és különösen a költői nyelvben ezek mellett közléseket hordoznak a képi, hangulati, akusztikai periódusok is. Ha azt a periódust, mely zömmel maga hordozza a közlés tartalmát *tartalmas* periódusnak nevezzük, akkor a közbeszédben elsősorban a grammatikai és logikai periódusok *tartalmasak*. A költészetben tartalmas lehet, azaz a költemény tartalmát alkotó élményt zömmel egymaga hordozhatja a képi, hangulati, akusztikai periódus is. Tehát, amint a logikai periódus önmagában, a képitől függetlenül is értelmes lehet, ugyanígy a képi periódusnak is lehet önálló értelme bizonyos mértékben függetlenül a logikaitól. A tartalmasság tehát ilyen értelemben az egyes szférák attribútuma, amennyiben azok a vers „tartalmát” hordozzák. Nézetünk szerint a modern költészetnek *egyik* legjellemzőbb.

formai sajátága, hogy a grammatikai, logikai periódusok mellett, *vagy gyakran azoktól függetlenül és azok ellenére* kiemelkedő szerep jut a képi, akusztikai, hangulati periódusoknak. Másként megfogalmazva, a modern költészetben nemcsak a logikai, grammatikai periódusok lehetnek tartalmasak, illetve elsősorban tartalmasak, hanem azok mellett, *sőt azoktól függetlenül* az egyéb periódusok is. Tekintettel arra, hogy e lényeges kérdést tanulmányunk következő részében részletesen kifejtjük, most csak egy rövid példát hozunk illusztrálására.³

A költészet lényegéhez, a költeménnyé váló élmény kifejezésén kívül, ennek az élménynek a másokkal való közlése is hozzátartozik. A kifejezés vizsgálatán kívül tehát ennek a közlésnek is figyelmet kell szentelnünk. A közlés lényege véleményünk szerint abban áll, hogy a tudattartalmakhoz hozzákapcsolt materiális jelek (szavak) segítségével a kifejező, a közlő ugyanezeket a tudattartalmakat igyekszik felidézni a hallgatóban, a megértőben is. S ilyen szempontból kell vizsgálnunk azt is, mi az „értelmesség”. Itt tehát nem a közölt tartalmak értelmességéről van szó, hanem arról, hogy a vers képes-e a költőből a hallgatóba, olvasóba tetszés szerinti tartalmakat átvenni. Ha igen, ha az átvitel sikerül, a közlést *értelmesnek* mondjuk. Nézetünk szerint minden szféra periódusaiban megvan az a lehetőség, hogy tartalmakat közvetítsen, azaz értelmes legyen. Itt természetesen bizonyos lélektani jelenségekre tekintettel kell lennünk. A legtöbb műalkotásban ugyanis a közlendő tudattartalom (élmény stb.) és a vers által felidézett tudattartalom nem esik és nem eshet egybe. A közbeszédben és a tudományos nyelvben ugyanis egyértelműség szintjére — az állandó kollektív használat következtében — csak a fogalmak útján való közlés emelkedett. (Hozzá kell tennünk, hogy bizonyos egyértelmű szimbólum-nyelv a művészetek területén is kialakult. Pl. a virágnyelv, melyben minden virágnak többé-kevésbé egyértelmű jelentése van. Vagy a bátorság, béke, rabság közkeletű jelképei az oroszlán, a galamb, a lánc. Ezek az egyértelmű, konvencionális kifejezések eredetileg nem a logikum területén mozogtak, hanem képes kifejezések voltak. Tulajdonképpen ma is azok, de kollektívvá válásuk következtében eredeti képi jelentésük elhomályosulóban van, azaz a fenti szavak jelentése a képi tartományból a logikai felé tendál. Ha ma valakire azt mondják, hogy nyúl szívű, már csak homályosan merül fel bennünk a *nyúl* gyávaságának képze, s erősebben általában a gyávaság fogalma.) A vers alapjául szolgáló élmény azonban rendszerint mélyebb rétegekből tör fel és ritkán, vagy talán soha nem *korlátozódik* a fogalmak területére. Azok az asszociációkkal⁴ erősen színezett képzetek, melyek az élmények első megjelenési formáiként szolgálnak, az élmények különbözőségétől, az észlelés körülményeinek változatosságától, a különböző lelki alkaktól, stb. függően — nagyon eltérőek. A „híd” fogalma pl. a szó használatának állandó, kollektív korrekciója miatt mindenki számára ugyanazt jelenti. Logikailag: a „híd” fogalmának tartalmi jegyei minden normális ember számára ugyanazok. Ha azonban a „híd” szó képi tartományát és a rátapadt hangulati velejárókat vesszük

³ *Messzebbre menni céltalan
Minden ékszer a lantba zárva
Révület sötét lepke-nyája
Az alkony hamuját rezgeti álmosan*

(P. Réverdy „Utazó szív”) Ebben a részletben elsősorban az egymásra halmozott képek hangulata hordozza a költemény mondanivalóját.

⁴ Észlelésnek nevezzük az érzékszerveinkre ható tárgyak, jelenségek visszatükröződésének folyamatát. Azok az emlékképek, melyek ennek a folyamatnak a következtében létrejönnek, a képzetek. Képzeteink egymástól nem elszigeteltek, hanem a többi képzethez és fogalomhoz asszociatív kapcsok fűzik őket. Ezek között az asszociatív kapcsok között két típusnak van kiemelkedő jelentősége: annak, mely a képzetet a hozzá valamilyen szempontból hasonló képzethez fűzi (analógiás asszociáció) s annak, mely a képzetet az őt időben követő, vagy megelőző, vagy vele egyidejű képzetekhez fűzi (időbeli asszociáció). Ezek az asszociációk az egyes képzetek intenzitását, érzelmi színét nagy mértékben befolyásolják.

szemügyre, nyilvánvalóvá válik, hogy egyénenként nagy változatosságra bukkanunk, aszerint, hogy pl. a „kilenc lyukra állított” debreceni köhidat, vagy a brooklyni hidat látta-e először, azaz debreceni-e, avagy brooklyni az illető. Azaz minél konkrétabb egy tudattartalom, annál több egyéni bélyeget visel magán. Ezért — elmondhatjuk — minél konkrétabb tartalmakat akarunk közölni, annál nehezebb lesz ezt *egyértelműen* tennünk. A hagyományos költészet és irodalom úgy segített magán, hogy az individuális élményt, mely ugyancsak individuális kép stb. anyagban fejeződik ki, lefordította a fogalmak egyértelmű nyelvére s ezen közölte. (A képi, akusztikai, hangulati szférák itt a logikai közlés mellett csak másodlagos szerepet töltenek be, azaz nem fő tartalomhordozó területek.) A megértés pedig abban állt, hogy az olvasó, a hallgató visszafordította — már amennyire tudta — a fogalmak szintjéről a képzetek, hangulatok, az élmény szintjére. De mivel az a konkrét képzet-anyag, amelyre a fogalmak épülnek, egyénenként változó, az első „fordítás” kiindulásául szolgáló és a második „fordítás” eredményeként létrejövő képzethalmazok nem felelnek meg egymásnak teljesen. (Körülbelüli, távoli analógiája ennek az esetnek az, mintha magyarból pl. németre, s onnan vissza magyarra fordítunk egy verset, s az eredeti és a kétszeres fordítás nyilvánvalóan eltéréseket mutat.)

Mint a fentiekben már utaltunk rá, s a megfelelő helyen majd részletesen kifejtjük, a modern költészet egyik típusa igyekszik megtakarítani a konkrétól az absztraktra s az absztraktról a konkrétáig való fordítást. Ezért *elsősorban* a szavak képi, hangulati, akusztikai tartományaira épít, illetve az ezekből felépülő szférák periódusaiban közöl a logikum háttérbeszorításával, illetve kiiktatásával. Ezzel azonban egyértelműségben veszít, a fentebb elmondottak alapján. Meg kell jegyezni, hogy e veszteség nem olyan nagy, mint gondolnánk.

Röviden foglaljuk össze az „értelmesség” és „tartalmasság” közti különbséget. Az értelmesség az egyes periódusoknak az a képessége, a periódusokban lévő olyan *lehetőség*, hogy tudattartalmakat fejezhetnek ki és közölhetnek más szférákban lévő periódusoktól függetlenül is. A tartalmasság pedig ennek a *megvalósulása*, azaz tartalmas az a periódus, amelyik éppen valamely költemény *fő tudattartalom* közlő területe. Sietünk hangsúlyozni, hogy *fő tudattartalom* közlő terület, hiszen egyes élmény-elemeket képekben, ritmusban stb. közölt a hagyományos költészet is. A modern költészet vívmánya az, hogy a „fő hírközlő-csatorna” áttevődhetik a logikai—grammatikai szférából egyéb szférákba is.

Ezt a megállapítást szeretnénk néhány példával is alátámasztani.

Vizsgáljuk meg először az akusztikai szférát ebből a szempontból. Mint mondtuk, a hagyományos („nem modern”) költészet is felhasználta — nagyobb mértékben, mint gondolnánk — az akusztikai szféra tartalomhordozó képességét, „értelmességét”. Közismert például, hogy Petőfi az „Egy gondolat bánt engemet” című versében a jambikus és daktylikus lüktetés változtatásával hogyan fejezi ki ritmikailag is az alapélmény változásait. Hasonló lehetőségek rejlenek a rímekben is. Tóth Árpád „Áprilisi capriccio” című versének tréfás, bolondos hangulata nem utolsósorban a rímeiből fakad. (Az útszél: csupa pitypang, A bokrok: csupa füttyhang.) A hagyományos értelemben vett tartalmi rész mellett még inkább kidomborodik az akusztikai szféra Babilits Mihály „Új Leoninusok” című versében.

A modern költők a költészet akusztikai eszközeivel létrehozható új színek, hangulatok kikeverésének módszerét tovább fejlesztették, mint ahogy pl. a XX. század festői is a festészet egy bizonyos periódusában a képfelület hatásainak lehetőségeit, a faktúrát igyekeztek gazdagítani. A festészetnek ebben a stádiumában nem az ábrázolt tárgyak (gitar, váza, akt stb.) voltak lényegesebbek, nem ezek hordozták a mondanivalót, hanem a tárgyak felbontásának és ábrázolásának lehetőségei és a faktúra gazdagítása. Már a fent idézett versekben is valamiféle akusztikai faktúra gazdagításról van szó. A festészetben ez odáig vezetett (lásd Picasso, Klee, Mondrian egyes képeit), hogy az ábrázolt tárgy, a különböző faktúrák létrehozásának ürügye, teljesen eltűnt a képből. A költészetben a módszer következetes végigvívói a lettrizmushoz jutottak, amikor a vers jelentés nélküli hangtestek pusztán zenei hatásaira épül. Példaként említ-

hetjük a magyar költészetből Weöres Sándor „Barbár dal” című versét: ebből idézzük az első versszakot:

*Dzsá gulbe rár kicsere
aj ni musztasz emó
aj ni mankútvantasz emó
adde ni maruva bato! Jaman!*

Weöres azonban e képzelt eredetihez képzelt fordítást is csatol és ezzel azt a mondani-valót, amit a lettrista vers elvontan, csak akusztikai hatásokkal közöl, konkrétan is kifejezi. Nála tehát nem is tiszta lettrizmusról van szó, hanem merész költői kalandról; hogyan lehet elválasztani egy verstől „zenei lelkét”. A nyugati, különösen a francia irodalmi újságok azonban gyakran közölnek „fordítás nélkül”, „eredeti” lettrista verseket is.

Ezek után vegyük szemügyre a képi szféra tartalomhordozó lehetőségeit. József Attila egyik legjellemzőbb alkotó módszere, hogy amilyen megkomponált a vers gondolati struktúrája, ugyanolyan zárt és egységes összképzetbe olvadó a képi struktúrája is, s a kettő egymásnak nagyrészt megfelel.

„A Dunánál” című versének első részében a vers képanyagából összeáll a rakpart és az esős nap zárt képe. Ugyanakkor a részképek támogatják, megjelenítik a vers gondolatait:

*Es elkezdett az eső cseperészní,
de mintha mindegy volna, el is állt.
Es mégis mint aki barlangból nézi
a hosszú esőt — néztem a határt:
egykedvű, örök eső módra hullt,
színtelenül, mi tarka volt, a múlt.*

A versszak gondolati része azt közli velünk, hogy a költő végiggondolja a múltat. A képi része azokat a külső körülményeket foglalja egybe, melyek a költőt éppen körülveszik. A hulló eső és a költő lelki szemei előtt lepergő múlt képzei között lévő analógia alapján a két képzet egymáshoz kapcsolódik. Viszonylagos önállóságukat azonban megőrzik s így a képi rész a vers gondolati anyagától bizonyos mértékig függetlenül is lezárt, értelmes egész. A módszer továbbvitele az, mikor a költő teljesen a képek síkján marad és pusztán ezek által és ezekben fejezi ki élményét, „mondani-valóját”. Ennek a módszernek tipikus képviselői pl. P. Reverdy és G. Trakl, de idézhetünk Dsida Jenőtől, a fiatal Majakovszkijtől, sőt József Attilától is hasonló jellegű verseket. Mi tehát az ilyen versek felépítésének a lényege? A költő a képek, képi asszociációk hangulati és élménytartalmára építi a verset s ezen tartalmak egymásutánja, dinamikája, változásai teszik a műalkotást azzá a mozgalmas és mégis lezárt egésszé, melynek kialakítására más versekben a logikum szolgál.

G. Trakl „A vándor” című verséből álljon itt két versszak illusztrációként:

*Dombra támaszkodik a fehér éjszaka,
Nyárfa magasodik ezüstben
Csillagok és kövek közt.*

*Almában ível patak fölött a palló,
A fiút halott arca követi,
Holdsarló az opálos szakadéokban.*

Mint annakidején utaltunk rá, a hangulati szféra mindig valamely egyéb szférához tapadva jelentkezik. Különösen az akusztikai és képi szférával jár együtt. Az előbb említett „tartalmas” akusztikai és képi szférák egyben hangulati szférák is voltak. Pl. P. Reverdy „Idő és én” című versének következő soraiban:

*Ha véredből a hő eléri szellemed
Követhetnéd az ütemet
Befutva nesztelen a félelem kanyarjait*

Itt elsősorban a képek hangulati ereje az, ami a verset egybekovácsolja. A következő „értelmes” szféra, mely tehát tartalmat hordozhat, a grammatikai szféra. Ebben a szférában az önálló tartalomhordozás lehetőségét az az érdekes jelenség teremti meg, hogy a nyelvben a hagyományos értelemben vett tartalmak (szójelentések) és az ezek összefűzésére szolgáló nyelvtani rendszer a gondolkodás fejlődésének bizonyos fokán függetleníthetővé vált egymástól. Idegen nyelv tanulása közben gyakran előfordul, hogy az ember érti a mondatot, de nyelvtanilag nem tudja helyesen megmagyarázni. Előfordul ennek az ellenkezője is, érthetjük egy mondat nyelvtani szerkezetét, a benne lévő szavak szófaját, képzésük módját, ragozásukat stb., ugyanakkor azonban a szavak jelentésének hiányos ismerete miatt magát a mondatot nem értjük. Kettéválaszthatjuk tehát egy nyelvi közlés jelentéstani (szemantikai) és nyelvtani (grammatikai) érthetőségét. A modern költészet ezt a lehetőséget legjellemzőbb formájában úgy használja ki, hogy koholt szógyökökből a meglévő képzőkkel stb. szavakat hoz létre s ezeket, a nyelvtani rendszer szabályai szerint mondatokká, közléssé fűzi össze. Mivel a beszédhangok a jelentéstől függetlenül is rendelkeznek hangulatkeltő erővel, továbbá analógiák alapján felidézhetnek, más szavaktól kölcsönözhetnek bizonytalan jelentéseket, valamiféle furcsa, illékony, groteszk tartalmuk mégis csak van az ilyen „üres” szavakból összeállított mondatoknak, verseknek. Példaként említhetjük Lewis Carrollt, aki e tekintetben a modernség egyik előfutára volt.

A „Szajkóhukky” című versének egy versszaka így hangzik:

*Volt egy brillós, a csuszbugó
Gimbelt és gált távlembé,
Minden mimicre purrogó,
Mómája ingibe.*

Az egyik ismert modern francia költő, Michaux, az „A Nagy Háború” című versében hasonló módszerrel építkezik:

*A világ ellen undoszkol és umparál,
Es rágózza és répázza, míg itt a drál,
Pratálja és libucolja és baruflázza az ulláit,
Tokárja és marmolja,
Manázsozza hátra hót és hótra hát.*

Itt említtük meg, hogy a nyelvi archaizálásnak, a drámában a nyelvvel való jellemzésnek egyik lehetősége ugyancsak ebben a szférában rejlik. A nyelvvel való jellemzésre jó példa Gyemjan Bednij „Baron von Vrangeli Manifesztuma”. Néhány sort idézünk a versből:

*Mit kleinem puta eszecskevel
Asz úgynevezett proztofil
Birja hatalmat! Ember szégyell!
Ich spreche: pfuj, das is zu viel!*

Példáinkban utoljára hagytuk a logikai szférára épített költemények bemutatását. Mondtuk már, hogy a költői nyelv abban különbözik a közbeszédtől, hogy fokozottabban épít a logikai szféra mellett a képi stb. szférákra, sőt esetleg a logikai szférát, mint bizonyos esetekben feleslegeset és elhanyagolható, ki is iktatja. Sokkal ritkábban fordul azonban elő, hogy egy költemény merő logikumából áll. Hiszen még az elsődlegesen logikai felépítésű filozófiai költemények is az alsóbb szférákat hívják segítségül a kifejezés és közlés tökéletesebb megvalósítására. Mégis találunk olyan költeményeket, melyek minden képtől (képi sűrítéstől) mentesen, elsősorban tartal-

muk logikailag közölhető részére épülnek. Hogy mi teszi ezeket *költőivé*, az esetenként változik. Hol az elmondott gondolat újszerűsége, merészsége, hol a zeneiség, hol a logikai sűrítés stb. Ilyenek nagyrészt Walt Whitman költeményei, de találunk hasonlót Szabó Lőrincnél, vagy Luis Aragonnál is. A költői alkotásnak ezzel a lehetőségével egyaránt él a hagyományos és a modern költészet is. Példaként idézzük Szabó Lőrinc „Semmiért egészen” című versének első négy sorát:

*Hogy rettenetes, elhiszem,
de így igaz.
Ha szeretsz, életed legyen
öngyilkosság, vagy majdnem az.*

(Folytatjuk)

JEGYZET

Fábián István

Könyvek között

A szabályos bírálatok mellett talán nem árt, ha e helyen hében-korban beszámol egy nézelődő ember azokról a könyvekről, amelyeket elolvasott, vagy alaposabban forgatott, és úgy véli, másokat is érdemes figyelmébe ajánlani. A bírálat nehéz, kétarcú műfaj. Az író is figyelmébe ajánlani és hibáira (főként az utóbbiakra), de az olvasót is tájékoztatnia kell: mit talál egy-egy könyvben, érdemes-e kézbe vennie, mire ügyeljen különösen, ha azt kívánja, hogy fokozódjék műélvezete. Az írónak az olvasó nevében beszélni, az olvasót az író helyett, a tájékozottabb ember nevében igyekszik felvilágosítani. Az itt következő feljegyzések erről a kétarcúságról lemondanak. Megelégszünk azzal, hogy főképpen az olvasót tájékoztassuk, vagy ha írókhoz, kiadókhöz szólunk, akkor is sok embert érdeklő kérdést feszegetünk, s reméljük, hogy eljut hozzájuk „vékony” kérésünk, ahogyan a régiek mondogatták.

Természetesen elsősorban azok a könyvek érdekelnek bennünket, amelyek velünk, dunántúliakkal vagy szorosabban baranyaiakkal foglalkoznak. Ilyen Katkó István regénye, az *Opálka és a forgósél*, amely több mint két éve jelent meg, de eddig nem emlékeztünk meg róla (hiszen nem is volt folyóiratunk jó ideig). A szerző több évig újságíróskodott Pécsen, s a regény több részlete felismerhetően itteni tapasztalatairól árulkodik. Opálka nem kislány, — mint neve miatt sajdítaná az ember —, hanem jámbor könyvkereskedő, aki akarata ellenére sodródik a koalíciós évek zavaros politikai életébe, és két bal lábával addig csetlik-botlik a különféle fondorlatok és sakkhúzások között, míg fel nem oszlathatja pártját. Egyetlen tagja volt, az is csak az utolsó hetekben: egy kétségbeesett földbirtokos, Csöndesváry Soma Jenő, akinek minél, hogy a cirkuszi plakátok a legszínesebbek.

den pártfogója „lebukik”, utolsó reménységét találja meg Opálkában — de csak rövid időre. A koalíciós politikizálásnak megvolt a komikus magja, ezt növeli azzal, hogy az események színhelyét járási székhellyé fokozza le, mégsem mulatságos a regény. Katkóban nincs meg a fölény; kesernyesebb ember annál, hogy nevetettü tudjon lenni. A szereplőket karikatúraszzerűen, vaskos vonásokkal ábrázolja, cselekménye sincs a regénynek: feltűnnek politikai buborékok, aztán sorra elpattannak, amikor kiderülnek a kisebb-nagyobb zsványságok. Tisztességes emberek csak a naiv és tájékozatlan kispolgárok meg az öntudatos proletárok közt akadnak. Az eseményeket azonban nem irányítja senki. Minden véletlenül történik, mégis hihetően. Valóban ilyenféle volt 1945 politikai élete egy kis városban: Katkó István találó, többször szellemes megfigyelései révén ez a vélemény alakul az olvasóban.

Kolozsvári Grandpierre Emil új regénye, a *Boldogtalanság művészete* is megnevez két dunántúli várost. A nyíregyházi, budapesti és szegedi kalandok mellett elbeszél egy-egy pécsit és kaposvárit is, sőt a dunántúli városokra két-két szerelem is jut. A főhős, „a magyar parlagi Don Juan” apja halála után elhatározza, hogy félbeszakítja egyetemi tanulmányait, és „elhentergi életét”. Sikerül is minden városban egy-két különleges, általában elég érdekesen, mégsem túl mélyen jellemzett nőt meghódítania, de végül egy ügyes és elszánt leány feleségül véteti magát. Többgyermekes családapává „szürkül”.

Az olvasó megkapja, amit a Kolozsvári-regényektől várt: a borsos részletek nem hiányoznak, de a *Boldogtalanság művészete* az író jobb színvonala alatt marad. A négy városban átélte kalandoknak alig van közülük egymáshoz, s a részletes helyrajz ellenére (szép Tisza-parti és mecseki sétaleírások!) a történeteket és embereket helyezgethetnénk máshová is. A főszereplőt rokonszenvesnek akarja ábrázolni az író, de végül oktanul dicsért, szinte üres embernek látjuk, akinek szerelmi éhségén, lusta-

ságán és „úri modorán” kívül más jellegzetes vonása alig akad. Ez bizony jó regényhez kevés.

*

Az utóbbi években sűrűbben jelennek meg a külföldi irodalmak kiválóbb alkotásainak fordításai.

Ebben az évben került ki pl. a nyomdából Tolsztoj remekművének, a *Feltámadás*-nak negyedik kiadása is. Úgy kezdődik, mint egy bűnügyi regény. Nyehljudov herceg, mint esküdt végighallgatja egy mérgezéssel vádolt alvilági nő bírói kihallgatását. Az ártatlanul elítélt fogolyban ifjúkori szerelmére, Katyusára ismer, s elhatározza, hogy kiszabadítja, sőt feleségül akarja venni az elzüllött, de lelke mélyén jó leányt. Ettől kezdve a cselekmény két szálra bomlik: az egyik a herceg és Katyusa finoman ábrázolt szerelmi és lelkiismereti drámája, a másik a cári Oroszország igazságszolgáltatásának, börtönviszonyainak, sőt az egész feudális társadalomnak bírálata. Talán legszembek a regénynek azok a lapjai, amelyekén Nyehljudov herceget szentpétervári látogatásakor az orosz főnemesség üresen pompázó, céltalan élete miatt mindinkább hatalmába keríti a kibírhatatlanná erősödő csömör.

Tolsztoj őszinte felháborodással rajzolja a cári börtönök borzalmait, az emberi méltóságukban szüntelenül megalázott foglyok szenvedéseit. A kép hatását fokozza, hogy az olvasó a börtönöket szemlélővel látja az állati sor alá taszított emberek életét. A megdöbbenés így közvetlenebb és indokoltabb. Az orosz irodalom nagyjainak lelkiismerete tiszta: Mindent elkövettek a művelt emberiség szégyenének, a cári börtönök, szibériai kényszermunkák, száműzetések rendszerének megszüntetésére. Nemcsak az emelkedett humanizmusáról közismert Tolsztoj, hanem Dosztojevszkij is — különösen a *Feljegyzések a holtak házából* erőltetett tárgyilagossága miatt még megragadóbb körképében —, Csehov is szachalini utazása után írott, sivárságot árasztó novelláiban, amelyeknek alakjai nemcsak emberségüket veszítik el, hanem érzéketlen vadságukban itt-ott a szervesetlen élet színvonalára durvulnak.

Tolsztoj nagy regényének élvezetét megnehezíti, sokszor megakadályozza a gondatlan, kapkodó fordítás. Csak két mondatot idézek példának a mostani kiadásból: „Mindezek az események a felsőbb helyről, a cár öfelsége nevében kapott utasítások teljesedéséből folynak, ezeket az utasításokat minden körülmények között teljesíteni kellett, így hát hiábavaló lett volna teljesítésük következményein töprengeni. Nem is engedte meg magának, hogy efféléken töprengjen; hazafias kötelességének tartotta, hogy ne gondolkozzék, nehogy a gondolkodás megingassa kötelességei, — véleménye szerint igen fontos kötelességei — teljesítésében”. (348. l.) Az első mondatban a „teljesít” ige ragad kullancsként háromszor is a szövegbe, a másodikban a „kötelesség” főnév. Ezenkívül a másodikban három „hogy” árulkodik a fordító leleményességéről. Mi nyelvőreink véleménye a „nehogy”-ról, valamint az eseményekről, amelyek az utasítások *teljesedéséből folynak*? E kisebb hibákon kívül az a legbántóbb, hogy mindkét mondat annyira a fordított nyelv szerkezetét követi, annyira „csigázott”, hogy a magyar olvasó bizony nem hiheti, hogy ez a szöveg „először magyar embertől magyarul íratott volna”; pedig a műfordításnak ezt az alapelvét már 1604-ben kimondták.

A felületes fordítói munka nem elégszik meg a mai művekkel és az orosz klasszikusokkal. Még a „Panthéon” adta ki Stefan Zweig *Marie Antoinette* című regényes életrajzát, s hozzá neves író: Németh Andor fordításában. Hemzsegnek benne a német mintára mondat végére csapott állítmánnyal és közbeszúrt mellékmondatokkal „díszített” szerkezetek. (Például: „A pásztorórák, amelyeket a végtelenül szeretett barátal, kivel végre egymásra találtak, tölt, távolról sem gáláns pillanatok”. (48—49. l.) A mondat értelme is igen logikus: a pásztorórák gáláns pillanatok!)

Ha efféle mondatzörnyetegek az oroszból készült fordításokban ritkábbak is, ez sajnos aligha az alaposabb munkának, inkább a magyar észjárást jobban megközelítő, világosabbnak látszó orosz mondat szerkezet következménye. Mégis az orosz indoeurópai nyelv, kedveli az igeneves rövidítéseket. Jól megfigyelhetjük, hogyan csetlik-

botlik a műfordító az alárendeléses szerkezetek között Dosztojevszkij nemrég újra kiadott meghatós kisregényének, a *Nyetocska Nyezvanová*-nak átültetése közben: „Mos-tohaapám erre hangosan ezt felelte, hogy az elítéltetést, a büntetést — akár ismét a gyilkosság vádjával terhelten — is szívesebben vállalja, mint az olyan életet, amelyben mindaddig része volt (!) a földesúr zenekarában, ahonnan csak nagy szegénysége miatt nem távozhatót már jóval előbb; e szavakkal (!) kiment a szobából az őt (!) letartóztató emberekkel együtt”, (1957-i kiadás. 406. l.)

Sajnos, mindez még nem az igazi. A klasszikus szövegeket nehezebb rosszul fordítani. Amikor azonban az eredetit is kisebb szellemi erőfeszítéssel alkotta az író, műfordítóink szinte nekiszabadulnak. Egy szemfüles, de felületesen, túl színesen fogalmazó amerikai újságíró, Ralph Ingersoll könyvét adták ki nemrég *Szigorúan titkos* címmel. E könyv 361. lapján olvasható: „Hangsúlyozni kívánom, hogy ezt nem bírálatképpen mondom az egyes angol páncélos dandárok és az azokat támogató hadosztályok felé”. Megjelent teljes pompájában a „felé” egy fölöslegesen bonyolult mondatban. De előbukkan a másik csemege is, a „tűnik”, melynek erősen divatozó, hibás értelmezését (igazi jelentése: elbúvik, rejtőzik) egyik komoly nyelvészeti folyóiratunk, a Magyar Nyelv tárgyalta nemrég. Az idézendő mondat másik „díszítménye” a szintén igen divatos, de otromba „keresztül”, a harmadik a fölöslegesen használt műveltető képző: „Először is hosszú időn keresztül (!) olyan erősen (!) koncentráltuk magunkat (!) az ellenséges hadseregek legyőzésére (!), hogy szinte már úgy tűnt nekünk (!), mintha ezenkívül nem is létezne másfajta élet”. (378. l.) Megpróbálom magyarra fordítani ezt a divatos hibákkal barokkosan cicomázott mondatot: „Először is sokáig annyira csak az ellenséges hadseregek legyőzésével törődtünk, hogy szinte már azt hittük, nincs is másfajta élet”. Persze így egyszerű, nem elég „színes”. Ne felejtjük el, hogy a cirkuszi plakátok a legszínesebbek.

Véletlenül ugyanennek a vállalatnak egy másik kiadványában, Feuchtwanger *Hamis Nero*-jában a Flaviusok korabeli római előkelőségeket a fordító a Bach-rendszertől örökségbe kapott, fontoskodó hivatalnok nyelven beszélteti: „Alapos megfontolás tárgyává fogom tenni ajánlatát — válaszolta mosolyogva Varro” (30. l.), később a kérdés „vita tárgyát képezi” (31. l.), majd „szándékában áll” tisztelni, és „érintkezésbe lép” (179. l.). Ezek azonban csak találomra válogatott példák, az egész fordítás kiváló gyűjteménye hivatali nyelvünk csodabogarainak.

Forradalmi újítást javaslok (javaslatot teszek: zárójelben az ő nyelvükön beszélek, hogy biztosabban megértsenek) kiadóinknak (kiadóink felé): Azt hiszem, tudnak annyian idegen nyelveket kis hazánkban, hogy ki lehessen válogatni közülük, akik magyarul is elég jól tudnak. Fordíttassanak (eszközöltessék a fordítást) azokkal!

*

Könyvkiadásunk egyik kevéssé emlegetett törekvése, hogy a magyar múlt haladó hagyományát feltárja, illetve felelevenítse. Újabban mintha szaporodna a sok évi előkészítő munka termése. Mostanában jelent meg majdnem egy időben két olyan könyv, amely évtizedekig büszkesége lesz napjaink kiadói termelésének: *Bonfini* nagy művének Mátyás korára vonatkozó tíz könyvét jelentették meg magyarul, és újra megindították a *Régi Magyar Költők Tára* című sorozatot.

Bonfini Mátyás király trónraléptének ötszázadik évfordulójára (1458—1958) adta ki a „Helikon” félbőrbe kötve, az 1545-i bázeli kiadás fametszeteivel, Geréb László fordításában, Kardos Tibor bevezetésével és jegyzeteivel. Jubileumi alkalom ide vagy oda, régi adósságot törlesztett ez a kiadvány, amely méltó folytatása a nemrég megjelent Thuróczi-kötetnek. Nem lehet nyugodt lelkiismeretünk, amíg a középkor és a hazai humanizmus nagy latin nyelvű alkotásait teljesen le nem fordítjuk magyarra.

Geréb László fordítása mérsékelt latinosságával is érezteti Bonfini stílusának eleganciáját és méltóságát. Kár, hogy itt-ott németes is (betudja, tűnik neki stb.). Kardos Tibor bevezetésében többet nyújt, mint nagy összefoglaló művében (*A magyarországi humanizmus kora*, 1955). Nem a könyv eredményeit írja át, hanem új, alapos tanulmányozás után ismerteti Bonfini történelemfelfogását, módszerét és jelentőségét a haladás gondolatának érvényesítésében.

A *Régi Magyar Költők Tára* első kiadásának köteteit Szilády Aron neve díszíti, aki élete javát áldozta régi irodalmunk emlékei összegyűjtésének. Munkáját Dézsi Lajos és Horváth Cyrill folytatta. A nagy elődök kiváló teljesítménye felelősséget ró a mostani szerkesztőkre: Bisztray Gyulára, Klaniczay Tiborra, Nagy Lajosra és Stoll Bélára, akik szemmel láthatóan érezték is ezt. Külsőségeiben az új kiadvány határozottan a régi fölé emelkedik. Legfinomabb papíron, ballonvászon kötésben, ízléses védőborítékkal, szépen metszett betűkkel nyomtatva jelent meg a tekintélyes kötet (678 lap és 32 képtábla). A régi kiadással szemben újítás az is, hogy ahol ismeretesebb, közli az énekek kottáit, s a kötet végén Wathay Ferenc rajzait s több kézirat, első kiadás fényképmásolatát. Pontosabb a szövegek átírása. Csak a már nem használt betűket helyettesítik maiakkal, és a központozás hiányait pótolják, különben az eredeti helyesírását követik. Az olvasó számára ugyan némi akadályt jelent ez, de nagy segítség a további kutatásnak.

A közlést nem ott folytatják, ahol Dézsi Lajos a VIII. kötetben abbahagyta (kb. 1575 körül), hanem egy negyedszázadot átugorva a XVII. század első éveivel kezdik, s 117 ének kiadásával kb. 1613-ig jutnak el. A versek többsége panasz, siralmas ének. Néhány cím és kezdő sor már mutatja a mai olvasónak, milyen lehetett a XVII. század elején a magyar költészet uralkodó hangja: „Siralmas panaszát Magyarországnak (13. a mostani kiadvány számozása szerint), „Pusztaság, kárvallás egész Magyarországnak” (14.), „Gyászban öltözék szegény Magyarország” (15.), „Keserű kínomban és jajgatásimban elfogyott reménységem” (101.), „Elérkezett a siralom áradása” (116.) stb.

A kötet kiemelkedő alakja Wathay Ferenc. Nem kellett felfedezni, hiszen szobor hirdeti emlékét Székesfehérváron. Ennek a városnak volt másodkapitánya, amíg török fogságba nem esett. Mégis öröndetes, hogy kritikai kiadásban sorakoztatják fel 28 énekét, jegyzetben közlik önéletrajzát és énekeskönyvének egyéb bejegyzéseit, valamint rajzait. Erdemes lenne részletesebben foglalkoznunk vele, nemcsak azért, mert dunántúli születésű, és itt élt, amíg a Fekete Torony rabja nem lett Sztambulban, hanem mert első a sajnos hosszan sorakozó rab-költők közül: Batsányitól Kazinczyn át Radnótiig líránk egyik legszomorúbb, mégis jellemző ága ez.

Az új sorozat tökéletesíti a jegyzetelést. Lap alján közli az eltérő olvasatokat, de az értelmezésre, a mű keletkezésére, a szerzőre stb.-re vonatkozó egyéb megjegyzéseket a könyv végén összesíti. Nem lenne-e helyesebb minden ének után közölni az efféle jegyzeteket is, vagy ha ezt nem akarják megvalósítani, legalább a tartalomjegyzékben az ének lapszáma alatt — mint Dézsi Lajos — mindjárt leközlhetnének, melyik lapon található a vonatkozó jegyzet: jóval használhatóbb lenne a kötet.

A régi kötetek módszerét követve időrendben közlik az énekeket — kiskapitva lelőhelyükről. Történelmibb, a valósághoz hívebb eljárás lenne, ha — eltérve a XVI. századi anyag közlési elvétől (ebből a századból kevesebb kéziratot énekeskönyvünk maradt meg) — a teljes énekeskönyveket adnák újra ki, s esetleg külön táblázatban igyekeznének megállapítani az énekek időrendjét. (A mostani kiadvány egyik erőssége máris a kötet végére illesztett nyolcféle regiszter.) Gondolhattak effélére a szerkesztők is, hiszen Wathay énekeskönyvét mintaadó alaposítással ismertették a jegyzetben. Sajnos, ők maguk sem követték mintájukat: a többi énekeskönyvet csak említették. Legalább erre: első említésükkor az énekeskönyvek pontos és részletes leírására, tartalmuk ismertetésére okvetlenül szükség lesz a következő kötetekben. Rég' irodalmunkban a kéziratot énekeskönyvek nemcsak egyszerű gyűjtőhelyei a verseknek, hanem nagyobb részük az irodalmi élet szerves része: az előadó énekesek műsorfüzete. Helyes, hogy az egyes szerzőkről a jegyzetek mindent elmondanak, amit tudunk. Ez azonban a mai ember kívánságát elégíti ki. A XVI.—XVII. században az irodalmi „egység” nem a szerző egyénisége, mint napjainkban, hanem az előadó énekes, aki gyakran maga is szerzővé izmosodik. Az énekeseket pedig az eddiginél jóval alaposabban tanulmányozott énekeskönyvekből ismerhetjük meg leginkább. — Őszinte örömmel soroltam fel az első áttekintéssel szerzett benyomásaimat, mert a gondos szerkesztés és a sorozat újból való megindítása jelentős állomás a magyar irodalomtudomány történetében és ünnep a magyar irodalom minden barátja számára.

Pusztai József

A Hold-utazás — a legújabb költészetben

*A levegőt cédrus-ládába zárom.
Gyújtó-tükörrel fölfogott sugáron
Addig hevitem, addig ritkítom,
Míg száll s a holdig meg sem áll,
[tudom!...*

*...Mint gépész, meg rakéta-mester,
Kemény acélból löveget csinálok...
Lőport alája — aztán uccu, vesd el
Tüzes golyómmal az egekbe szállok!*

Ez még a XVII. század emberének fantáziája és hangja. Ezeket a szavakat Rostand adta népszerű színműve hősnének: Cyrano de Bergeracnak a szájába.

A kardnak ez a rokonszenves forgalója élő személy, művelt ember, író, aki mérész ábrándok szövője volt. Egyik művében három elképzelést is leír, hogy az ember miként juthat az űrbe. Elgondolásai közül a legérdekesebb: „rakéta”-ötlete; az űrhajózás gondolája köré övezett különleges gyűjtőrakéták sorra működésbe lépnek és utasukat az égbe röpítik.

Talán éppen Cyrano eme naiv gondolatai ihlették meg Swiftet és Voltaire-t is, akik Gulliver holdbéli utazásának mondjában, illetve a Micromégas-ban tovább szőtték naiv ábrándjaikat. És hasonló volt a hatalmas fantáziájú Verne Gyula álma is „Utazás a holdba” című művében.

Az álomból azonban 1959 szeptember 13-án valóság lett, mert a második szovjet kozmikus rakéta elérte a hold felszínét. A történelemben először fordult elő, hogy a földről sikerült más égitestet űrrepüléssel elérni. Ezzel új fejezet nyílt meg a kozmikus térség kutatásában, egyúttal új fejezet kezdődött az irodalomban is, helyesebben a „hold-költészet”-ben.

A Hold, amelyről eddig már rengeteg költő emlékezett meg szerelmes verseiben, most újabb megvilágításban, az eddigigől lényegesen eltérő költői témaként került és kerül még ezután is az irodalomba. Nemcsak a tudományos irodalomba, hanem a költészetbe is. Bizonyíték erre Simon Istvánnak a Magyar Nemzet szeptember 20-i számában megjelent:

„A Hold költészete” című verse is, amelyben többek között arról ír, hogy a Hold már nem szerelmi asszociációként jelentkezik a költőknél, hanem új témaként és a lírikusokat arra buzdítja, most arról dologoljanak, ami a Holddal kapcsolatban újszerű:

*Fönn úszott az idők állóvizében
s kihálászta minden költői száj,
ha ősz, tavasz és éjszaka volt
[léppen...*

— De ez a nóta régi már.

*De mióta a szeptemberi égen
rakéta süvölt s a holdig kiszáll,
új emberi dal kél a holdról érzem,
— Dalra fel, sok költői száj!*

Simon István buzdítása nélkül is, szinte máról-holnapra, egymásután születtek meg a Holdról, a szovjet űrrakétáról szóló költemények a budapesti és a vidéki napilapok hasábjain. Szendrei József, Mátyás Ferenc, Berecz Miklós, Géczy Péter, Kulcsár János, Németh István, Lódi Ferenc, Boros László, Havas Ervin, Kiss Károly, Új Rezső, Bényei József, Molnár Sándor, G. Szabó László, Várnai Zseni, Ernyei Gyula, Vasi József, Pákolitz István, H. Bérczi Erzsébet, Büky László voltak az elsők, akik versben örökítették meg a világjelentőségű eseményt, a szovjet űrrakétának a Holdba ütközését, a szovjet lo-bogónak a Holdba érkezését.

Főleg a dunántúli költők, versírók, reagáltak a leggyorsabban és a legnagyobb számban a szovjet tudomány világraszóló sikerére. A sok vers között természetesen akadnak olyanok is, amelyek nem ütik meg az irodalmi mértéket, mert rögtönzöttek, az esemény pillanatnyi hatása miatt, sebtiben születtek. Ha emiatt mind nem is értékesek, mégis érdekesek, mert — szabad versben, vagy kötött formában — történelmi eseményt örökítettek meg s az utókor számára irodalomtörténeti dokumentumok maradnak, ezért gyűjtöttük ezeket csokorba, s adjuk közre csak így, frissiben, mélyebb elemzés nélkül.

A költők és versírók egy része, a második szovjet űrrakéta sikerében az emberi ÉSZ, az Értelem diadalát látja az anyag felett. Ez a gondolat csendül ki Szendrei József: „Óda a szeptemberi teliholdhoz” című verséből is, amely a Fejér Megyei Napló szeptember 17-i számában jelent meg. Ő is az emberi tudás és büszkeség jelképét látja benne és az egyetlen, aki egyben arra figyelmezteti az Embert, vigyázzon, hogy tudásától, a száguldó technikától nehogy megszedüljön, elbízza önmagát.

— — — — —
Csend van, szeptember, hull a falevél,
Ezerkilencszázötvenkilencben
őreg Földünkön mohó volt a nyár,
de gazdagon termett az agyvelő.
Szent Dávid, hallod? Szovjet muzsika,
az Űrben zeng egy új orosz gitár.
Kétszázmillió ember pengeti,
a Holdra száll a rakéta-madár.
Homlokán zászló, teste csupa fény,
egy kis darab Szovjetunió,
és alatta, a zord Észak jegén
utat tör egy nagy atomhajó.
Óh, utat tör az emberi elme,
utat a jégén, utat a Holdhoz,
legszívesebben maga is menne
csillagot fogni ehhez a Korhoz.

— — — — —
Éjjél van. Új nap és új korszak
kezdődik ebben a szelíd percben.
A Holdon szovjet zászló lobog
s hálót szőnek rá a holdi pókok.
Nézem, az öreg Hold rám mosolyog.
Hallgatom azt mondja, boldog

[vagyok].

Kisdarab felhő úszik az égen.
Ember, a neved a Holdra írtad,
és felírod majd a csillagokra.
Ember, az Űr titkai kinyíltak,
hát légy büszke dicső korszakodra!
Tiéd a szeptemberi telihold,
tiéd az út a hűvös Űrön át.
Ember, tiéd az a nagy sárga folt,
őleld magadhoz minden sugarát!

Ember, jegyezd fel e dátumot:
hétfő van, hajnal, új kor hajnala.
Ezerkilencszázötvenkilenc,
ősz, szeptember tizennegyediké,
amikor a Hold aranypora

a vörös szovjet zászlóra hullik
s békülni kezd a tűz és a víz:
Szovjetunió és Amerika.
Ember, vedd fel ünnepi ruhád,
Ember, a hosszú, nagy útra készülj.
Ember, a csillagok várnak reád,
holnap indulhatsz, csak el ne szédülj.
Ember, most ősz van, szántanak,
[vetnek
s hitetlenkedve szólnak a vénnek,
de a szívek holdfénynél szeretnek
és szerelem szül új nemzedéket!

Az értelem diadala csendül ki Pákolitz István „Varázslat” című versének is mindenesorából a Dunántúli Napló szeptember 27-i számának hasábjain:

Ki többé nem kötődsz a földi porhoz,
útda a kéklő ivű végtelen;
kit eljegyzett a rejtett titkú Kozmosz,
dicsőség néked, tiszta Értelem!

Kölyök-bolygónyi csillagod az űrben
a fényes ősök testvéröccse lett;
s az örök távolságot is legyűrve
újabb nagy alkotásod hirdeted:

a változatlanul — merengő Holdba'
a büszke zászló büszkén azt lobogja,
hogy — föld-szükén — új birtokunk
[az ég;

s elérhető a régi-messzi álom:
bolygóközi vidám kiránduláson
ölelkezik majd az emberiség!

Az ismert budapesti proletárköltő: Mátyás Ferenc már tovább megy egy gondolattal. Ő is az ÉSZ, az Értelem diadalát zengi: „Matematika” című versében, amely a Népszabadság szeptember 20-i számában jelent meg. De költeményében már sejtetni engedi, hogy vége a „csodák” világának. Annak a világnak, amely azt hirdette, hogy az égben Isten honol. Az éggel való gondolatátársításból most már kimarad az Isten-fogalom, mert az emberi tudás megközelítette az ismeretlen Mindenséget, az ismeretlen világot, amelynek eddigi titok-fátyolát most bátran felfedi. A tudományok közül elsősorban a matematikának tulajdonítja a szovjet űrrakéta legújabb sikerét és így dalol:

— — — — —
*Új Kolumbusok vágyai
teljesülnek a végtelenben.
A vas tűzjátéka felröppent,
halált legyőző szép ezüstben,
s a tudás lengő zászlajával
jelzi; a csoda nem csoda
többé, s már nem az Isten szárnyal
fantáziánkkal fel oda,
bolygóról-bolygóra, hol a
földi elem
égi elemmel egyesül; —
az Ember lép tovább! Keresve
a titkot, mely ködbe veszve
titkolta fantomát.
Figyel a világ, lelkesedve
bámulja — dehogy a csodát;
azt, amit kiszámít az ész,
s amit szemgolyónk látva lát; —
a fejlett matematikát.
E dátumot sokszor betűzi még
e kor, s közben a vágya oda hordja,
ma a száguldó acéltűzű gépet;
de holnap már az Ember száll
[a holdba.*

G. Szabó László: „Szonett a számokról”
című versében — amely a Magyar Nem-
zet szeptember 29-i számában látott nap-
világot — Mátyás Ferenchez hasonlóan, a
matematikában látja a szovjet űrrakéta
sikerének kulcsát:

*Gyermek-fejünkbe bűvölt Egyszeregy
logar-táblázat számjegy-óceánja,
melynek hulláma körkörös irányba
a Végtelen partját célozza meg —
s ti integrálok, tangens-tételek,
hyperboláknak hűvös logikája:
agysejtjeinket éles fényre tárva
segíttek győzni nyűgeink felett.*

*A törvény, mely szerint rakéta reppen
az Ismeretlen távlatába,
kezdetből rejtett elvont képletekben.*

*Felismerője — rabszolgák fia —
így lesz korlátlan szabad és kötetlen,
íme: tette váltott Matematika!*

Berecz Miklós „Az ember diadala” című
versében, amely a Sztálinvárosi Hírlap
szeptember 18-i számában jelent meg,
már a sötét középkor, az inkvizíció kor-
szakát idézi fel. A tudósokat, csillagászo-
kat énekli meg, akik az ég kutatói, út-

törői voltak, de a középkori klerikális re-
akció gonoszul megvádolta, megkínózta,
vagy kivégeztette, máglyán égette el őket
abban a reményben, hogy útját állják az
emberi tudás fejlődésének, a haladásnak.

*Sárbaragadt, elhullott nemzedékek,
Istentkereső, görnyedt századok,
Kigúnyolt és vérbefojtott élet,
És megváltásra meddön várt
[napok —*

*És tudósok, kik máglyán égtek el,
S mártírok, kik meghaltak a máért,
Galilei, Kopernikus, Kepler,
És Ti mind, akiket gonosz vád ért:*

*Nézzétek a Holdra ért, rakétát!
Nézzétek a mindenség hogy ragyog,
Nézzétek az ember diadalát, —
És higgyétek a még szebb Holnapot!*

Boros László, máriaujfalusi tanár, az
„Új korszak hírnöke” című versében,
amely a Vas Népe szeptember 20-i szá-
mában jelent meg, arról énekel, hogy a
sok-sok tudós, aki életét áldozta a tudo-
mányért, nem élt hiába, mert a Tudás
diadalmaskodott. A szovjet űrrakéta
Holdba érkezése szerte foszlatta a baboná-
kat, az egyháznak az isteni teremtsérről
szóló tanát, mert az ember behatolt az is-
meretlenbe, felfedi annak titkát és a tu-
domány győzelme a béke ígéretének elő-
hírnöke, új korszak kezdetét jelenti az
emberiség történelmében.

— — — — —
*Léleknek és szívnek
a balga hit teher,
babonák rabláncát
lelkéről lerázva
világitok ura
a hős szovjet ember.*

*...és kit a teremtés meséje még
lámít*

*nézd Ember, és lásd meg
ember-alkotásod, nagy égi
[„csodáit”.*

*Új korok szavával
száguldó staféta
a Holdba eljutott
kozmosz rakéta.
Áldozat oltárán
a sok tudós élet
Tudás-diadaláért
nem hiába égett.*

Emelt fővel, büszkén
járj utadat ember,
Tied a győzelem
tudásod a fegyver.
Nézd, bámuld a csodát, világ
[minden népe,
Vörös-zászlós rakéta felszökött
[az égre,
Nem bábeli mese, nem zudít
[vízözönt,
új korszak hajnalán, új csodával
[köszönt
tudomány győzelme, béke ígérete
vörös fénnel írja szövegét
[az égre:
tudós tervezése, munkás alkotása
ember ürbe lötte ... csoda lett
[belőle
— új korszak hírnöke.

Géczy Péter: „1959 szeptember 13” című versében — amely a Fejér Megyei Hírlap szeptember 16-i számában látott napvilágot — az igazi békés eszme diadalmaskodása mellett, egy szovjet terv végrehajtását és a szocializmus újabb győzelmét látja az űrrakéta Holdhoz érkezésében.

Emlékeztettedbe vésd e napot
[Emberiség!
Mire képes az embert vezérlő igaz
[eszme:
e napon történt, hogy a Szovjetunió
[zászlaját
egy kozmikus rakéta a Holdba
[röpitette.

A Hold szűz teste végre társra lett,
huszonkét óra múltott néhány perccel
mikor kezdetét vette egy új
[történelem,
kapcsolat jött létre az Ismeretlennel.

A rádiójelzés elhallgatott. Ezrek
[és ezrek lesték
és meghatódottság,
és büszkeség,
és győzelmi mámor
szállta meg az estét.

Nem történt más, csupán ismét
[végrehajtottak
egy szovjet tervet, mikor a rakéta
[felfutott az égre,

a költő utána néz, a Hold melyről
[eddig csak dalolt
az érintkezés mámorától reszket
[is a költő versbe kezd,
boldog üdvözlésbe a szocializmus
[újabb győzelmére!

Kiss Károly: „Ének az új kor hajnalán” című versében — amelyet az Eszak-Magyarország szeptember 16-i száma közölt — szintén az álmoskönyv és a biblia korszakának végét jelzi és a szovjet űrrakétában, amely elérte a Holdat, a kommunizmus fényét, a béke szimbólumát látja.

Vidám és forró éj után hajnalt
[vártam;
virradt, s fenn ezüst hullámok felett
a tágas térbe szökő napsugárban
űrhajó piros lobogóját láttam,
— homlokán szép csillag fényesedett.

Az új kor küszöbén így általlépve
evez, rohan. — Immár ki áll elé?!
A rágalmazók, képmutatók ellenére,
szállt az ionoszféra tengerére
s robog bátran új távlatok felé.

Mint sok-sok napraforgó — arcok
[nézik:
népek, fajok — az ébredő világ.
Az elliptikus pályán véges-végig,
emeli büszke homlokát az égig,
elhányva álmoskönyvet, bibliát.

Az embernek nagy reménysége
[támadt,
a béke magva, kel már tenyerén.
Halat szaporít, gátat vet az árnak,
szép fiakat nevel, friss almafákat,
virágokat a horpadt sír helyén ...

New-York s Damaszkusz felett tör
[a térbe,
száll, száll a felhasított égen át.
A kommunizmust sejteti már fénye,
utána bámulok a messzeségbe —
a nyár csodáit nézik így a fák.

Eltelve édes zümmögéssel, dallal,
mint én a küldötte halk jelekkel.
A titokzatos égi tájon nyargal,
a messzi Hold felé száll diadallal,
s zümmög, új emberségről énekel.

A költők egy része a szovjet úrrakéta Holdhoz érkezésének hatása alatt, arról énekel, hogy rövidesen eljön az idő, amikor már az ember is eljut a Holdba és meghódítja azt a maga számára. Erről szól Havas Ervin: „Himnusz a repüléshez” című verse, amely a Néphadsereg lapjának szeptember 15-i számában látott napvilágot.

*Es fellepünk majd a plasztik lépcsőn
Az ezüst-pihe búrájú csöndbe.*

*Es bezárulnak az ajtók mint a méh
[szárnyai.*

*Es kinyílnak a Föld rácsai,
Hogy felszívít a levegő dörögve.
Emelkedünk.*

*Mint lángoló kalap
Csorgatja ránk
Fényözönét a Nap.*

*Meteorit-labdácskákkal játszik
[a varázsló,*

*S a parázsló örök hajnalban
Olafozottan, remegve, halkan
A föld elgurul alattunk.*

*Egyedül maradunk —
Vágtató utasok az űrben.*

*Szőlőfürt-galaktikákat tartunk
[a kezünkben.*

*Pányvára kötve üstökös-sárkány
Úszik utánunk,*

*S a márvány-tiszta szédületben
Pilleként emelkedik, könnyű*

*[a lábunk.
Nincs már: fent és alant, csak*

*[körös-végtelenség.
Kergetőznek a csillag-lepkék.*

Homlokunkon villódnak a fények.

Vállunkhoz érnek

A Fényévek milljomod percei,

S távol,

Az Állomáson,

Már jöttünk lesi

*Tűzszemével az érzékeny műszer...
Kiszállunk.*

A kráterek már miértünk zúgnak.

*A végtelenbe mártja
homlokát*

az Ember.

Zászló vöröslík, s áll márványba

[vésve:

„Szocialista

Szovjet

Köztársaságok

Szövetsége”

Lődi Ferenc: „Mi járunk ott a kráteren” című versében — amely a szegedi Dél-magyarország szeptember 20-i számában jelent meg — már előre vetíti annak lehetőségét, hogy az ember büszkén lépked a Holdon, annak kráterén épp úgy lobogtatva a vörös zászlót, mint itt lenn a Földön:

*Szerelmes élet,
ó, csak most tudom
mivégre képes még az ember itt,
a Sárgolyón,
bölcső és sír felett,
szülője ős-öln!*

*Táplálta könnye, vére melegével
s elégszer bukva, míg kérgén megállt
születve bukva
mint a tengerek,
s mégis morzsolva ujjá közt
a végtelenből annyi századot,
idáig érve most,
szerelmes élet,
hogy felröpítse csillagát
roppant egeknél túlra még:
istenné válva hát!*

*Már elszakadva, el a Földtől,
a Holdra nézhet vissza,
tűkörben látva a Sárgolyónk
s kutatva fehér foltjait,
hogy el ne rejtsék
a lényeket,
mely minden összes többi kulcsa:
az ismeretlené.*

*Vén Hold, húsfényű égitest,
emberközben látom arcod
s hozzánk tartozni készülődj!
Mi járunk ott a kráteren
fémtestű porcikáinkkal,
sűrítve benne, amit elme
s erő csak eddig alkotott.
Mi járunk ott, kerekded égitest,
vörös zászlósan, ott is úgy, ahogy
itt lent a népek végtelen menetben...*

Bényei József: „Vörös zászló” című versében (Hajdu-Bihari Napló szeptember 20), már az ember újabb hazájának, illetve a Vörös Október hőseinek, a proletárok hazájának tekinti a meghódítandó Holdat.

Hazám vagy immár büszke Hold,
idegenfényű messze csillag.
Győzelmesen és fényesen
megállok csúcsán titkaidnak.

Hazám vagy. Ijedt tengerek
s hegyek fölött már ott a zászló,
csak sugárzóbb és vörösebb
világok közti rohanástól.

Nem a rakétát dalolom,
de ki a zászlót vigyázta,
hogy drága selymét szét ne tépje
bolygók vonzása, taszítása.

Mágneses űrben fenn lobog,
s én látom már, ha felihold van.
Régi harcosok, katonák
állnak mögötte csatatorban.

Marx szakállán konok tudás,
mosolyog Lenin rejtelemmel.
Ő tudta hova érhet el
törtetlen hitével az ember.

S mögöttük sorban mind, aki
időt formált, s dacos világot,
Vörös Október hősei,
forradalmárok, proletárok.

Az ő hazájuk volt e Föld,
s most már a Hold is hazájuk.
Allnak vörös zászló alatt,
s némán is énekel a szájuk.

Hazánk vagy immár Vén Titok,
kísérteteknek sárga lámpa,
s lobog a messzeségen át
zászlód sarlója s kalapácsa.

Németh István: „Az új kor küszöbén”
című versében, (Középdunántúli Napló
szeptember 20.) szintén az Ember tulaj-
donának mondja a Holdat, amely otthona
lesz, ha a Föld már kicsinek bizonyul az
emberiség eltartására.

— — — — —
Érted-e Ember — súlyát pillanatnak,
melyben az álom már valóra válik;
s lelkünkrol ósdi sok kölönc lemálik —
és látás üdve adatik a vaknak,
míg a hitetlen vére faggyá dermed:
hogy a tudás itt nem veszedelmet
hozhat reánk, ha jószándék kíséri:
kinek keze már az eget eléri!

Érted-e Ember, e Földnek lakója,
mily nagyszerű a tett, mely dicséri
a Hős nevét, ki üstökössel méri
a végtelent, amelynek hódítója —
ki zárt feszt az évezredek titkon —
s megérheted —, hogy nemcsak itt
[vagy itthon,
de birtokod a Mindenségre tárod,
honnán reád a Végtelenség bámul...

Érted-e Ember: küszöb — mire
[léptünk,
e nagy napon — és túl ezen
[a Holnap —
— ha kicsi lesz már e Föld egy
[akolnak —
— és lehetetlent az agyból kitépünk:
egy lépés csak — és nincs ki álljt
[kiáltson;
e Föld nyögébe újra visszarántson —
mert van erő és hit a viadalra!
— Előre hát a végső diadalra!

Várnai Zseni, a hírneves proletár költő-
nő: „Kozmikus riport” című versében —
amely a „Néphadsereg” szeptemberi iro-
dalmi mellékletében jelent meg —, a béke
előhírnökét, a tudománynak a béke szol-
gálatába való állítását látja a második
szovjet űrrakéta sikerében. Csak azt saj-
nálja, hogy előrehaladott kora miatt, a
további eredményeket, más égi testek, a
csillagok esetleges meghódítását ő már
nem érheti meg. De a mai ifjúság még
élvezheti majd a tudomány leendő gyü-
mölcseit is.

Nem tudom meddig élek,
de most szeretnék élni;
az elkövetkezendő csodák sorát
[megérni,

hisz tegnap Űrrakétán
berezültünk a holdba,
s holnap talán még messzibb,
távolibb csillagokba!

— — — — —
Ó, tudomány csodája,
ó, emberség csodája,
ó, költők költőjének
magas elgondolása,
hogy az az űrrakéta,
mikor a holdat érte,
piros zászlót tűzött
a hold bazalt-hegyére!

Ó költők költőjének
magas ihlettsége,
hogy a rakéta mását
küldte a Szovjet népe
át a tengerentúlra
baráti békejelnek,
s békét üzent a jellel
a békés embereknek!

Nem tudom meddig élek,
de ezt én már megérttem,
s a holnap csodákat
festi már képzelésem,
csak festené, ha tudná,
de képzeletem szárnya,
nem ér el a valóság
tündöklő nyomdokába.

Mintha újfajta ember
formálná most a földet,
aki csak adni vágyik
a jóból is legtöbbet,
akinek tudás-szomja
már szinte olthatatlan,
s a lét titkát bogyozza
a mélyben, és magasban.

Be kár, hogy kenyeremnek
javát én már megettem,
te boldog ifjú gárda,
te élsz majd százszor szebben,
te folytatod a művet,
te szakítod gyümölcsét...

de most nézz a magasba,
figyeld a szellem röptét.

Kulcsár János, a győri Kisalföld szeptember 17-i számában megjelent: „Kortárs” című versében éppen úgy, mint Várnai Zseni, büszke arra, hogy kortársa lehetett a világtörténelmi jelentőségű eseménynek. Azt a reményét fejezi ki, hogy a szovjet rakéta a világbékét szolgálja majd.

— — — — —
„Az ember nőni vágyik,
s nő: erős kezével
a Mérhetetlen ívét fogja át.
Holnapra tán az ég csillag-porával
díszítem már az asszonyom haját.

Hiszem, hogy győztes,
szálló gépeinkkel
eltörpül minden támadó hamis,
s ölés helyett a korlátlan világon
megosztozunk majd csendes szóval is.

Vernét, s a többi Holdba-álmodókat
megőrzöm még,
hogy megmutassam egyszer
mesélő kedvű, bölcs öregkoromban:
„— Itt vannak. Nálam szebben
[szóltak Róla
de én — kortársa voltam!”

Simon István: A Jangce vitorlái

(Magvető Könyvkiadó)

Ez a verseskötet már ihletése körülményeivel, témavilágával — Kínáról, Vietnámról és Koreáról szóló útiimpresziók lírai rajza — egyedülálló irodalmunkban. Eddig csak útleírások mutatták meg — a szocialista világközösségben közel kerülő — Távol-Kelet világát: titokzatos dzsungleket, trópusi tájait, népet, amely történelmében és társadalmában más, mint az európaiaké.

Az utóbbi években egyre több irodalmi felfedezés történt: költőink — Weöres Sándor nosztalgijával — a Kelet irodalma felé fordultak és fordításokban mutatták meg az emberiség és költészet őshazáját. Különösen Kína és Japán volt az útirány, melyre már a századforduló első évtizedeiben Kosztolányi Dezső is elkalandozott. De végleg és teljes valóságában a mai fordításirodalom nyitott utat Kelet számára és még mélyebb rétegekbe ereszkedett le: Vietnám, Korea ismeretlen világába.

Simon István — a mai költőnemzedék egyik legjelentősebb és legrokonszenvesebb egyénisége — az első, aki költőink közül ajándékba kapta ezt a különös és szép utazást, és TU 104-en ereszkedett le negyvenezer kilométert repülve erre a forró emléké földre.

A *Jangce vitorlái* lírai gyűjtemény a három távol-keleti országról, amelyben közvetlen élmények alapján egy jelentős igényű költő művészi kifejezésével ismerkedhetünk meg. Nagy és nehéz dolog ennyi élményből, amelyet táj, nép és szokás tömörített össze a költő emlékezetében, kivenni a legszebbet és legsajátosabbat, hogy az olvasónak is jusson ízelítő az igaziból. Simon István tehetsége éppen abban mutatkozik meg, hogy ezt a nehéz feladatot művészien oldotta meg. A sok impresszióból — ellentétben a sze-

rény *Utószóval* —, sokat tartott meg és öntött versebe. Hogy nem minden került bele, vagy egyenetlenül mutatkoznak meg ezek az élmények — Kínáról 6, Vietnámról 11, Koreáról 9 vers a költő zsákmánya — az szinte természetes és önmagában is magas igényről tanúskodó.

Simon Istvánt nem buktatta el sem az élmény sokasága, sem a „műfaj” nehézsége. Ezekben a versekben is úgy „dolgozott”, ahogy eddigi munkáiban: az embert kereste ott is, ahogy a hazai tájban. Hazájára emlékeztető jeleket keresett mindenütt, azt, ami minden népben közös. A Japán-tengeren — Koreában — a mormoló tengerhabban az otthon nyár-este muzsikáló cséplőgép rokonhangjait érezte; a *Levél a trópusról* c. versében a messzi kedvesre gondol, meghatódó szeretettel:

*Lesem, takar-e jól a dunyha,
mert tudom, ott már dörög esik.
S ha otthon lesz majd dél, én újra
aludni megyek reggelig.*

A *Hoabinhi kék hegyek*-ben a sok trópusi látomásból is hazai emlék születik:

*S mi marad meg belőled, csipkés
[látomás?
Mint apám, ki Pozsonyban volt katona,
úgy leszek-e, kinek régóta semmi más
emléke róla, csak két trén-lova.*

Felfedezi útján a tiszta erkölcsű, romantikus emberségű népet, az egyszerűséget, amely az európai „polgári világ”-ban ismeretlen. *Narancsfák alatt* c. szép versében „az egyszerű emberek nagy évszázadáról” szól, népet néppel összehasonlító módon. A vietnámi faluról írja ezt a képet:

... s a rizsföldekről hazaérkező
[parasztot, aki
úgy ül le magasküszöbű háza elé,
olyan fáradtan, izzadtan, mint az én
[apám.

Nincs mit elfelejteni — egy a világ.
A szilvafa úgy terem, akár itt
[gyümölcsöt a kókusz,
zöld gömböket az aranynapban,
[s a júliusi szél
úgy vágja fel a jegenyék közt a port,
[mint a monszun.

Tizennégyezer kilométert repültem ide,
s ime a gond és öröm ismerősen várt
[haza —
a kaktuszon ugyan nagyobb a túske,
[mint a rózsán,
de egy a céljuk, s egy a Föld, melyből
[mindkettő kinő,
mint ez az idő, amely
az egyszerű emberek nagy évszázada.

Nehéz a kritika megszabott keretében mindenről szólni, ami ebben a négyíves könyvben zeng és árad az „ámulat” és elfogódottság” hangján. Már a kötet első versében ez a megütő varázslat él, amikor a repülőgép elzúgott utasaival az urali rengetegen:

Alkonyult. Néztük, mint rózsá
[nyugatra

a nap, a hold keletre hajol.
Szibéria mély, kék-zöld ege, s a tajga.
nyír, láp, tigris ott lent valahol.

A Bajkál éjszaka jött meg, a Nagy Fal,
de nem láttuk, csak a kékszinű fényt.
Söröztünk hát, kínált a mennyei asztal,
szinte Szent Péter vendégeként.

A páratlan élmény továbbra is meg-
lepetéseket hoz a lélek olyan tükrözésé-
vel, amely Simon István költői erején kí-
vül magasrendű emberségéről is tanús-
kodik. Nagy menetelés c. versében az
ázsiai táj megfoghatatlan rejtélye él: „a
nagy szélrózsában az út is — a saját tes-
tén menetel”. Megfogható kép a megfog-
hatatlan földrésről, mely fantáziánkat
— a rokon magyar képzeletet — annyira
izgatja. A Pekingi reggel-ben még tágabb
az élmény: táj mellett az ember, múlt

mellett a jelen, de a jövő világa is föl-
csillan. A császári palota, az Eg templo-
ma képe mellett a Hotel Peking, a rik-
sások háromkerekű biciklije mellett az
autóbuszok és az overálos emberek: a teg-
nap, a ma és a holnap adnak a költőnek
gyönyörű értelmezést:

az Idő skálájának hangjegyeit
a lent mélyen bujókat a már
holnapba zengőktől,
amelyek így adnak mégis harmóniát —
s az érzést, hogy itt dől el talán
a nyugalom bölcs mosolya alatt
ezen a gyűrt szürke-kék tájon
csatád új,
emberibb világ.

Vietnám: a kötet legnagyobb ciklusa.
Ha lehet megkülönböztetést tenni a mű
hőfokából: ez a rész kapott legtöbbet a
költőtől. „A Vörös-folyó” az ezeréves rab-
ságból felszabadult nép véréből is vörös,
nem csupán természetes bíbor színétől.

A trópusi táj bivalyaival, bambuszokon
kosarat cipő asszonyaival, a forró-novem-
ber derekán himnuszos zengésű:

s itt is végül magadra ismersz,
otthon vagy, hol a világ gyönyörű,
mert átérzed, mint dalt a leány.
A szépség a világ dala.

A Dal a kereskedőnegyedben, Vietnámi
vázlatok, Emberek Phucan-ban, Képek
az őserdőből, a már idézett Narancsfák
alatt c. versek ennek az egzotikus or-
szágnak tájáról, népéről, világáról szól-
nak, amelyben mégis sincs egzotikum, csu-
pán a világ változata: a gyík ott háziál-
lat, akár nálunk a macska, az ing nem
kerítésen szárad, hanem a banánokon, és
az emberek — az új világ emberei — ott
is olyanok, mint itt.

Dien Bien Phu hősei,
a komoly férfiak, akik
(de ismerős mozdulatok)
a gyűlésen oly akkurátusan
forgatják nyakukat,
s mindegyik úgy indul neki
mondókájának, hogy először
a torkát
hosszan meg-megköszörüli.

Koreában az óceán látványa nyugtató. Ez „Ó, a tenger, a tenger”... Simon István ámulatában is érezhető, hogy hány magyar költőnek — Petőfitől Aprily Lajosig és tovább — a „tenger látomás maradt” csupán. De az ámulatra jön a kort érző-értő ember, aki „nemcsak kis fazekek étkébe” lát bele, „hanem a sorsokba is” és megérezheti: „mint higany a hőt, a világ mai lázát”. És az emberi munka világközösségében a magunkét: „Távol-Kelet, ők is segítik cipelni nekem kis magyar életem, amelyre annyi baj, nyűg ráragadt, hiszen a tenger is megkönnyíti a súlyos tárgyakat”.

Simon István könyve — *A Jangce vi-torlái* — költészet a javából és igaz dokumentum három keleti országról, amely együttesen nagyobb, mint Európa, lakossága pedig a kétszerese Európa lakosságának. Felfedezés egy kitűnő költő gyors pillanatképeivel, de mégsem elnagyoltan; egységes, összefogott mű, amelyben éppúgy élnek Simon István ismert erényei: az egyszerű, tiszta szó tudása, Arany János-i realizmusa és igaz, mély humánuma, szocialista távlataival, mint a Pa-

csirtaszó gyönyörű válogatott verseiben. Ez a költészet nem „kirajzolt”, mint a Nyugat-nemzedék költőié, élményeivel, kifejezőmódjával közelebb van Illyés Gyula költészetéhez, de egyéni, egyszerűségében a „krumplivirágok” „dísztelen zöld” színeivel, amely azonban mégis varázsos szépségeket takar. Simon verseit többször, sokszor el kell olvasni, hogy a szürke színek alatt megérezze az ember a szépet, ahol a krumplivirág a „damaszt-színű tájon oly édes”.

Ez a kötet más tájaival, népével is belesimul Simon István költői művébe, és a befejező vers: *A hazatérés percei* a szülőföld ölén — Bazziban — oly egyértelműen cseng, hogy szinte önkéntelenül írhatta a végső sort: „nem is olyan nagy ez a világ”. Nem, mert egy nagyigényű költő varázsával mondja azt, amit el nem dobhat: a szépség és emberség örökségét.

A kötethez *Hincz Gyula* rajzolt néhány kifejező képet, és a *Magvető* a magyar könyvnyomtatás reprezentáns darabjaként adta ki.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Kőszegi Imre: Szívet cserélni

(Móra Ferenc Könyvkiadó)

Nem könnyű felnőtt ésszel, nevelői bölcsességgel ifjúság nyelvén az ifjúságot izgató problémákról szólni. Különösen korszakváltozás után, mikor háborúk robbanása, forradalmak lököereje csillag-messziségekké növeli a generációk közti távolságot. Az író-nevelőre egyszerre történeti feladat hárul. Az új csillagon levők számára neki kell elmondania a régi történetét, neki kell számot adnia az okokról, melyek szakadt-partú kontinenseinek elmerülését indokoltá tették.

Kőszegi Imrének tehát hármas feladatot kellett megoldania: írót, nevelőt, s magára kellett vállalnia a krónikás szerepét is. Elmondhatjuk, hogy új könyvében jobbra sikeresen vívott meg a feladat sokfejű hidrájával.

Regényének hőse, Botond Klári, egy nyugatra menekült volt-törzstiszt első gimnazista leánya, alig ismert apjáról kialakított hamis elképzelések délibábjától

csalogatva s engedve az apa egykori tisztársra, a kémkedésig züllött Kaszelik Ferenc csábító szavainak, diáklovagja, a 17 éves Langán Máté kíséretében nyugatra szökik. A nyugati „eldorádóba” kerülve érti meg azokat az okokat, melyek a háború után szüleit szakításra készítették, itt riad fel azokból a gyermeki képzelgésekből, melyek a „másik világot” lenge nylon ruhák, tündökletes autók, káprázatos városok kaleidoszkóp ábrára emlékeztető paradicsomának tüntették. Apja jóvoltából ugyanahhoz a családhoz kerül vendégként, melynek gyárában kísérelte, Máté, mint robotos helyekkedik el. Rövidesen kiderül, hogy Botond őrnagy, a messziségből gáncsnélküli lovagnak látszó édesapa, korántsem olyan makulátlan jellemű, mint amilyennek az ifjú hősnő képzelte; nem dől meg termetű úrlovas, aki olykor suhanó autón járja be a nagyvárosok forgalmas utcáit, ha-

nem az amerikai hadsereg szolgálatában álló, szürke katona-tisztviselő, akit lánya boldogságánál sokkal inkább izgat, hogy miként szerezhet érdemeket felettesei előtt. Botond elképzelhetetlennek tartja, hogy lánya, a „valódi úrilány” egy Langán Mátéval, a hazai bányalift-kezelő fiával udvaroltasson magának, s mindent elkövet, hogy az alkalmatlan fiatallembert mihamarább eltávolítsa gyermeke közeléből. Hú szövetségese ebben a Klárit vendégül látó Lorenz gyárigazgató szépaszszony felesége s a Botond körül alantasi alázattal sürgölődő Liphay hadnagy, az egykori megyei aljegyző. Míg Klári a szülei önkény áldásait élvezi, Máté nem kevésbé keserves tapasztalatokat szerez a tőkés üzemi munka-hajszájáról, bérviszonyairól, a munkásokat is fertőző kaszt-szellemről, a német dolgozóknak a honfitárs disszidensekről alkotott véleményéről. Végül — éppen Klári apjának jóvoltából, aki mint „veszélyes szovjet ügynököt” akarja letartóztatni a magyar diákiút — életveszélybe kerül. A két szökevénynek az utolsó pillanatban sikerül Lorenzék sofőrjének s egy barátian érző művezetőnek asszisztenciájával „haza disszidálnia.”

Dióhéjban összefoglalva ez Kőszegi Imre regénye cselekményének váza.

A könyvnek akadnak művészileg gyenge pontjai. Kifogásolhatjuk, hogy az alapjában ironikus hangvételű előadásmódon a szerző — műve hangulati egységének nem éppen előnyére — néha szeszélyesen változtat, átcsapva a lírába, vagy az egyébként realisan ábrázolt fiataloknak a nyugati világról alkotott hamis illúzióit overálba-erőszakolt meseképek — „hétmérőföldes robogó” (?), „műanyag terület-asztalkám” — felsorakoztatásával kívánja érzékeltetni. Előfordulnak összkép-zavaró stilisztikai egyenetlenségek is. A köznapi beszéd, a diák-zsargon szavaiból épült egyszerű, világos szerkezetű mondatok közé néha szecesszionisztikus, birtokviszony torlódással induló, közhelybe hanyatló, közbeszúrásokkal ronsolt mondatok ékelődnek (l. 16. fej. 1. bek.). Ezek kisebb hibák, a szöveg átfésülésével, a mondatok gondosabb rendezésével könnyen lehetett volna segíteni rajtuk.

Inkább nehézményezhető a történet szokványosnak ható fordulata, a filmben, regényben sokszorosan felhasznált kém-

história, ami körülindázza a regény eszmei mondanivalóját is, s esetleg téves értelmezésekre adhat okot. (Vajon csak azért jön, jöhet haza Máté, mert Kláriért kiállva egyszersmind kémet is sikerült lelepleznie?)

Kifogásolható a könyv egy-két jelentős szereplőjének kevésbé valószínű jellemrajza. Nehezen tudjuk pl. magunk elé képzelni azt a Botondné, Hajagos Máriát, aki ötholdas kisparaszt lányaként a Horthy-érában elvégezte a gyógyszerész szakot, világnézeti okokból szakított férjével, miközben Salzburgról, mint „muzsikáló kövek városáról” beszélt lányának s vigyázva őrizte az apai házból magával hozott festett bútorokat. Nem egészen értjük a regény végén színrelépő Schwahofert, Lorenz gyárigazgató sofőrjét sem, akinek nyilatkozataiban furcsa logikával keverednek a detektív-regényeket és Sh. Holmes utódait illető elismerő szavak az egyébként eléggé „haverien” emlegetett „amik”-ről tett becsmérő megjegyzésekkel.

E gyengébb részeket leszámítva Kőszegi könyve nívós, jól megírt ifjúsági regény. A szerző rutinosan alakít szellemes, csattanós, s a diák-észjárásra jellemző fordulatokban bővelkedő dialógusokat, szinte kifogyhatatlan a tréfás, játékos szó-ötletekből, kitűnően ismeri a diákcsinyleket, mindkét nembeli alkalmatlanság ízlését, érdeklődési körét, gondolkodásmódját — amellyel képes azonosulni, amelyhez szükség esetén képes hozzáfűzni a maga atyai bölcs, oktató célzatú kommentárjait.

Nevelői szempontból kiemelkedő az osztályfőnöki órák ábrázolása. A szerző egy-egy tömény mozgalmasságú fejezet közben u. i. iskolai képek felvázolásával tart gondolkodási szünetet, s ezt arra használja, hogy egy rokonszenves tanárnő tolmácsolásában előadja a történetekhez fűződő pedagógusi tanácsait, megfigyeléseit. Tanár olvasóknak is tanulságosak ezek a részletek, melyekben Kőszegi nyíltan, bátran s az új mellett hitet téve szól kényes kérdések egész sorozatáról: — udvarlásról, szerelemről, életszínvonalról, igaz hazafiságról, s közben sikeresen idézi élénk egy vidéki gimnázium osztálytermének vidámságtól zsivajos, zsongó méhkasát.

Krónikási feladatát Kőszegi ötletes

szerkesztéssel oldja meg. A hazai fejlődést vázoló képek mellé „tükörök”, vizszaverő felületek sorozatát állítja, s homorúra-domborúra csiszolt lapjukat felénk billentve érzékelteti, hogyan torzulna az „eredetiben” látott kép a 10—15 évvel ezelőtti viszonyok foncsorozott üvegén. Míg a fejezetek egyik részében arról olvashatunk, hogyan veszi tudomásul a hazai fejlődés részese, Botondné lánya bányász-gyerek udvarlójáról szóló első beszámolóit, házassági terveit s miként fogadja a fiatalok szökéséről érkező hírt a hazai hatóság, az ezeket váltó „tükör-fejezetek”-ben azt látjuk, hogyan reagál hasonló közlésekre a gentry-feudális Magyarország társadalmát múzeumi hitelességgel szemléltető disszidens kompánia, hasonló tényekre a polgári demokrácia rendőri apparátusa. Ilyen tükör-helyzetek láncolata az a „pozitív”, „negatív” előjelű élménysor is, melyen a gyáros fényűzően berendezett otthonában vendégként tartózkodó Klári s ugyanennek a gyárosnak szürke üzemében segédmunkásként dolgozó Máté átmegegy.

Köszegi czzel az eljárással, az események kronológiai rendjének megkavarása nélkül, csaknem ugyanazt a hatást éri el,

mint az „időbontással” dolgozó regényírók. Az ifjú olvasó úgy érezheti magát, mint az idők országútján robogó autó utasa, akinek csak bele kell pillantania a pendant-fejezetek tükrébe, hogy szemébe villanjon a hátra maradozott vidék képe. E bepillantásokból, a tükör-felületeken látottakból, a serdülők is megérthetik, történelmi magyarázat nélkül, az utóbbi tíz év társadalmi változásainak jellegét, jelentőségét.

A szerző mértéktartással eleget tesz a szocialista romantika követelményének. Hősei reális csínytevő, néha kamaszos, de egyszersmind értelmes, talpraesett fiatalok, akik mindig hajlandók hibáik kijavítására, apro komisszágaik jóvátevése; lovagiasak futballban, széptevésben egyaránt, s tudnak nehéz helyzetekben felnőtnek is dicséretére válóan viselkedni.

Köszegi könyve, mely a bátorság, kritikai gondolkodás, munkaszeretet, nehézségek közepett való helytállás, nemesen értelmezett hazafiság eszméit hirdeti, méltán számíthat az ifjúság szeretetére, a pedagógus társadalom érdeklődésére.

NÉMETH TIBOR GYÖRGY

Fekete István: Téli berek

(Móra Ferenc Könyvkiadó)

Fekete István egyike a legolvasottabb magyar íróknak. Könyvkereskedők, könyvtárosok ugyan a megmondhatóit, de nem hiszem, hogy akad még öt magyar író, akinek ekkora sikere lenne. Olvasói nem korlátozódnak néhány rétegre. Az útleírást, a kalandosat kedvelő, az öregasszony, a diák éppúgy szívesen olvassa, mint az irodalmilag képzett olvasó. Valamennyi újabban megjelent könyve ifjúsági regény és egyúttal ugyanannyira felnőtt olvasmány is. A *Tüskevár* 10 000, a *Lutra* 15 000, a *Bogáncs* két kiadásának 17 000 példánya — sokszor a pult alól — napok alatt épp oly gyorsan elfogyott, mint a most megjelent *Téli berek* 20 000 kótete.

Egy írás, vagy egy író ilyen váratlan sikere mindig érdekes. Ez a siker nem mindig irodalmi, de sokszor jellemzőbb,

mint az előbbi. Sagan kisasszony *Jóreggelt búbanat* című regénye egyúttal kőrés kortűnet. Solohov *Csendes Donja*, Stendhal *Vörös és feketé-je* éppúgy hatalmas könyvsiker, mint az *Északnyugati átjáró*, vagy Rejtő Jenő *Tizennégykarátos autó* című könyve. A siker mindenütt ugyanakkora, természetesen mindegyik más-más okból.

Nem érdektelen tehát megvizsgálunk, hogy mi teszi Fekete István könyveit ilyen divatossá, ilyen nyilvánvalóan jó, vagy rossz értelemben bestsellerré?

Maga a meseszöveg? Aligha! Bár regényei kedves, hangulatos írások, meséjük mégis alig van. A *Lutra*-ban egy-vidra életét és pusztulását mondja el. Közben — mint majdnem elhanyagolható statisztéria — szerepel benne néhány ember, de a főhős a vidra, amelyről a regény olva-

sásáig sokan azt sem tudják, hogy mi-csoda, és tízezer ember között többnyire egy sem akad, aki látott volna. Ennyi az egész történet.

A *Tüskevár* meséje is vérszegény. Két VII. általános iskolás diák — némi veszekedés után — szabadságra megy Pista bácsihoz, egyikük nagybátyjához, a szóki-mondó, nagyhangú, ámde aranyszívű agronómushoz. Az agronómus falun lakik, a berek-világ mellett, valahol a Kisbala-ton vidékén. Itt az elkényeztetett városi gyerekekből testileg-lelkileg edzett fiatal-embereket nevel a berek, meg Matula, az öreg halász, víziember, csősz, és még ki tudja, milyen ezermester.

Ugyanez folytatódik a *Téli berek*-ben is. Elmúlik félév, és a két fiatal ugyan-cda utazik vissza, de most a változatos-ság okáért télen.

Minden maradt a régi. Matula is ugyan-az, a nagyhangú agronómus sem válto-zott, és a gyerekek is ugyanúgy gazda-godva térnek vissza, mint az előző re-gényben. Bizony kevéske kis mese ez!

Mi teszi akkor ezeket a könyveket ilyen egyértelműen, az olvasók korától függet-lenül, ennyire vonzóvá? A lélekrajz? Ez legalább annyira nem. Szó sincs itt az emberi lélek mélységeiről! Fekete két-ségkívül jól ismeri a kamaszok lelkivilá-gát — ez már a regény elején kiderül néhány mondatból —, újat azonban nem mond róluk. A felnőtt alakoktól sem le-het elvitatni némi egyéni színt, de inkább pusztán típusok: A gondos, bár gyermeke lelkivilágát nem ismerő szülő, a csodásan főző, zsörtölődő szakácsnő, a nagyhangú agronómus, a gyerekeket elkényeztető nagynéni, a bölcs halász, mind régi isme-rősünk.

A szerkezet meg éppenséggel laza. Ked-vesen, fordulatosan mesél, és így nem tűnik fel, hogy a regény alig több vékony fonálra felaggatott epizódoknál. Ezek is gyakran külön életet élnek, és ha elma-radnának, sem származna más baj, mint-hogy vékonyabb lenne a könyv.

Ezek eddig bizony többnyire hiányos-ságok. És mégis bárki, irodalmilag vájt-fűlű, tanuló, vagy öregasszony veszi ke-zébe Fekete István könyveit, nem tudja letenni. Az előbb említett hibák eltör-pülnek, és a regényt csak az elemző ayg tudja részeire szedni.

Van valami meghökkentő ezekben a könyvekben, így a *Téli berek*-ben is: Jól-lehet nem annak készültek, mégis első-sorban kiváló kalandregények.

A régi útleírásokat ma már — kevés kivétellel — alig lehet elolvasni. May Ká-roly sem vonz már — szerencsére — any-nyira, mint régen. Megváltozott a világ. Amerika Európától néhány órányira ke-rült. Amit lehet, megmászta; felfedez-tek már, Afrika, a Sarkvidék ismert te-rület. Már a holdat ostromolja az ember. A fantáziának helye inkább csak a jövő-ken van. Ismeretlen terület pedig több-nyire csak a földön kívül akad. És akkor — anélkül, hogy tudatosan tenné — Fe-kete István felfedezi, hogy a kalandért nem kell a szomszédba menni. Itt van kezünk ügyében. Elég elmenni egy olyan vízpartra, ahol nincsenek nyaralók, és a világ máris olyan egzotikussá válik, mint Afrika, és a kerecsensólyom van olyan ismeretlen madár, mint a strucc.

Mert — valljuk be őszintén —, mit tu-dunk kisebb testvéreinkről, az állatoktól? A rókárol azt, hogy ravasz, a nyúl gyáva, a varjú fekete, és hogy van valami köze a vetéshez, mert a hivatalos neve vetési varjú. De hogy hogyan él, mit csinál, mi történik vele, arról semmit sem tudunk. Az állatokról sablonos mondatokban gon-dolkodunk és még ahhoz is lusták va-gyunk, hogy elfogadjuk azt, amit készen kapunk.

Fekete mesterien találja meg az állatok irodalmi szerepeltetésének egyáltalán nem könnyű módját. Ez nem Kipling, vagy Félix Salten állatvilága. Bagirának, a fe-kete párducnak sorsában a mi sorsunkat éljük, és Bambi, a kedves, a világiroda-lom egyetlen halhatatlan őze mi vagyunk. Bambi gyerekkora a mi gyerekkorunk, és halála előtti rémülete és bölcsessége is a miénk. Bambihoz nem kellett ismerni va-lóságos őzet sem, elég volt az embereket. Fekete István őzéhez tíz is kevés lenne. Ez itt őz, nem ember. Ez a Fekete István őze, aki nem akar másnak látszani, mint ami, de saját mivoltában még érdekesebb, hisz róla annyit sem tudunk, mint rólunk.

Ez az őz, róka, vagy vidra is beszél, de soha nem mond többet, mint amit egy őz, vagy róka mondhatna.

Másik nagy erénye ennek a regénynek

— és az író többi munkájának is — a hangulata.

Többféle alkotórészből áll ez össze: melegsívű lírából, plasztikus, kézzel tapintható képekből, a nyelv zenéjéből és a mese örök varázsából. Nála az éjszaka olyan nehezen virrad, „mintha a világosságot a város végén valaki feltartóztatta volna.” A tél olyan hideg, hogy „a kutya szájára is lakatot rakott”. A padláson „a vékony kis sugár olyan volt, mint az óramutató. Reggel elindult a bölcsőtől és amire a sarokhoz ért, — ahol mindig sötét volt — este lett”. Az öreg kerék „úgy lapátolta a vizet, mintha sajnálná összetörni az ég kék tükrét”. A patakok „ezüst ostorként vágtak végig a rét zöldjén és sudaruk végét látni sem lehetett”. „A víz mélyén pocakos csibor szánkázott és két keszeg pipálgatott a nádtorzs mellett, lassan lebegtetve úszóikat.” A fákon varjak ültek és „meg sem mozdultak, mikor a szánkó halk csengője elpengett alattuk”. „A néma házak szalmafüstöt leheltek a ködbe...”

Igen, van valami mélyen lírai és mesészerű ezekben az írásokban. Minden tele van titokkal, minden bokorból nyúl néz ki, a nádban rejtelmek tanyáznak, és minden pillanatban készen állhatunk valami eddig át nem élt kalandra.

Még sincs ebben a világban semmi irracionális. Ezek a csodák szigorú természettudományos alapon állnak. A róka nem a mesék ravasz rókája, hanem a berek ravaszdiája, aki azonban még ravaszabb, olyan ravasz, milyen egy, a gyermekei megélhetéséért veszkődő róka csak lehet. A szél, a víz, az erdő, a nád, az ég,

a felhő, minden egy-egy meseillusztráció, anélkül, hogy mese lenne. Valóság itt minden, és hogy mégis ismeretlen, annak mi vagyunk az okai, mert nem ismerjük, vagy ha valaha ismertük, akkor tudásunkat olyan mélyről, a gyerekkorból kell előásni, mint Fekete István teszi.

Talán ez a legnagyobb varázsa, hogy ismeretlen, de igaz világban vezet kézenfogva bennünket, azzal a mindent újnak látó szemmel, amellyel a gyermek néz. És Fekete István jó idegenvezető és vérbeli író.

Humanista is. Történetei egyúttal erkölcsi tanulságok is, ahol érdemesebb jónak, becsületesnek lenni, mert nyugodtabb és kifizetődőbb, és természetesen igazságosabb. A rossz mindig elnyeri büntetését és a jó is jutalmát. Még érzélgős is lenne, ha ettől meg nem óvná néha bujkáló, néha nyílt humora.

Így talán — hisszük — érthetővé válik az a nagy siker, ami ifjúsági írásait körülvésszi. A közönség — bár az olvasás, a műveltség soha nem látott arányú terjedésével mind kevésbé — néha alaposan mellényúlik, mikor egy-egy írást, vagy írókat az egekbe emel, de Fekete István esetében, azt hiszem, nincs erről szó. Amit ad, az nem nagy irodalom, de jó irodalom. Megvannak a hibái és korlátai is, de mindezzel együtt maradandó, mert ha az emberekről nem is mond újat, de a nagyon szegény állat- és természet-irodalomban ritkán járt, vagy egyáltalán alig taposott úton halad. És úgy, hogy fiatalnak, felnőttek egyaránt értékeset tud adni.

SZÖLLÖSY KALMAN

A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1959.

Az irodalmi múzeológia új dolog nálunk, s azért a kiadvány megkülönböztetett figyelmet igényel, — mindjárt jelezzük, hogy nem kisebb elismerést is. Számtottevő előzményeket ezen a téren alig említhetünk. A Petőfi Ház becses anyagot halmozott fel és őrzött, de végre is egyetlen szellemi nagyságunk kultuszát szolgálta, gyakorlatilag nem volt egyéb rendezetlen ereklyetárnál, őrzése pedig kiérdemült s egymást váltogató íróink színkurája. Az Akadémia berendezett egy-

egy Vörösmarty- meg Széchenyi-szobát, ám ezek nem voltak, és nem is igen lehettek többek nagyjából, légmentesen elzárt vitrineknél. Legnagyobb s kiválóan finomérzékű irodalmi műgyűjtőnk egy vagyons magánember volt: Ernst Lajos, műve korszerű, sőt korát megelőző mind programjában, mind módszereiben, és eredményekben is gazdag; joggal viselte a múzeum nevet, azonfelül hozzá tudott kapcsolódni az eleven élethez. Igen nagy kár, hogy gyűjteményét a háború csapá-

sai szétzilálták, s talán azt sem tudni pontosan, mennyi veszett el belőle.

A Petőfi Irodalmi Múzeumot előzőtt öt évvel hívta életre a kormányzat intézkedése, s már a fenti néhány szó is sejtetheti, hogy úgyszólván a semmiből, illetve egy káoszszerű állapotból kellett elsőrendű kultúrintézményt szerveznie, működésbe hoznia, s megteremtenie saját létalapját, a múzeális anyag táráát. Ehhez járul, hogy feladatkörének problematikája sem egészen tisztázott még; az irodalmi múzeológia, mint tudomány, és a múzeum, mint intézmény két igen határozott kutató-terület határmesgyéjén áll: az irodalom- „történezet” és a kultúrhistoriai emlékgyűjtés között; amonnan veszi anyagát, eminnen eszközeit és módszereit. Anyaga elsőrendűen a kézirat és a nyomtatvány, ez pedig nem szemléletes, nem kiállítási tárgyanyag; módszere viszont par excellence a szemléltetés, a „térbeli” bemutatás, azaz a kiállítás. A megoldáshoz a cél korrekt kitűzése segíthet el, s ez szerencsére világosan formulázható: az irodalom és a történelem kapcsolatának megragadása, vagyis az irodalom és az írók *életének* bemutatása. Az elsőrendű anyag (a kézirat s a nyomtatott mű) tehát kiegészítendő mindazzal, ami létrejöttében és életében résztvevett, ami tevékeny környezetét alkotta, s ami demonstrálja, hogy az irodalom maga is történelemformáló erő. A cél világos, ám a feladat mégsem egyszerű, mert túl széles körre terjed, szemléltető, értékesítő eszközei viszont eleve korlátozottak; de ha sikerül megvalósítani, akkor az irodalmi múzeológia az irodalomtörténetnek eddig nem ismert, gazdag segédtudományává válik.

Természetes tehát, hogy az *Évkönyv* programcikkei az elméleti kérdéseket helyezik előtérbe. Már az előszó kijelenti, hogy „a jó irodalmi kiállításnak nem szabad csak irodalminak lennie.” Ha az irodalmat izoláljuk, és kiszakítjuk a kultúra fejlődésének egészéből, akkor éppen azokat a kapcsolatokat csonkoljuk le róla, amelyek vitalitását adják meg. „Nem nehéz felismernünk azt, — írja Baróti Dező az *Évkönyv* vezető tanulmányában — hogy az irodalmi kiállítások esetében vég-eredményben paradox helyzettel állunk szemben; maga a kiállítás az írott szövegek olvasásán, esetleg meghallgatásán keresztül megközelíthető *irodalomért* van,

a kiállításra viszont nem olvasni jönnek, sőt a szövegeknek, az írásbeliségnek túlsúlyba jutása... magát a kiállítás-jelleget veszélyezteti; más szóval, az irodalmi kiállítás semmiképp sem nélkülözheti a térben is esztétikai hatást felkeltő „anyag” elrendezésének igényét, maga az „anyag” viszont csak korlátozott mértékben lehet az irodalmi alkotás térbeli megjelenését képviselő s egyben olvasásra is szánt kézirat vagy nyomtatvány.” — Azonban a látványosság, az érdekesség sem tenghet túl, mert ez megint a lényegnek: az irodalom szellemi mondanivalóinak rovására megy, s így a helyes megoldás csak valahol a kettő közt foglalhat helyet. A felvetett kérdéshalmaz részletes ismertetésébe itt nem bocsájtkozhatunk, de a vég-eredményt, mint követelményt, talán így összegezzük: a kiállításon helyet kell kapnia mindannak, ami a művet és íróját térben és időben közel hozza a látogatóhoz, és — igen fontos mozzanat! — tetszetős, vonzó elrendezésben állítja eléje. Ez megadja a gyűjtés tárgykörét, ergológia-ját (hogy a néprajztól kölcsönvett szóval éljünk), amelybe beletartozik tehát — a műveken kívül — minden erekle-jellegű emlék, dokumentum, portré, fénykép, egyéb ábrázolás, illusztráció, szobor, rekonstrukció s általában a korfestő emlékanyag.

A vázolt nehézségek ellenére a Múzeum máris egy tucatnyi kiállítást rendezett, egyre jobban tisztázódó szempontok szerint, egyre növekvő sikerrel (Balassi, Csokonai, Jókai, Petőfi, Ady, József Attila stb. emlékkiállítások, könyv- és könyvtár-történeti kiállítás), vidéken pedig számos irodalmi emlékszobát rendezett be. Legközelebbi célja az egész magyar irodalom fejlődését bemutató, állandó kiállítás megteremtése. E teljesítmények mérlegelése, a pozitív s máris nagyszabású eredmények méltatása és a további célok jelentőségének kidomborítása nem lehet egy ily rövid ismertetés feladata, avatott tanulmányt kívánna meg, s különben is a Múzeum számára még nem érkezett el a visszatekintés pillanata. Annyi bizonyos, hogy nemcsak legközvetlenebb propagatív, népművelő feladatát teljesítette, hanem az irodalomtudománynak is hathatós segítséget nyújtott.

Ez utóbbinak egyik jelentős eszköze a most megjelent *Évkönyv* (és várható foly-

tatásai); épp azért legyen szabad egy hiányára rámutatnunk. Az természetes, hogy a Múzeum egyik főfeladatát kiállítások rendezésében látja, és problematikáját (legalább is az *Évkönyvben*) erre összpontosítja. De nyilvánvaló, hogy működésének éppoly fontos részét teszi az anyaggyűjtés, ám erről nem kapunk általános tájékoztatást. Itt nemcsak a kíváncsiság kielégítéséről van szó, a közérdek kívánja meg, hogy ismertté váljanak a Múzeum nagyfontosságú gyűjtőmunkájának szervezeti, módszerei, eredményei és szükségletei; de megkívánják magának az intézménynek érdekei is: tudvalevő, hogy a közérdeklődés fölkeltése mily nagy, sokszor pótolhatatlan segítséget nyújt a lap-pangó értékek feltáráshoz. Az ún. nagyközönség gyakran maga sem tudja, hogy becses emlékeknek, múzeális kincseknek van birtokában, s ezért semmi propagatív eszközt sem szabad elhanyagolni a felvilágosítására.

Az elvi kérdések tárgyalása tehát kellő súlyt és teret kapott az *Évkönyvben*. Idevág és igen felvilágosító hatású például Keresztúry Dezső tanulmánya, melyben az Arany János-kiállítással kapcsolatban éles és finom érzékkel mutat rá az elméleti követelmények és a gyakorlati lehetőségek összeegyeztetésének módozataira, s tanulságosan elemzi az esztétikai szempontok szerepét az alkalmi harmónikus megoldásokban és az engedmények elkerülésében. „A legfontosabbnak tartom ezt: — írja többek között — Irodalmi kiállításon az irodalom álljon előtérben — persze a maga tág, életteli összefüggésében korral és társadalommal — egy költő bemutatása esetén tehát annak életműve. Minden más csak olyan mértékben lépjen elő a háttérből, amilyen mértékben a művek megértéséhez arra szüksége van. Ez vonatkozik a kiállítás rendezőire is. Az ő kifejező eszközüik első soron — a látvány; ennek elemeit fokozva, összehangolva, megfelelően csoportosítva kell a maguk mondanivalóját is kifejezniök; a kiállítás ne legyen falra írt disszertáció. A kiállításnak is legyen stílusa: az anyag tárlásában megnyilvánuló egysége, amely a tárgyak formájától, színétől, berendezésétől a feliratok, képek, tablók, jelmondatok traktálásáig mindenben érvényesüljön, s lehetőleg illeszkedjék a kiállítás tárgyá-

nak — s ha van neki — helyiségének stílusához.”

Múzeális szempontból is fontos kérdést vet föl a „Magyar költészet — mai magyar grafika” című cikk, s igen érdekes kísérletekről számol be. „Felvetettük egy új, illusztrációkkal díszített magyar versantológia gondolatát. A tervhez a Népművelési Minisztérium Művészeti Osztálya nyújtott támogatást. 1957 decemberében közel negyven — idősebb és fiatalabb — művész előtt ismertettük az antológia és az illusztrációs kiállítás tervét. Kifejeztük, hogy inkább a tartalmat kifejező hangulat érzékeltetésére, vagy egy-egy jellemzőnek talált motívum kiemelésére, mint sorok és versszakok szó szerinti megjelenítésére gondolunk. Nem kötöttük meg sem a technikát, sem a képformát. A kiválasztásra átadott versjegyzékben 160 vers szerepelt Janus Pannoniustól Szabó Lőrincig... 364 lap gyűlt össze, mintegy negyven művész munkájából... 1958 szeptember 20-án megnyílt kiállításunkon 231 lapot mutattunk be: 21 költő 107 versének kíséretében.” Hasonló szempontok szerint gyűjtött illusztrációs anyagot mutatott be a Múzeum a Petőfi, Ady és József Attila életét és költészetét ismertető, idegennyelvű vándorkiállításon. Mindkét kísérlet eredményeiről ízelítőt nyújt az *Évkönyv* tíz pompás képmelléklete és borítólapja. (Batsányi, Juhász Gyula, Petőfi, Ady, Arany, Vajda János, Berzsenyi, Tóth Árpád, József Attila verseinek illusztrációi Hincz Gyula, Gacs Gábor, Reich Károly, Ék Sándor, Hajnal Gabriella, Szentiványi Lajos, Bartha László, Szabó Vladimir, Konecsni György és Szász Endre grafikáiból.)

Az *Évkönyv* másik főtémakörét — a Múzeum feladatához híven — dokumentumgyűjtő és adatfeltáró munkálatok alkotják. Vayer Lajosné Petőfinek egy eddig ismeretlenül lappangott mellszobrárt ismerteti. A szobor Alexy Károly műve, 1850-ben készült, s rendkívül becses gyarapodása a Petőfi-ikonográfiának, nemcsak azért, mert legelső plasztikai arc-mása a költőnek, hanem főként, mert — egyrészt Barabás tusrajza nyomán ugyan, de — szemmel láthatóan személyes emlékek alapján is készült; kivált a homlok és az orr kidolgozása tanúskodik erről, hasonló hűséget e részletekben egyetlen Petőfi-ábrázolás sem tüntet fel. Vayerné

is kiemeli, hogy a szobor profilmegoldása eltér az összes többitől, „meggyőző és egyedül természetes”. Viszont aligha oszthatjuk azt a felfogását, hogy az arc más „szomorúan-komoly hangulata” is hű, és megegyezik a daguerrotípiáéval; a szelíd, lágy, szinte bágyadt arckifejezés nem igen vall a daguerrotípia és az egykorú leírások dacos, komor, szigorú, villogó-szemű Petőfijére. — Ezenkívül még három közlemény foglalkozik Petőfivel. Balkányi Enikő Delhányi Zsigmondnak, a költő iskolatársának visszaemlékezéseit közli kellő kritikai apparátussal; ez a körülmény azért említendő, mert Hatvany Lajos is kiadta ugyan, elsőnek a kézirat nyomán, de anyagrendező technikájából kifolyóan időrend szerint széttagolva, ami gyakorlatilag jó megoldás volt, de sajnos, eléggé gondatlan másolatban. Balkányi felsorolja a súlyosabb természetű eltéréseket, de nem hallgathatjuk el, hogy ez a gondatlanság nem egyedülálló, s Hatvany örökbecsű forrásgyűjteményének szerzői hibáját jelzi: a pontatlan szövegközlést. — V. Nyilassy Vilma Petőfi „Pipadálának” két variánsáról értekezik, jó példát mutatva, hogy az ilyen, elsősorban filológiai természetű témáknál is mily fontos a történeti háttér felderítése. (A filológiai feldolgozás ugyanis — nyilvánvalóan — nem az irodalmi múzeum feladata.) — Kiss József és V. Nyilassy Vilma Petőfi levelezésének kiadatlan és elfelejtett darabjait közli, számszerint nyolcat, köztük a költő apjának egyetlen fennmaradt sajátkezű levelét.

Filológiai témának volna mondható Egri Péter tanulmánya József Attiláról („Az adott világ varázsainak mérnöke”), ha nem lenne oly nagyigényű, és jelentős, újszerű szintézisre törekvő. Voltaképpen egy nagyobb, „a modern látomásokról” készülő munkának részlete, s a közölt vázlatból is láthatóan széles távlatba helyezve a költő életét és művét. Tétele ez: „József Attila *szocialista* szempontból megalkotott világképének helyessége olyan *nemzeti* összefoglalást eredményezett, amelyhez foghatót nem találhatunk e korszak magyar irodalmának sem epikájában, sem lírájában. Nemcsak egyes nagy versekről van itt szó..., hanem József Attila költészetének egészéről, szavainak jó ízéről, stilisztikájának, versformájának félreérthetetlenül nemzeti (nem kü-

lön paraszti és külön városi) jellegéről.” Szerinte a probléma nem új, már régóta lappangó vita folyik arról, vajon melyik írónk életművét kell „a korabeli társadalmi valóság egésze visszatükrözőjének elfogadnunk?” A népi felfogású vitázók szerint Móríc Zsigmond műve a nemzeti élet szintézisének hordozója, az urbánusok viszont a polgári írók közt keresgélnek, ám ez mesterkelt álprobléma-állítás; az igazi probléma ugyanis ebben áll: „miért éppen Ady és József Attila lírájában, illetve Bartók zenéjében jött létre a legmagasabb szintű összefoglalás”. A nagy apparátussal készülő tanulmány tehát csakugyan irodalomtörténetünk egyik döntő kérdésére kíván felelettel szolgálni.

Eder Zoltán Babits Mihály életének egy kritikus eseményével foglalkozik: új adatokat, ismeretlen okmányokat közöl a fegyelmi és rendőri eljárások irataiból, amiket éveken át folytattak a költő ellen 1919 évi magatartása miatt. A közlemény legérdekesebb dokumentuma Babitsnak „Az igazi haza” című cikke a Szózatról, amelyet azóta sohasem adtak ki újból, s tudtunkkal összes műveinek kiadásába sincsen felvéve. Az így azért volt döntő jelentőségű Babits életében, mert miatta hagyta oda tanári állását, s kijelentette, hogy „nem kíván hivatalos kapcsolatot fenntartani az állammal.”

Amint látjuk, az *Évkönyv* tartalmi változatossága ellen nem lehet panasz, s a tárgyilagosság rovására menne, ha nem emlékeznénk meg legalább néhány szóval minden egyes közleményről. — Illés Lászlóné Karinthy Frigyesnek 9—10 éves korában írt első regényét ismerteti, mely „Utazás a Merkurba” címmel 1897/8-ban „jelent meg” gépírással másolatban, „számos képpel”, vagyis a szerző sajátkezű illusztrációival. Már e zsenében is nem csíráként, hanem határozott tisztasággal megjelenik Karinthy írói alkatának egyik legjellemzőbb vonása, amit a természet-tudományos fantasztikum iránti hajlamnak nevezhetünk. — Julow Viktor Tóth Árpádnak bölcsészkorában szüleihez írt leveleit, s a levelekhez csatolt, meg egyéb rajzait mutatja be; kitűnik belőlük, hogy a költő engedelmes mintafiú, rendkívül szolid fiatalember és meglepően jó rajzoló volt; még meglepőbb, hogy a leendő költőnek nyoma sincs bennük, és sajátságos, hogy torzrajzai szerint ebben az idő-

ben mily élénken foglalkoztatta a rendőraiakja. — Kanyar József és Vargha Balázs Berzsenyi Dánielnek, mint családapának és földesúrnak képéhez nyújtanak új adatokat újonnan fölfedezett okmányok alapján. A közlők megállapításaiból csak a következőket emeljük ki: „A gondos és takarékos birtokvezetés ellen jóformán semmi jobbágypanasz nem hangzott el a vármegyén. A két kezével maga is dolgozó gazda emberi méltóságukban is megbecsülte jobbágyait”, — írja Kanyar József, Vargha Balázs pedig: „A gazdálkodás módját tekintve nem volt lényeges különbség Berzsenyi és földbirtokos társai között, de az érzékenyebb, költőre és gondolkodóra valló lelkiismeret, emberiség mégis megkülönböztette tőlük. A jelentésből is kitűnik, hogy a (vármegyei) tárgyaláson ő volt leghiggadtabb, legmegértőbb. A többiek nemcsak védték magukat a jobbágyok vádjai ellen, hanem viszont-támadásba is kezdtek.”

A múlt század derekának sajátos szokása volt az irodalmi jótékonykodás: a bajbajutottak segélyezésére albumokat adtak ki, s az írónak illet ingyen dolgozniok bele, a honfiaknak és honleányoknak pedig illet előfizetniök reá. 1844-ben Aradot árvíz öntötte el, az esedékes albumot „Aradi vészlapok” címmel, Császár Ferenc, a kor „legfinomabb tónusú” és legtehetségteleőbb műtészé szerkesztette, s kétségtelen szervező képességével széleskörű akciót indított. Ennek az akciónak a kor irodalmi és társadalmi viszonyait jól jellemző lefolytatásáról mintaszerűen tájékozott ismertetést nyújt Miklós Róbert, s kiegészítésül közli Sárosy Gyulának Császárhoz írt kiadatlan leveleit. — Móricz Zsigmond terjedelmes riporteri munkásságát Nagy Péter gyűjtötte össze és adta ki négy kötetben (1958); evvel kapcsolatban Móriczról, az újságíróról ad hézagpótló jellemzést Pölöskei Ferencné, s röviden így állapítja meg jelentőségét: „A riportok nagy értéke abban rejlik, hogy mindennél plasztikusabban fejezik ki az író fáradhatatlan útkeresését, a magyar nép gazdagabb jövőjének megteremtése felé”. — Sára Péter Anton

Strakának, a jeles szlovák írónak, a magyar irodalom lelkes barátjának és fordítójának nyolc levelét közli, amiket az 1939—1940-es években írt Földessy Gyulához. A levelek irodalomtörténeti fontosságuk mellett azért is tanulságosak, mert mutatják, hogy mindig az irodalom a legjobb hídepítő a népek között, illetve lehetne, ha a politika fel nem robbantaná az írók által vert hidakat. — Szántó Judit József Attilának számos dedikációját gyűjtötte össze; munkája értékes, és valóban folytatást kíván, mert az ajánlások a költőnek nemcsak baráti és emberi kapcsolataiba nyitnak közvetlen bepillantást, hanem olykor műveinek sorsáról is nyújtanak adatokat. — Vargha Balázs egy ismeretlen Vajda Juliannát fedezett fel, nem azonos Csokonai Lillájával, de a hagyatékából fennmaradt, 1816—1818-ból származó kéziratos album mégis becses emléke a múlt század eleji verskultuszának. „Vajda Julianna könyvecskéjében — írja Vargha — az egykorú kéziratos köteteknek két típusa keveredik össze: a versmásolatos könyv és az emlékkönyv, közkeletű német névvel: Stammbuch. A kéziratos versgyűjteményeknek legalább két évszázados múltja volt már ekkor a magyar irodalomban. A 17. és 18. században általános szokás volt, hogy diákok, papok, nótáriusok, verskedvelő katonák összegyűjtötték, leírták maguknak az itt-amott hallott, olvasott verseket. A nyomtatott könyv ritka és drága volt, a versek kéziratról-kéziratra terjedtek. Nyomtatott könyvből is kimásolták a verseket kéziratos gyűjteményekbe, ha kölcsön kaphatták.” Láthatjuk, e divatnak irodalomtörténeti jelentősége is van, s így Vargha, midőn szorgos munkával a legapróbb részletekig feldolgozta az emlékkönyv anyagát, egyúttal egy új kutatási területre is felhívta a figyelmet.

A kifogástalan kiállítású kötet szám szerint 18 maradandó értékű közleményt és 63 képet, illusztrációt, hasonmás stb. tartalmaz. Összeállításáért Vargha Balázst illeti az elismerés.

VÁRKONYI NÁNDOR

Nikelszky Géza: A Zsolnay gyár művészete

(Pécs város Művelődésügyi Osztályának kiadása)

Különös, de úgy tetszik, mintha a pécsi Zsolnay gyár előbb lett volna világhíres, mint ahogy mi, magyarok felismertük s értékeltük. 1945 előtt csupán egy pécsi írónőnek, Dénes Gizellának jelent meg egy kisebb regénye a gyárról, illetve alapítójáról („A csodálatos fazekas”), de a szocialista időszakban már szinte egymás sarkára hágnak a gyárral kapcsolatos komoly, nagy, méltató munkák. A Művelt Nép 1954-ben adta ki Rüzsás Lajos „A Pécsi Zsolnay-gyár története” c. nagyszabású művét, az erre következő esztendőben pedig a „Múzeumi Füzetek” sorozatban jelent meg Pataky Dénesné „A Zsolnay kerámia” című, műmellékletekben gazdag füzet, most pedig Pécs város Művelődésügyi Osztálya adta ki Nikelszky Géza festőművész élményekkel, emlékekkel fűszerezett, nagy adatanyagot tartalmazó, a műmellékletekkel együtt csaknem százlapnyi könyvét.

Nikelszky Géza több mint félévszázadot töltött a gyárban tervező-művészi munkában. Az alig egy-két évvel több, mint százéves gyár történetének felében tehát Nikelszky nemcsak mint résztvevő, hanem — a világsiker felé vezető úton — a gyár vezető művészei közé is tartozott.

A könyv 1852-től kezdődően mondja el a gyár történetét, s Zsolnay Ignáctól egykettőre elvezet a bécsi, majd a párizsi világsikerig. Külön fejezetekben ismerteti meg bennünket a Zsolnay porcelán-fajánsszal, a magyar majolikával: a pyrogránittal, az eozin-díszedények fénykorával. Külön beszél a szecesszió idejéről s az építészeti kerámiáról, majd végül a Nemzeti Vállalat koráról.

Amikor a Káptalan utcai kiállításon végignézzük a Zsolnay edényeken, vázák:kon: elbűvöl bennünket a formák s a díszítmények pompája, amely mindig vala-

mi nagyszerű harmoniába olvad. Egy-egy finomművű, tökéletes technikájú vázán tekintetünk elandalodik, s szinte megfeledkezünk arról, hogy csodálattal adózunk a tervező művészekén kívül a festőnek, a korongosnak, az égetőnek, egyszóval azoknak, akik e tárgyakat létrehozták türelmes, alázatos és bizony sokszor nagyon is rabszolgai módon végzett munkával, rabszolgai sorban tartott étellel.

Nikelszky Géza hézagpótló munkát végzett azzal, hogy a gyár művészi életében szerepet játszó munkásoknak adatait összegyűjtötte, s így ez a közel ezer név fontos forrásgyűjteményként szolgál a késői kutatók számára. Fel kell azonban vetnünk a kérdést: vajon a címben egy gyár művészetét ígérő mű nem hiányos-e, ha csupán a gyár történetét, illetve művészeinek néhány szóban megrajzolt életrajzát, s legfeljebb fontosabbnak vélt alkotásaik pusztá felsorolását tartalmazza? — A gyár művészetének taglalása, értékelése még elvégzendő feladat. S még egy kis hiányérzetünk van. Amikor megtudjuk például, hogy a szerzőnek hol és mikor volt önálló gyűjteményes kiállítása, ugyanakkor például Sinkó András szobrászművész egyetlen művének említésével sem találkozunk. Aztán ki kellett volna emelni annak az égető szakmunkásnak, Kovács Istvánnak is a nevét, szerepét, működését, aki zsenialitásával — a gyár múltjának kincseiből merítve — továbbfejleszti a Zsolnay gyár művészetét, s kutató, technikai tökéletességre törő, korszerű művészi kifejezésével, az ún. zsugorított eozinmázzal, új, fejlettebb fokra emeli a Zsolnay alkotásokat, amelyek minden bizonnyal ismét meghozzák a gyár hírnevét

HARCOS OTTO

Bóka László: Alázatosan jelentem

(Magvető Könyvkiadó)

Nagyon nehéz lenne Bóka László regényéről bármi érdemlegeset mondani sajátos stílusának érzékeltetése nélkül. Legegyszerűbb volna talán néhány idézettel bemutatni, de ha keresgélni kezdjük, rájövünk, hogy ahhoz oldalakat kellene idézni. Gúnyorosan kanyargó mondatok, szándékos mellébeszélés, a dolgok hátulról való megkerülése, az asszociációk szabad — és mondhatnánk féktelen — csapongása és zsúfolódása, mondatok, amelyeknek értelme minduntalan visszájára fordul, s helyzetek, amelyek szövődése, formálódása újabb és újabb meglepetésekbe sodorja a gyanútlan olvasót, aki persze már az első fejezetek olvasása után nagyon is gyanakvóvá válik: vajon mi készül, mi lesz ebből ismét!... De csakhamar rájövünk, hogy ez a meglepő, zabolátlannak látszó stílus, ez a szatirikus lendület milyen bámulatos pontossággal jellemez szereplőket, helyzeteket egyaránt, s nem bontja meg a szerkezeti egységet sem. — Maga a szerző így vall erről: „A regény *stílusa* írója számára is meglepetés: kiderült, hogy hősei legtöbbször csak a komikus ábrázolás, a szatíra eszközeivel lehet írni, mert jellegzetes életstílusuk, beszédmodoruk, gesztusaik pusztán felidézése is nevetséges”.

El kell ismerni, hogy mindezek felidézése Bókának remekül sikerült, s az olvasó szőröstől-bőröstől benne érzi magát mindjárt az első lapok után a Horthy-hadsereg tisztikarának légkörében. A regény hőse, Benedek Zoltán, hivatásos őrnagy, később a háború alatt ezredes, s a történet a kaszányaélettől a voronyezsi áttörésen keresztül a fogolytáborok életéig vezet bennünket. Benedek Zoltán a tisztikar legbecsületesebbjei közé tartozik, vagy legalább is annak szánta az író, hiszen mértékletes józanság, fegyelmeztség, hivatástudat és más hasonló vonások a jellemzői. Maga a testet öltött „Szolgálati Szabályzat”... Igen, ez a legjobb meghatározás Benedek Zoltán jellemzésére. S ha mégis komikussá, korlátozottá, képmutatóvá s Isten tudja, még mi mindenné válik történetünk folyamán, hát akkor ezért elsősorban a „Szolgálati

Szabályzat”, illetve egy ilyen szabályzatot s egy ilyen hadsereget kitermelő társadalmi rend a hibás.

Persze, egyáltalán nincs szándékomban ezzel a megállapítással Benedek Zoltán őrnagyot, Vidákovits századost (a népszerű „Gyoki”-t), Holéczy hadnagyot, Belzer alezredest és a többieket fölmenteni az egyéni felelősség alól. Az író sem ezt teszi, hanem éppen ellenkezőleg: az egyéni hitványságokon keresztül mutat rá az egész Horthy-hadsereg rothadtságára. Mert hiszen abból, ahogy a katonai alá- és fölérendeltség kasztszerű érvényesítését, különösen pedig a tisztikarnak az „alsóbbrendű” legénységeiktől való elhatároltságát érzékelteti, nyilvánvaló, hogy akárki nem kerülhetett közéjük. A hivatásosokat a Ludovikán gyúrták át, s a tartalékos tisztiek is jó iskolát kaptak mint karpaszományosok, a kiképzés alatt. Nyilvánvaló, hogy ha olyan „hitvány” akad közöttük, mint Dobi, aki nem áll a legénységekkel cimborálni, hát az nem lehet méltó a tisztikardoboztra. Igaz, Dobi karpaszományosról kiderül, hogy kommunista „hazaáruló bitang”, ami nem is csoda. Így jár az, aki az „alja nép” közé keveredik.

Hogy mit ért Benedek Zoltán alja népen és tisztikar becsületén, azt talán éppen az ő családi bajainak vizsgálatával mérhetjük föl legjobban. Állandó kínos problémája ugyanis, hogy családjá múltjában, sőt — szörnyűség — jelenében is bizonyos sötét foltok találhatók. Azt rebesgetik, hogy édesanyja közelebbi kapcsolatban volt lány korában egy tanítóval, akiről tizenkilencben kiderült, hogy kommunista, s az ellenforradalom idején emiatt ki is végezték. Valósággal lemoshatatlan szennyfoltnak érezte ezt Benedek Zoltán. Hogyis ne! Egy magyar királyi őrnagy, akinek a családjában ilyen dolgok előfordulhattak! De ott van a másik is, édesapja ballépése, aminek eredményeképpen kénytelen tudomásul venni, hogy van egy törvénytelen feltestvére, Sopák Lajos, akit édesapja nem is óhajt letagadni. Sőt kiderül, hogy Anna, az ő édes öccsének fiatal özvegye, azzal a So-

pák Lajossal együtt, Dobi karpaszományosossal együtt, Vendlőczki tizedessel együtt kommunista szervezkedés miatt törvény elé kerülnek. Hát ezek jelentik Benedek Zoltán számára az alja népet. Ellenben „Gyoki”, aki időnként félholtra issza magát, felesége mellett szeretőt tart, — Holéczy, aki elveszi feleségül a Kruccsay kegyelmes úr szeretőjét, — Wittel báró, főhadnagy, aki közismerten félkegyelmű és a legbárgyúbb képtelenségeket szokta véghez vinni, nem alja népség, hiszen a tiszti karhoz tartoznak és — hát semmi közük a paraszthoz, munkáshoz, akiket a „haza érdekében” állandóan féken kell tartani, meg kell fegyelmezni, össze kell törni, s mindenféle formában eszükbe kell vénsi, hogy ők csak senkik, akik örülhetnek, hogy a haza nekik is jogot biztosít az élethez — vagy a halálhoz, amely szintén szent kötelességük, ha eljön az ideje.

Es mert történetünk idején éppen a fasiszta háború következett, hát eljött az ideje annak is. Benedek Zoltán ott van az ezredével és helytáll... azaz szeretne helytállni, de hát az események itt mindent elsodornak.

A harcok leírása, a fejveszettség, amelyben megtörténik az a hallatlan eset, hogy még Benedek Zoltán is a német SS-ek ellen fordítja fegyverét, az író igazi erőpróbája volt. A stílus ragyogó körülményessége itt bizonyos mértékig szükségszerűen felolódik. Helyenként nyers, katonai naturalizmussal ír, de írása sodró erejűvé válik, hogy azután a fogságbaesés időpontjától ismét megnyugodjon a maga szatírikus, kanyargósan humoros menetében. Erezzük, hogy Benedek Zoltánékat, az egész tiszti világot fokról-fokra elsodorja a történelem vihára. A harcoló ezrednek már nem urai. Az „alja nép”, a Dobik, Vendlőczkiak, Sopák Lajosok kerülnek előtérbe a legénység, sőt a munkaszolgálatosok sorából. De Benedek Zoltánékat azért tiszti kart játszanak a fogságban is. Szánalmas és szinte érthetetlenül ostoba ez a játék, de a tiszt urak nem tudnak mások lenni, s mindenestől tűnnek el a történelem

színpadáról. Helyükbe a nép fiai jönnek, akik értik az idők szavát, akik mernek és tudnak harcolni a jövőért.

Ez a regény mondanivalójának és cselekményének fő vonala, de beleszöve láthattuk már a történet másik ágát, Vendlőczki tizedes, Dobi karpaszományos, Sopák Lajos, s még több hasonló sorsúak, a nép öntudatos fiainak életét. A regény koncepciója olyan, hogy ez a másik cselekményág — helyesebben a tiszti világgal szemben állók — csak meg-megjelennek a színen, vagy háttérként szerepelnek a Horthy-tisztek komikusan rajzolt szatírájához, de mindenütt érezzük, hogy fokozatosan nyernek tért, még a fasiszmus legvadabb dühöngésének idején is. Mert azért erről is ad ízelítőt Bóka László regénye. A politikai nyomozók megjelenése, a kommunistagyanúsak vallatása, de még inkább a frontélmények, a fogolytábor leírása különösen alkalmat nyújtanak ehhez.

Talán igaza van az írónak, mikor ezt az egész tisztkart apolitikus és végtelenül egyoldalúvá, elbutítottá vált csoportnak rajzolja, mégis, ezen a ponton hiányérzetünk van. Az akkori eseményekre gondolva fölmerül a kétség, hogy talán nem is volt ez a tisztkar annyira elszakadva a társadalmi valóságtól, mint ahogy ezt a szatírikus regény tükrözi! De még ha valóban ezt kellene is elfogadnunk a Horthy-hadsereg tisztkarának általános jellemzéseként, a regénynek szélesebb társadalmi síkot lehetett és kellett volna biztosítania. Benedek Zoltán és Dósa örvezető családi körülményein kívül, a Lina csárda rajzán kívül, Dobi karpaszományos, Vendlőczki tizedes és még néhány szereplő kaszárnyán kívüli élete, sorsa is érdekelt volna bennünket. A regény ezen a téren leszűkített s emiatt egy kicsit pamfletszerűvé válik. Pedig Dobiék ietartóztatása után kínálkozott a lehetőség a kiszélesítésre, az olvasó azt várná, hogy most többet tud meg róluk. Ezen az egy ponton érzünk hiányosságot Bóka László bravúros stíl-íroniával megformált szatírikus regényében.

SERES JOZSEF

Tehetségkutató pályázat

A Jelenkor szerkesztő bizottsága tehetségkutató irodalmi pályázatot hirdet az alábbi feltételekkel:

1. A pályázaton részt vehet mindaz, akinek írása folyóiratban, antológiában vagy önálló könyvalakban még nem jelent meg, de az irodalmi alkotáshoz tehetséget érez.

2. Pályázatként beküldhető az irodalom bármely műfajához sorolható mű (vers, riport, novella, elbeszélés, kisregény, regény, dráma).

3. A pályázat témája kötetlen, a szerkesztő bizottság azonban elsősorban a következő témák kidolgozását javasolja a pályázóknak:

a) A felszabadulással kapcsolatos személyes élmények.

b) A munkásosztály életére jellemző események, helyzetek, hangulatok. (Pl. a munkaverseny egy mozzanata, egy kiváló munkás életútja, a társadalmi tulajdon védelme, mai fiatal és öreg munkás érzésvilága, a szocializmus térhódítása láttán érzett és költői eszközökkel kifejezett öröm stb.)

c) A mezőgazdaság szocialista átalakulása. (Egy termelőszövetkezet élete, egyéni gazda belépésének körülményei, tsz-brigád munkája, a szocialista gondolkodásmód küzdelme falun a maradisággal és előítéletekkel stb.)

d) A szocialista társadalomban élő dolgozók közös erőfeszítései. (Pl. munkások, parasztok, értelmiségiek részvétele valamely közös feladat megoldásában, más népi demokráciák dolgozóinak segítségével magyar dolgozók számára — pl. az ellenforradalom idején.)

4. A pályázat formáját tekintve a szerkesztő bizottságnak külön kikötése nincs, természetes azonban, hogy elbírálásra csak olvasható, gépelt, vagy szép, jól olvasható kézírással írt pályaművek kerülhetnek. A pályaművek terjedelme, száma ugyancsak kötetlen, egy-egy pályázó korlátlan számú és terjedelmű művel pályázhat.

5. A pályázat nyílt, a szerkesztő bizottság csak névvel és pontos laccímmel ellátott műveket bírál el.

6. Pályadíjak:

I. díj: 1000,— Ft (1 db)

II. díj: 500,— Ft (4 db)

III. díj: 300,— Ft (4 db)

IV. díj: 200,— Ft (4 db)

(Összesen 13 pályadíj, 5000,— Ft értékben.)

7. A pályaművek a Jelenkor szerkesztő bizottsága, Pécs, Széchenyi tér 16. sz. címre küldendők, a beküldés határideje 1959. december 31. A borítékra a „pályázat” szót kell írni.

A díjazott pályaművek közlési jogát a szerkesztő bizottság önmagának tartja fenn. A szerkesztő bizottság valamennyi díjazott műről részletes bírálatot küld a pályázónak, a nem díjazottak közül azonban csak azokról, amelyeket a továbbiakban javítással közölhetőnek ítél.

Pécs, 1959. október 24.

A Jelenkor szerkesztő bizottsága

Készült 4000 példányban
59-4030 Pécsi Szikra Nyomda